

IV. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. ΖΗΝΩΝ Ο ΚΙΤΙΕΥΣ

Ο Κύπριος φιλόσοφος Ζήνων ο Κιτιεύς, ο ιδρυτής της Στωικής φιλοσοφίας, έθεσε τα θεμέλια ενός πνευματικού κινήματος που κυριάρχησε στον Ελληνικό και αργότερα στον Ελληνορωμαϊκό κόσμο για 600 ολόκληρα χρόνια. Ο Ζήνων γεννήθηκε στο Κίτιο της Κύπρου γύρω στο 352 π.Χ. και ήταν γιος του πλούσιου εμπόρου Μνασέα. Ο πατέρας του πολύ συχνά επισκεπτόταν την Αθήνα και έφερε στον Ζήνωνα βιβλία της σωκρατικής φιλοσοφίας, με αποτέλεσμα αυτός να αναπτύξει πολύ νωρίς ζωηρό ενδιαφέρον για τη φιλοσοφία. Στην Αθήνα παρέμεινε ο Ζήνωνας μετά από ένα ταξίδι του κατά το οποίο το πλοίο του, φορτωμένο πορφύρα, ναυάγησε. Από τότε στράφηκε προς τη φιλοσοφία. Διδάσκαλοι του Ζήνωνα υπήρξαν κατά σειρά ο κυνικός φιλόσοφος Κράτητας, ο Στίλπων από τα Μέγαρα, ο Διόδωρος από τα Μέγαρα κ.ά. Άρχισε τη διδακτική του δραστηριότητα επιλέγοντας ως χώρο την Ποικίλη Στοά, έναν δημόσιο χώρο, από τον οποίο πήραν οι οπαδοί του την επωνυμία Στωικοί. Ο απλός και πολύ κοινωνικός χαρακτήρας του Ζήνωνα και η αγάπη του προς τη φιλοσοφία κέρδισαν τη γενική αναγνώριση. Ανάμεσα στους οπαδούς και φίλους του φιλοσόφου συγκαταλέγεται και ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αντίγονος.

Η Στωική φιλοσοφία, όπως την ενέπνευσε ο Ζήνων ο Κιτιεύς, είναι μια φιλοσοφία έμπρακτης διαμόρφωσης της ανθρώπινης ζωής, μια φιλοσοφία η οποία μπορεί να αποτελέσει σχέδια βίου για τον καθένα, στηριγμένη σε στέρεες αρχές και σ' ένα θαυμαστό ήθος εσωτερικής πειθαρχίας. Βασικό στοιχείο στην πορεία της ζωής αποτελεί ο λόγος που υπάρχει μέσα μας, είναι το ηγεμονικό της ψυχής και αυτός που διέπει την τάξη του κόσμου.

B48. Με τον Κράτητα (6)

Στην Αθήνα ο Ζήνων ο Κιτιεύς ήρθε πρώτα σε επαφή με τον Κράτητα, τον κυνικό φιλόσοφο, στον οποίο μαθήτευσε, χωρίς ωστόσο να παραμείνει στη Σχολή του.

Διογένης Λαέρτιος 7.24

Φησὶ δ' Ἀπολλώνιος ὁ Τύριος, ἔλκοντας αὐτὸν (sc. τὸν Ζήνωνα) Κράτητος τοῦ ἱματίου ἀπὸ Στίλπωνα, εἰπεῖν, «ὦ Κράτης, λαβὴ φιλοσόφων ἐστὶν ἐπιδέξιος ἢ διὰ τῶν ὄτων· πείσας οὖν ἔλκε τούτων· εἰ δέ με βιάζῃ, τὸ μὲν σῶμα παρὰ σοὶ ἔσται, ἡ δὲ ψυχὴ παρὰ Στίλπωνα».

Διηγείται ο Απολλώνιος ο Τύριος ότι ο Κράτης, ενώ τραβούσε (τον Ζήωνα) από το ιμάτιο για να τον αποσπάσει από τον Στίλωνα, είπε: «Κράτη, η επιδέξια λαβή για τους φιλοσόφους είναι στα αφτιά. Αν με πείσεις, λοιπόν, τράβηξέ με σ' αυτόν τον δρόμο. Αν όμως με αναγκάζεις με τη βία, το μεν σώμα μου θα είναι κοντά σου, η ψυχή όμως κοντά στον Στίλωνα.»

Σχόλια

Ο Ζήνων λέγοντας ότι τους φιλοσόφους πρέπει να τους πιάνει κανείς από τ' αφτιά εννοούσε ότι τους φιλοσόφους πρέπει να τους πιάνει κανείς με την πειθώ, να πείθονται για κάτι. Γιατί αλλιώς το σώμα πηγαίνει μαζί με κάποιον, η ψυχή όμως επιμένει σ' αυτό που πιστεύει. Πραγματικά, ο Ζήνων φεύγοντας από τον Κράτητα στράφηκε προς το Στίλωνα, που βρισκόταν κάτω από την επίδραση των Κυνικών αλλά ήταν ο μόνος από τη σχολή αυτή που ασχολείτο με ηθικά θέματα, με τα οποία ο Ζήνων επιθυμούσε να καταπιαστεί.

Αξιοποίηση

- Η διαχρονική ανάγκη του ανθρώπου για επικοινωνία (Νέα Ελληνική Γλώσσα Λυκείου). Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες τη σημασία του λόγου για τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή, ώστε να μετέχουν στα κοινά είτε ως πομποί είτε ως δέκτες του λόγου με κριτική και υπεύθυνη στάση. Να εκτιμήσουν τη σημασία της γλώσσας ως βασικού φορέα της έκφρασης και του πολιτισμού κάθε λαού.
- Η αξία του επιχειρήματος και η όλη δομή του λόγου (πειθώ). Με αφορμή το κείμενο είναι δυνατόν να γίνει ένας αγώνας λόγου (διαλογική συζήτηση) σε επίπεδο σχολικής τάξης.

B49. Η εγκρατής φύση του Ζήνωνα (14)

Ο Ζήνων περιγράφεται ως άνθρωπος λιτός και εγκρατής, με λεπτή σωματική διάπλαση, αυτάρκης και σώφρων, που άσκησε στην πράξη την ανθρωπινή αρετή.

Διογένης Λαέρτιος 7.27

Ἦν δὲ (sc. ὁ Ζήνων), καρτερικώτατος καὶ λιτότατος, ἀπύρῳ τροφῇ χρώμενος καὶ τρίβωνι λεπτῷ, ὥστε λέγεσθαι ἐπ' αὐτοῦ·

τὸν δ' οὐτ' ἄρ χειμῶν κρυόεις, οὐκ ὄμβρος ἀπεύρων,

οὐ φλόξ ἡελίοιο δαμάζεται, οὐ νόσος αἰνή,

οὐκ ἔροτις δῆμον ἐνάριθμος, ἀλλ' ὃ γ' ἀτειρῆς

ἀμφὶ διδασκαλίῃ τέταται νύκτας τε καὶ ἡμαρ.

Ἦταν (ο Ζήνων) υπομονετικώτατος και λιτότατος, έτρωγε τροφή άψητη και φορούσε τρίβωνα λεπτό, ώστε να λένε γι' αυτόν:

ούτε ο κρύος χειμώνας ούτε η ατέλειωτη βροχή,

ούτε η φλόγα του ήλιου τον δάμαζε, η αρρώστια η φοβερή,

ούτε οι γιορτές του δήμου οι ονομαστές. Ακούραστος αυτός

διδάσκει μέρα-νύχτα ολόψυχα δοσμένος.

B50. Το παράδοξο τέλος (16)

Διογένης Λαέρτιος 7.28

Τῷ γὰρ τῷ ὄντι πάντας ὑπερεβάλλετο (sc. ὁ Ζήνων) τῷ τε εἶδει τούτῳ καὶ τῇ σεμνότητι καὶ δὴ νῆ Δία καὶ μακαριότητι· ὀκτῶ γὰρ πρὸς τοῖς ἐνενήκοντα βιούς ἔτη κατέστρεψεν, ἄνοσος καὶ ὑγιῆς διατελέσας. Περσαῖος δὲ φησιν ἐν ταῖς ἠθικαῖς σχολαῖς δύο καὶ ἑβδομήκοντα ἐτῶν τελευτῆσαι αὐτόν (...). ἔτελεύτα δὲ οὕτως· ἐκ τῆς σχολῆς ἀπιὼν προσέπταισε καὶ τὸν δάκτυλον περιέρρηξε· παίσας δὲ τὴν γῆν τῇ χειρὶ, φησὶ τὸ ἐκ τῆς Νιόβης· «Ἐρχομαι· τί μ' αὖεις;» καὶ παραχρῆμα ἔτελεύτησεν, ἀποπνίξας ἑαυτόν. Ἀθηναῖοι δὲ ἔθαψαν αὐτόν ἐν τῷ Κεραμεικῷ καὶ ψηφίσμασι τοῖς προειρημένοις ἐτίμησαν, τὴν ἀρετὴν αὐτῷ προσμαρτυροῦντες.

Γιατί πράγματι τους ξεπερνούσε όλους (ο Ζήνων) σ' αυτό τον (εγκρατή) τρόπο ζωής και στην ευπρέπεια και, μα τον Δία, στην ευδαιμονία. Γιατί πέθανε σε ηλικία 98 ετών περνώντας μια ζωή χωρίς αρρώστια, γεμάτη υγεία. Ο Περσαῖος όμως λέει στις Ηθικές του διαλέξεις, ότι πέθανε σε ηλικία 72 ετών (...). Και πέθανε με τον εξής τρόπο: φεύγοντας κουτσούφλησε κι έσπασε το δάκτυλο. Τότε κτύπησε τη γη με το χέρι κι απάγγειλε τον στίχο από τη Νιόβη: «Έρχομαι. Τι με φωνάζεις;» Κι έπνιξε αμέσως τον εαυτό του και πέθανε. Οι δε Αθηναῖοι τον έθαψαν στον Κεραμεικό και τον τίμησαν με τα προαναφερθέντα ψηφίσματα, αναγνωρίζοντας έτσι επίσημα την αρετή του.

Σχόλια

καὶ παραχοῆμα ἐτελεύτησεν: Το σκουντούφλημα του Ζήνωνα, η προσφώνησή του στη γη και ο εθελούσιος πνιγμός του υπαινίσσονται ένα θάνατο, που προσεγγίζει αυτό που ο Ζήνων ονόμαζε *εὐλογον ἐξαγωγήν*, ένα δικαιολογημένο τρόπο εξόδου από τη ζωή.

καὶ ψηφίσμασι τοῖς προειρημένοις ἐτίμησαν: Για τη μεγάλη πνευματική προσφορά του Ζήνωνα και την αρετή του οι Αθηναίοι τον τίμησαν, ενώ ακόμη ζούσε, με ψήφισμα της Εκκλησίας του Δήμου: τον στεφάνωσαν με χρυσό στεφάνι και αποφάσισαν να κτίσουν τον τάφο του στον Κεραμεικό με δημόσια δαπάνη.

Αξιοποίηση των B49 και B50

- Απάθεια – ασθένεια – θάνατος (Θρησκευτικά). Θέματα πίστης για τη μεταθανάτιο ζωή και την προετοιμασία που χρειάζεται ο άνθρωπος, για να αποδεχθεί την ιδέα του θανάτου. Είναι, επίσης, δυνατόν να αναληφθούν από μέρους των μαθητών εργασίες (άντληση πληροφοριών από την ύλη της Ιστορίας, των Αρχαίων Ελληνικών, της Λογοτεχνίας) μέσα από τις οποίες να διερευνώνται διαχρονικά οι στάσεις των ανθρώπων απέναντι στο θέμα του θανάτου (έθιμα, αρχαιολογικά ευρήματα, αντιλήψεις κ.λπ.).

B51. Συμβουλές του Ζήνωνα (28γ / 47)

Οι Αθηναίοι εκτίμησαν την πνευματική προσφορά του Ζήνωνα και τον τίμησαν. Η τιμή έγινε αναμφίβολα, μετά και από την προτροπή του βασιλιά της Μακεδονίας Αντιγόνου, ο οποίος υπήρξε ενθουσιώδης οπαδός του μεγάλου φιλοσόφου.

Διογένης Λαέρτιος 7.6-9

(6) Ἐτίμων δὴ οὖν οἱ Ἀθηναῖοι σφόδρα τὸν Ζήνωνα οὕτως ὡς καὶ τῶν τειχῶν αὐτῷ τὰς κλεῖς παρακαταθέσθαι καὶ χρυσῷ στεφάνῳ τιμῆσαι καὶ χαλκῇ εἰκόνι. τοῦτο δὲ καὶ τοὺς πολίτας αὐτοῦ ποιῆσαι, κόσμον ἡγουμένους τὴν ἀνδρὸς εἰκόνα. ἀντεποιοῦντο δ' αὐτοῦ καὶ οἱ ἐν Σιδῶνι Κιτιεῖς. ἀπεδέχετο δὲ αὐτὸν καὶ Ἀντίγονος καὶ εἶποτε Ἀθήναζε ἦκοι, ἦκουεν αὐτοῦ πολλά τε καὶ παρεκάλει ἀφικέσθαι ὡς αὐτόν. ὁ δὲ τοῦτο μὲν παρητήσατο, Περσαῖον δὲ ἓνα τῶν γνωρίμων ἀπέστειλεν, ὃς ἦν Δημητρίου μὲν υἱός, Κιτιεὺς δὲ τὸ γένος, καὶ ἦκμαζε κατὰ τὴν τριακοστὴν καὶ ἑκατοστὴν Ὀλυμπιάδα, ἥδη γέροντος ὄντος Ζήνωνος. ἢ δ' ἐπιστολὴ ἢ τοῦ Ἀντιγόνου τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον, καθὰ καὶ Ἀπολλώνιος ὁ Τύριος ἐν τοῖς περὶ Ζήνωνός φησι· (7) «Βασιλεὺς Ἀντίγονος Ζήνωνι φιλοσόφῳ χαίρειν. Ἐγὼ τύχη μὲν καὶ δόξῃ νομίζω προτερεῖν τοῦ σου βίου, λόγου δὲ καὶ παιδείας καθυστερεῖν καὶ τῆς τελείας εὐδαιμονίας ἦν σὺ κέκτησαι. Διόπερ κέκρικα προσφωνῆσαί σοι παραγενέσθαι πρὸς ἐμέ, πεπεισμένος σε μὴ ἀντερεῖν πρὸς τὸ ἀξιούμενον. σὺ οὖν πειράθητι ἐκ παντὸς τρόπου συμμίξαι μοι, διειληφῶς τοῦτο διότι οὐχ ἑνὸς ἑμοῦ παιδευτῆς ἔση, πάντων δὲ Μακεδόνων συλλήβδην. ὁ γὰρ τὸν τῆς Μακεδονίας ἄρχοντα καὶ παιδεύων καὶ ἄγων ἐπὶ τὰ κατ' ἀρετὴν φανερός ἔσται καὶ τοὺς ὑποτεταγμένους παρασκευάζων πρὸς εὐανδρίαν. οἷος γὰρ ἂν ὁ ἡγούμενος ἦ, τοιούτους εἰκὸς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ

Τον τιμούσαν πολύ τον Ζήνωνα οι Αθηναίοι, έτσι που του παρέδωσαν και τα κλειδιά των τειχών και τον τίμησαν με χρυσό στεφάνι και με χαλκό ανδριάντα. Κι αυτό το έκαναν και οι συμπολίτες του, που θεώρησαν τον ανδριάντα του κόσμημα για την πόλη τους, και οι Κιτιείς που ζούσαν στη Σιδώνα τον διεκδικούσαν ως συμπολίτη τους. Και ο Αντίγονος (ο Γονατάς) τον τιμούσε με την εύνοιά του και όποτε ερχόταν στην Αθήνα άκουε τα μαθήματά του και τον παρακαλούσε πολλές φορές να τον επισκεφθεί. Ο Ζήνων σ' αυτό μεν δεν ανταποκρινόταν, έστειλε όμως τον Περσαίο, τον γιο του Δημητρίου, έναν από τους φίλους του, που καταγόταν από το Κίτιο και ήταν στην ακμή της ηλικίας του την 130ή Ολυμπιάδα (260-257 π.Χ.), όταν ήδη ο Ζήνων ήταν γέροντας. Η δε επιστολή του Αντιγόνου ήταν έτσι διατυπωμένη, όπως λέει και ο Απολλώνιος ο Τύριος σε όσα γράφει για τον Ζήωνα: (7) «Ο βασιλεύς Αντίγονος χαιρετά τον Ζήωνα τον φιλόσοφο. Εγώ στην τύχη και στη δόξα νομίζω ότι προπορεύομαι του δικού σου βίου, όμως στον λόγο και στην παιδεία και στην τέλεια ευδαιμονία, που εσύ έχεις κάνει κτήμα σου, καθυστερώ. Γι' αυτό αποφάσισα να σου απευθύνω αυτήν την επιστολή να 'ρθεις προς εμένα, έχοντας την πεποίθηση, ότι δεν θα φέρεις αντίρρηση στην πρόσκλησή μου. Εσύ λοιπόν προσπάθησε με κάθε τρόπο να συναντηθείς μαζί μου κατανοώντας καλά τούτο, ότι δεν θα είσαι παιδευτής

γίγνεσθαι καὶ τοὺς ὑποτεταγμένους.» καὶ ὁ Ζήνων ἀντιγράφει ὧδε· (8) «Βασιλεῖ Ἀντιγόνῳ Ζήνων χαίρειν. Ἀποδέχομαί σου τὴν φιλομάθειαν καθόσον τῆς ἀληθινῆς καὶ εἰς ὄνησιν τεινούσης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς δημώδους καὶ εἰς διαστροφὴν ἠθῶν ἀντέχη παιδείας. ὁ δὲ φιλοσοφίας ὠρεγμένος, ἐκκλίνων δὲ τὴν πολυθρύλητον ἡδονήν, ἢ τινῶν θηλύνει νέων ψυχάς, φανερός ἐστίν οὐ μόνον φύσει πρὸς εὐγένειαν κλίνων, ἀλλὰ καὶ προαιρέσει. φύσις δὲ εὐγενῆς μετρίαν ἄσκησιν προσλαβοῦσα, ἔτι δὲ τὸν ἀφθόνως διδάξοντα, ῥαδίως ἔρχεται πρὸς τὴν τελείαν ἀνάληψιν τῆς ἀρετῆς. (9) ἐγὼ δὲ συνέχομαι σώματι ἀσθενεῖ διὰ γῆρας· ἐτῶν γάρ εἰμι ὀγδοήκοντα· διόπερ οὐ δύναμαί σοι συμμίξαι. ἀποστέλλω δὲ σοὶ τινὰς τῶν ἐμαντοῦ συσχολαστῶν, οἳ τοῖς μὲν κατὰ ψυχὴν οὐκ ἀπολείπονται ἐμοῦ, τοῖς δὲ κατὰ σῶμα προτεροῦσιν· οἷς συνῶν οὐδενὸς καθυστερήσεις τῶν πρὸς τὴν τελείαν εὐδαιμονίαν ἀνηκόντων.»

ενός μόνον, ἀλλὰ ὅλων μαζί των Μακεδόνων· γιατί αυτός που παιδεύει τον ἄρχοντα της Μακεδονίας και τον καθοδηγεῖ στην ἀρετὴ, εἶναι φανερό ὅτι προετοιμάζει και τους υπηκόους του να γίνουν ἀξιοὶ ἄνδρες. Γιατί, ὅπως εἶναι ὁ ηγέτης, τέτοιοι εἶναι φυσικό να γίνονται κατὰ το πλεῖστον και οἱ υπήκοοι.» Και ὁ Ζήνων ἀπαντᾷ ὡς ἐξῆς: (8) «Τον βασιλεῖα Ἀντίγονο ὁ Ζήνων χαιρετᾷ. Ἐπιδοκιμάζω τὴ φιλομάθειά σου ἐφ' ὅσον προσηλώνεται πρὸς τὴν ἀληθινὴ και τὴν τείνουσα στην ὠφέλεια παιδεία, ὄχι ὅμως στην ἀγοραία, που τείνει στη διαστροφή των ἠθῶν. Αὐτός δε που ορέγεται τὴ φιλοσοφία κι ἀποστρέφεται τὴν πολυθρύλητη ἡδονή, ἡ ὁποία ἐκθηλύνει τις ψυχές των νέων, εἶναι φανερό ὅτι ὄχι μόνο κλίνει πρὸς τὴν εὐγένεια ἀπὸ φυσικοῦ του ἀλλὰ και ἀπὸ τὴ δική του ἐκλογή και βούληση. Ἡ εὐγενῆς φύση προσθέτοντας τὴν ἄσκησιν με μέτρο, ἀκόμα δε και τὸν δάσκαλο, που θα διδάξει πλοῦσια, εὐκόλα φθάνει στην τέλεια ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς. (9) Ἐγὼ ὅμως ἐμποδίζομαι ἀπὸ τὸ ἀσθενικό μου σῶμα ἐξ αἰτίας των γηρατειῶν· γιατί εἶμαι ὀγδόντα ἐτῶν: γι' αὐτό δεν μπορῶ νά ῥθω να σε συναντήσω, σου στέλλω ὅμως μερικούς συντρόφους μου στη Σχολή, που δεν υπολείπονται στην ψυχὴ ἀπὸ μένα, ἐνῶ στο σῶμα εἶναι ἀνώτεροί μου· σ' αὐτούς ἀν μαθητεύσεις, δεν θα υστερήσεις σε τίποτε ἀπ' αὐτὰ που ἀνεβάζουν στην τέλεια εὐδαιμονία.»

Σχόλια

οὐδενὸς καθυστερήσεις τῶν πρὸς τὴν τελείαν εὐδαιμονίαν ἀνηκόντων: Ἡ Ζηνώνεια ἀντίληψη για τὴν ἀρετὴ διαμορφώνεται ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς στωικῆς – πλατωνικῆς θεωρίας σε ἀναφορὰ πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἀνάμεσα στον ἄνθρωπο και τὸν κόσμον ὑπάρχει μια ὁμολογία, μια κοινότητα λόγου και οἱ ἄνθρωποι θα πρέπει να ζουν σύμφωνα με τὸν λόγο. Ὁ λόγος αὐτός ὑπάρχει μέσα μας, εἶναι τὸ ηγεμονικόν τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς και συνάμα εἶναι ὁ λόγος που διέπει τὴν τάξη του κόσμου.

Αυτή η όμολογία εξασφαλίζει την ευδαιμονία, την εὐροϊαν βίου, όπως την ονομάζει ο φιλόσοφος, την ευχάριστη ροή βίου. Όσοι αντιμάχονται το λόγο δυστυχούν – κακοδαιμονούν, ενώ όσοι ζουν σύμφωνα με αυτόν ζουν σύμφωνα με την αρετή, που είναι και πάλι σύμφωνα με την κλήση του θεού.

Αξιοποίηση

- Η αξία της παιδείας στη διαμόρφωση καλών κάγαθων ανθρώπων. Συνεξέταση του αποσπάσματος με τα κεφ. Γ' - Γ' του Πρωταγόρα του Πλάτωνα των Αρχαίων Ελληνικών της Γ' Λυκείου.
- Διαχρονική παρουσίαση της έννοιας της ευδαιμονίας από τα αρχαία χρόνια μέχρι τις μέρες μας (θεολογικά, αρχαιοελληνικά κείμενα, νεοελληνική λογοτεχνία), έτσι ώστε να διαφανεί ότι σε όλες τις εποχές η έννοια αυτή είχε προτεραιότητα στη σκέψη και τη ζωή των ανθρώπων.

B52. Η τριμερής διαίρεση της φιλοσοφίας (79)

Ο Ζήνων και οι Στωϊκοί προτείνουν την τριμερή διαίρεση της φιλοσοφίας σε λογική, φυσική και ηθική. Αποτυπώνουν τη διάκριση αυτή μέσα από παρομοιώσεις.

Διογένης Λαέρτιος 7.39
Τριμερῆ φασιν (sc. οἱ Στωϊκοί) εἶναι τὸν κατὰ φιλοσοφίαν λόγον. εἶναι γὰρ αὐτοῦ τὸ μὲν τι φυσικόν· τὸ δὲ ἠθικόν· τὸ δὲ λογικόν. οὕτω δὲ πρῶτος διεῖλε Ζήνων ὁ Κιτιεύς ἐν τῷ Περὶ λόγου.

Τριμερής, λένε (οι Στωϊκοί), είναι ο φιλοσοφικός λόγος· αναφέρεται δηλ. το μέρος του το ένα στη φυσική, το άλλο στην ηθική και το άλλο στη λογική. Έτσι πρώτος τον διαίρεσε ο Ζήνων ο Κιτιεύς στο σύγγραμμά του Περὶ λόγου.

B53. Η φιλοσοφία ένας ζωντανός οργανισμός (80)

Διογένης Λαέρτιος 7.40

Εικάζουσι δὲ (sc. οἱ Στωϊκοί) ζῶν τὴν φιλοσοφίαν, ὅστοις μὲν καὶ νεῦροι τὸ λογικὸν προσομοιοῦντες, τοῖς δὲ σαρκωδεστέροις τὸ ἠθικόν, τῇ δὲ ψυχῇ τὸ φυσικόν. ἢ πάλιν ὡᾶ· τὰ μὲν γὰρ ἔκτος εἶναι τὸ λογικόν, τὰ δὲ μετὰ ταῦτα τὸ ἠθικόν, τὰ δ' ἐσωτάτω τὸ φυσικόν. ἢ ἀγρῶ παμφόρῳ· οὗ τὸν μὲν περιβεβλημένον φραγμὸν τὸ λογικόν, τὸν δὲ καρπὸν τὸ ἠθικόν, τὴν δὲ γῆν ἢ τὰ δένδρα τὸ φυσικόν, ἢ πόλει καλῶς τετειχισμένη καὶ κατὰ λόγον διοικουμένη. Καὶ οὐθὲν μέρος τοῦ ἑτέρου ἀποκεκρίσθαι, καθάτινες αὐτῶν φασιν, ἀλλὰ μεμίχθαι αὐτά. καὶ τὴν παράδοσιν μικτὴν ἐποίουν. ἄλλοι δὲ πρῶτον μὲν τὸ λογικόν τάττουσι, δεῦτερον δὲ τὸ φυσικόν, καὶ τρίτον τὸ ἠθικόν· ὧν ἐστὶ Ζήνων ἐν τῷ Περὶ λόγου.

Παρομοιάζουν τη φιλοσοφία (οἱ Στωϊκοί) με ζωντανό οργανισμό, λέγοντας ὅτι το λογικό μέρος εἶναι ὅμοιο με τα οστά και τα νεύρα, το δε πιο σαρκώδες εἶναι το ηθικό μέρος, ὅμοιο δε με την ψυχή (ὅτι) εἶναι το φυσικό. Ἡ πάλι με αὐγὸ· το εξωτερικό μέρος δηλ. εἶναι το λογικό, ὅτι εἶναι μετὰ ἀπ' αὐτό το ηθικό και αὐτό που εἶναι στο εντελώς εσωτερικό το φυσικό. Ἡ με αγρὸ που καρποφορεῖ· του οποιου ο φραγμός, που τον περιβάλλει, εἶναι το λογικό, ο καρπός το ηθικό, η δε γη και τα δένδρα το φυσικό. Ἡ με πόλη που εἶναι καλά περιτειχισμένη και διοικουμένη ἀπὸ τον λόγο. Και κανένα μέρος δεν ξεχωρίζει ἀπὸ το ἄλλο, ὅπως λένε μερικοί ἀπ' αὐτούς, ἀλλὰ εἶναι ἀνάμικτα αὐτά. Και τὴν παράδοση της διδασκαλίας τους τὴν ἔκαναν ἀνάμικτη. Ἄλλοι ὁμως βάζουν στη σειρά πρώτη τη λογική, ὕστερα τη φυσική και τρίτη τὴν ηθική· ἀπὸ τους οποιους ἕνας εἶναι ο Ζήνων στο Περὶ λόγου.

Σχόλια

Το γεγονός ὅτι η Στωϊκή φυσιολατρία ἐπιβάλλει μια βαθύτατη γνώση της Φύσης, γνώση ικανή να θεμελιώσει τὴν ἀληθινή σοφία, μας βοηθά να καταλάβουμε ὅτι η Φυσική ἀποτελεῖ ἄλλοτε τὴν ἀφετηρία και το θεμέλιο της Φιλοσοφίας κι ἄλλοτε το τέρμα και τὴν ἀνθησὴ της, ἀφού σοφός εἶναι ἐκεῖνος που, λογικά, ζει σύμφωνα με τὴ Φύση. Ὡς φύσις (ἀπὸ το ρῆμα φύειν, δηλαδή ἀπὸ το γεννᾶν) ὀρίζεται η ἐντὸς του Κόσμου Δύναμις και Ἀρχή, η οποία διαμορφώνει και δημιουργεῖ ὅλα τα πράγματα, δίδει στον Κόσμο ἐνότητα και συνοχή, κινεῖται μόνη της και δημιουργεῖ ὡς πύρινο πνεῦμα ἢ τεχνικὸν πυρ, ἐκδηλώνεται ὡς Ἀνάγκη και Εἰμαρμένη (πεπρωμένο, μοίρα), ἐκδηλώνεται ὡς Ψυχή του Κόσμου, Θεός, Πρόνοια, Δημιουργός, Ὁρθός Λόγος.

ἀλλὰ μεμίχθαι αὐτά: Οἱ Στωϊκοί ἀναφέρονται στην ἐνότητα των μερῶν της φιλοσοφίας, παρομοιάζοντας ἐπίσης, τα τρία μέρη της με τα τρία κεφάλια του Κέρβερου και ἀναφερόμενοι στο ἐπίθετο *Τριτογένεια*, που ἀποδιδόταν στην Αθηνά.

Αξιοποίηση των Β52 και Β53:

- Η φιλοσοφία μέσα από παραδείγματα από την καθημερινή ζωή. (Φιλοσοφία της Γ' Λυκείου και κυρίως στα Αρχαία Ελληνικά της Γ' Λυκείου Κατεύθυνσης στην εισαγωγή του μαθήματος Πλάτωνος Πρωταγόρας).
- Διαθεματική προσέγγιση με το μάθημα των Φυσιογνωστικών, της Φυσικής και της Βιολογίας, με στόχο να διαφανεί η λογική των παραδειγμάτων του αποσπάσματος και να γίνει επέκτασή της με άλλα παραδείγματα που οι μαθητές θα σκεφθούν και θα παρουσιάσουν.

Β54. Η φιλοσοφία ασφαλής οδός προς την Αρετή (88)

Η επιστήμη δηλώνεται, κατά το Ζήνωνα, με τον όρο τέχνη. Η γνώση – επιστήμη αποδίδεται μόνο στους σοφούς, ενώ η γνώμη (δόξα, δοξασία = άγνοια) στους φαύλους. Η τέχνη ορίζεται ως σύστημα από καταλήψεις (συγκαταθέσεις) που ασκούνται και αναπτύσσονται μαζί.

Σχόλια στον Διονύσιο τον Θράκα:
Bekker, *Anecd. Gr.* σελ. 663.17

Διά μέσου γάρ τῆς τέχνης ἐστὶν ἡ ἕξις τῆς γραμματικῆς γένος· τῆς μὲν γένος ἐστὶν ἡ καθόλου τέχνη, τῆς δὲ τέχνης ἡ ἕξις, ὡς δηλοῖ καὶ ὁ Ζήνων, λέγων τέχνη ἐστὶν ἕξις ὁδοποιητικῆ, τουτέστι δι' ὁδοῦ καὶ μεθόδου ποιουῶσα τε.

Διά μέσου της τέχνης κατορθώνεται η ἔξη, που είναι ένα είδος παιδείας γύρω από τα γράμματα. Της οποίας το γένος είναι η τέχνη γενικά, ενώ της τέχνης είδος είναι η ἔξη, όπως δηλώνει ο Ζήνων, λέγοντας ότι η τέχνη είναι μια ἔξη μεθοδική, δηλ. που κάνει κάτι με τρόπο και μέθοδο.

Σχόλια

Η φιλοσοφία είναι για το Στωικισμό «άσκηση σοφίας» ή «άσκηση της σωστής επιστήμης». Η Φιλοσοφία είναι η ασφαλής οδός για την αρετή, η οποία θεμελιώνεται μόνο επάνω στην επαφή με τη γνώση (η οποία ορίζεται ως ασφαλής, δηλαδή αντικειμενική και αληθής). Η γνώσις διαφέρει από τη δόξαν, τη δοξασία, η οποία είναι ασθενής ή ψευδής γνώση. Κατά το Ζήνωνα η κάθε ασθενής ή ψευδής γνώση μπορεί και πρέπει να ταυτίζεται, δικαίως, με την ἄγνοιαν.

B55. Ο χαρακτήρας της επιστήμης (89)

Σχόλια στον Διονύσιο τον Θράκα:
Gram. Graeci 3, σελ. 118, Hilgard
 (Τῆς γραμματικῆς) γένος ἐστὶν ἡ
 καθόλου τέχνη, τῆς δὲ τέχνης ἡ ἕξις, ὡς
 δηλοῖ καὶ ὁ Ζήνων, λέγων· «Τέχνη ἐστὶν
 ἕξις ὁδοποιητικῆ», τουτέστι δι' ὁδοῦ καὶ
 μεθόδου ποιούσά τι.

(Γιατί της παιδείας γύρω από τα
 γράμματα) γένος είναι γενικά η τέχνη,
 της δε τέχνης είδος είναι η ἕξις, όπως
 δηλώνει και ο Ζήνων: «Τέχνη είναι ἕξις
 που ανοίγει μιαν οδό», δηλ. που κάνει
 κάτι με μέθοδο και τρόπο.

Σχόλια

Οι τέχνες, σύμφωνα με τους Στωικούς, αποβλέπουν σε πρακτικούς σκοπούς. Αξίζει να προσεχθεί η επισήμανση του μεθοδικού χαρακτήρα της επιστήμης.

Αξιοποίηση των B54 και B55

- Σύνδεση του αποσπάσματος με τη διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών της Γ' Λυκείου Κατεύθυνσης, τόσο κατά την εισαγωγή του μαθήματος Πλάτωνος Πρωταγόρας, όσο και κατά τη διδασκαλία των κεφ. Γ' - Γ'.
- Η μεθοδικότητα ως αξία απόκτησης της γνώσης και της αρετής (Νέα Ελληνικά στο Λύκειο - Θεματικός Κύκλος: Παιδεία).

B56. Η ψυχή άγραφο χαρτί (109β)

Διατυπώνεται η θεωρία των Στωικών για την πρώτη μορφή της ψυχής του ανθρώπου, όταν γεννηθεί. Μοιάζει η ψυχή με άγραφο χαρτί, έτοιμο για καταγραφή. Δηλώνεται έτσι η αισθησιοκρατική πλευρά της γνωσιολογίας των Στωικών.

Αέτιος, *Περὶ ἀρεσκόντων* 4.2

(1) Οἱ Στωϊκοὶ φασιν· Ὅταν γεννηθῆ ὁ ἄνθρωπος, ἔχει τὸ ἡγεμονικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ὡσπερ χάρτην εὐεργον εἰς ἀπογραφὴν· εἰς τοῦτο μίαν ἐκάστην τῶν ἐννοιῶν ἀπογράφεται. πρῶτος δὲ ὁ τῆς ἀναγραφῆς τρόπος ὁ διὰ τῶν αἰσθήσεων· αἰσθανόμενον γάρ τινος οἶον λευκοῦ ἀπελθόντος αὐτοῦ μνήμην ἔχουσιν· ὅταν δ' ὁμοειδεῖς πολλὰ μνήμαι γένωνται, τότε φαμέν ἔχειν ἐμπειρίαν· ἐμπειρία γάρ ἐστι τὸ τῶν ὁμοειδῶν φαντασιῶν πλήθος. τῶν δ' ἐννοιῶν αἱ μὲν φυσικῶς γίνονται κατὰ τοὺς εἰρημένους τρόπους καὶ ἀνεπιτεχνήτως, αἱ δ' ἤδη δι' ἡμετέρας διδασκαλίας καὶ ἐπιμελείας· αὗται μὲν οὖν ἐννοιαὶ καλοῦνται μόνον, ἐκεῖναι δὲ καὶ προλήψεις. ὁ δὲ λόγος καθ' ὃν προσαγορευόμεθα λογικοὶ ἐκ τῶν προλήψεων συμπληροῦσθαι λέγεται κατὰ τὴν πρώτην ἑβδομάδα.

(1) Οἱ Στωϊκοὶ λένε: Ὅταν γεννηθῆ ὁ ἄνθρωπος, ἔχει τὸ ἡγεμονικὸ μέρος τῆς ψυχῆς του σαν ἓνα χαρτί ἀγραφο για καταγραφή· πάνω σ' αὐτό γράφει κάθε μια ἀπὸ τις ἐννοίες του. (2) Πρῶτος τρόπος ἀναγραφῆς εἶναι διὰ μέσου των αἰσθήσεων. Γιατί ὅταν αἰσθανόμεστε κάτι σαν λευκό, ὅταν αὐτό φύγει, ἔχουμε τὴ μνήμη του· ὅταν ὁμως γίνουν πολλές ὁμοειδεῖς μνήμες, τότε λέμε ὅτι ἔχουμε ἐμπειρία· γιατί ἓνα πλήθος ἀπὸ ὁμοειδεῖς παραστάσεις εἶναι ἡ ἐμπειρία. (3) Ἀπὸ τις ἐννοίες, ἄλλες μὲν γεννιούνται φυσικά κατὰ τους τρόπους, που ἔχουμε πει, καὶ ἀπροσχεδιάστα, ἄλλες ὁμως ἤδη με τὴ δική μας διδασκαλία καὶ ἐπιμέλεια· κι αὐτές μόνο εἶναι που ονομάζονται ἐννοίες, ἐνῶ οἱ ἄλλες ονομάζονται καὶ προλήψεις. (4) Ὁ δε λόγος, για τον οἰοῖο καλούμαστε λογικοὶ, λέγεται ὅτι συμπληρώνεται ἀπὸ τις προλήψεις μας κατὰ τα πρῶτα ἐπτὰ χρόνια.

Σχόλια

Ὁ Αέτιος ἀναφέρεται σε μνημονικὲς παραστάσεις, που ἐπαναλαμβανόμενες συνιστοῦν τις γενικότερες – κοινὲς ἐννοίες των πραγμάτων (π.χ. ἵππος, ἄνθρωπος). Το λογικό, ὅταν συλλάβει μια παράσταση, χρησιμοποιεῖ τὸ ἀπόθεμα των ἐννοιῶν, που διαθέτει λόγω ἐμπειρίας, για να ταξινομήσει καὶ να ἀναγνωρίσει ἐρμηνεύοντας μια παράσταση.

Στο παράθεμα γίνεται διάκριση μεταξύ ἐννοιῶν καὶ προλήψεων. Οἱ προλήψεις εἶναι ἐννοίες που γεννιούνται στη συνείδησή μας κατὰ τρόπο φυσικό καὶ ἀπροσχεδιάστο, ἐνῶ οἱ ἄλλες ἐννοίες κατακτώνται με μάθηση καὶ παιδεία. Οἱ προλήψεις (προλαμβάνω) πρέπει να θεωρηθῶν ὡς ἐμφυτες προδιαθέσεις καὶ ὄχι ὡς γνώσεις που τις φέρουμε μέσα μας ἐκ γενετής, μια καὶ ὁ Ζήνων θεωρεῖ ὅτι ἡ ψυχὴ, κατὰ τὴ γέννηση του ἀνθρώπου, εἶναι χάρτης ἀγραφος. Ἐτσι οἱ προδιαθέσεις αὐτές βοηθοῦν με ποικίλες νοητικὲς διεργασίες, ὅπως ἡ «ομοιότητα», ἡ «ἀναλογία», ἡ «μετάθεση», ἡ «σύνθεση» καὶ ἡ «ἐναντίωση», στην ἀνάπτυξη καὶ ἄλλων ἐννοιῶν.

Η ψυχή φθάνει στην πλήρη ανάπτυξή της όταν κατορθώσει να προσλάβει τις λεγόμενες «κοινές έννοιες» (αυτό υπολογίζεται από τους Στωϊκούς στο 7ο έτος της ανθρώπινης ηλικίας) και γίνεται η ίδια μια πλήρης λογική αλλά και γενετική αρχή, όταν φθάνει στην «ωριμότητά» της (από 14 ετών, καθώς το άτομο έχει πλέον διαμορφωμένες μέσα του όλες τις «κοινές έννοιες» ή «έμφυτες προλήψεις», δηλαδή τις φυσικές γνώμες που συνιστούν μία κοινή για όλους τους ανθρώπους έννοια).

B57. Τα οκτώ μέρη της ψυχής (137β)

Η ψυχή, σύμφωνα με τους Στωϊκούς, αποτελείται από οκτώ μέρη, το ηγεμονικό, δηλ. το οδηγητικό μέρος, τον λόγο, τις πέντε αισθήσεις, το φωνητικό (τη γλωσσική έκφραση) και το σπερματικό, που συντελεί στη διαίωνιση του είδους και την ανάπτυξη του σώματος.

Στοβαΐος, Έκλογαί 1.49.34

*Οί ἀπὸ Ζήνωνος ὀκταμερῆ τὴν ψυχὴν
διαδοξάζουσι, περὶ <δέ τινα μέρη> τὰς
δυνάμεις εἶναι πλείονας, ὥσπερ ἐν τῷ
ἡγεμονικῷ ἐνυπαρχουσῶν φαντασίας,
συγκαταθέσεως, ὀρμῆς, λόγου.*

Ο Ζήνων και οι οπαδοί του έχουν την άποψη ότι η ψυχή είναι οκταμερής, σε ορισμένα όμως μέρη οι δυνάμεις είναι περισσότερες, όπως στο ηγεμονικό (κεντρικό ὄργανο) ενυπάρχουν η παράσταση, η συγκατάθεση, η ορμή, ο λόγος.

Σχόλια

Παρά την οκταμερή διαίρεση της ψυχής από τους Στωϊκούς, φαίνεται ότι η ενότητα της ψυχής αποτελεί βασική αρχή τους. Επομένως, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αναφέρονται κυρίως σε λειτουργίες παρά σε μέρη της ψυχής. Το *ἡγουμενικόν* (αυτό που ηγείται, που ἄρχει) είναι το μέρος της ψυχής με τη μεγαλύτερη εξουσία, το κυριώτατον. Αυτό θεωρείται το κεντρικό μέρος της ψυχής και ηγείται όλων των άλλων λειτουργιών, είναι το κέντρο προσταγών όλων των εκδηλώσεων της ψυχής και έχει την ἑδρα του στην καρδιά. Οι δυνάμεις του *ἡγεμονικοῦ* δεν διακρίνονται παρά μόνο ως ιδιότητες του ίδιου υποκειμένου και έτσι συμπεριλαμβάνονται σε αυτό και η *φαντασία* και η *συγκατάθεσις* και η *ὀρμή* και ο *λόγος*.

Αξιοποίηση των B56 και B57

- Διαθεματική εργασία με θέμα: Οι δυνάμεις της ψυχής (Πλάτωνας, Αριστοτέλης, Descartes). Ποιες οι σύγχρονες αντιλήψεις για την ωρίμανση του ατόμου (νοητικά, πνευματικά, ψυχολογικά, ψυχοσωματικά).

B58. Η φωνή και η λειτουργία της (147β)

Ο Ζήνων εδραίωσε στη Στοά τη συνείδηση ότι η γλώσσα και ο λόγος βρίσκονται σε άμεση και στενή συνάφεια. Προχώρησε στην ανάπτυξη μιας θεωρίας του λόγου, προβαίνοντας παράλληλα σε μια γραμματική ανάλυση της γλώσσας.

[Γαληνός], *Περί φιλοσόφου ιστορίας*
101

Οί δὲ Στωϊκοὶ σῶμα εἶναι τὴν φωνήν (sc. ὑπολαμβάνουσιν). πᾶν γὰρ τὸ δρῶν ἢ ποιῶν σῶμα εἶναι· καὶ γὰρ ἡ φωνὴ καὶ δρᾶ καὶ ποιεῖ, ἀκούομεν γὰρ αὐτῆς καὶ αἰσθανόμεθα προσπιπτούσης· πᾶν τὸ κινῶν καὶ ἐνοχλοῦν σῶμά ἐστιν· κηλεῖ δὲ ἡμᾶς εὐμουσος φωνή.

Οι Στωικοί θεωρούσαν τη φωνή κάτι σωματικό. Γιατί κάθε τι που δρα ή ενεργεί είναι σωματικό· γιατί η φωνή και δρα και ενεργεί, αφού την ακούμε και την αισθανόμαστε, όταν προσπίπτει· κάθε τι που κινεί και ενοχλεί είναι σώμα· κι εμάς μας γοητεύει η ευάρεστη μουσική φωνή.

Σχόλια

Μελετώντας τη φωνή ο Ζήνων παρατήρησε ότι είναι *ἀήρ πεπληγμένος*, αέρας που πλήττεται. Η φωνή παρουσιάζεται ως κάτι σωματικό που μας θέτει σε κίνηση. Αυτή η κίνηση μπορεί να είναι η συγκίνηση, το ευάρεστο αίσθημα που προκαλεί η μουσική. Η μουσική, λοιπόν, μπορεί να είναι μια έκφραση του ωραίου. Η ανθρώπινη φωνή όμως είναι έναρθη έκφραση του λόγου και εκπέμπεται από τη διάνοια. Ο Ζήνων κάνει διάκριση μεταξύ του προφορικού λόγου που προφέρεται με τη φωνή (σημαίνοντος) και του εσωτερικού λόγου που διαμορφώνεται μέσα μας (σημαινομένου). Η παράσταση (φαντασία) είναι εκείνη που δημιουργεί τον ανθρώπινο λόγο με τη μετάβαση από την αισθητή στη νοητή παράσταση και με τη συνθετική ικανότητα, που παράγει νέες παραστάσεις.

Αξιοποίηση

- Διαθεματική εργασία με θέμα: Η ανθρώπινη φωνή και οι λειτουργίες της από τα πανάρχαια χρόνια μέχρι σήμερα. (Νέα Ελληνική Γλώσσα Λυκείου για την πολυμορφία και τις οπτικές της γλώσσας σε συνδυασμό με το μάθημα της Μουσικής – χρήση της ανθρώπινης φωνής – μουσική φωνή).

B59. Τα μέρη του λόγου (151)

Ο Ζήνων μελέτησε συστηματικά τη δομή της γλώσσας. Ακολουθώντας την έως τότε παράδοση, διέκρινε τα επτά φωνήεντα (α, ε, η, ι, ο, υ, ω) και τα έξι άφωνα (β, γ, δ, π, κ, τ) και, επισημαίνοντας και τα άλλα σύμφωνα, συμπλήρωσε τον κατάλογο των 24 στοιχείων του αλφαβήτου (στοιχεία της λέξεως).

[Θεοδόσιος], *Περί γραμματικής* σελ. 17.17-31 Göttling

Μέρη δὲ τοῦ λόγου κατὰ τοὺς φιλοσόφους πέντε· ὄνομα, προσηγορία, ῥῆμα, σύνδεσμος καὶ ἄρθρον. ὄνομά ἐστι μέρος λόγου σημαῖνον <ἰδίαν ποιότητα, οἷον «Δίων». προσηγορία ἐστὶ μέρος λόγου σημαῖνον > κοινήν ποιότητα, οἷον «ἄνθρωπος». ῥῆμά ἐστι μέρος λόγου σημαῖνον ἄπτωτον κατηγορημα. σύνδεσμός ἐστι μέρος λόγου ἄπτωτον συνδοῦν τὰ μέρη τὰ λοιπὰ τοῦ λόγου. ἄρθρον ἐστὶ μέρος λόγου πτωτικόν, διορίζον τὰ γένη τῶν ὀνομάτων καὶ τοὺς ἀριθμούς. παρέπεται δὲ τῷ λόγῳ πέντε· ἔλλησιμός, σαφήνεια, συντομία, πρέπον καὶ διασκενή. ἰστέον δέ, ὅτι τὰ μέρη τοῦ λόγου καλοῦσιν οἱ φιλόσοφοι στοιχεῖα· ὥσπερ γὰρ τὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦσι τὰς συλλαβάς, καὶ τὰ κοσμικὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦσι τὰ ἀνθρώπινα σώματα καὶ τὰ ἄλλα, οὕτω καὶ ταῦτα συνερχόμενα ἀπαρτίζουσι τὸν λόγον.

Τα μέρη του λόγου κατά τους φιλοσόφους είναι πέντε: ὄνομα (κύριο), προσηγορικό, ῥήμα, σύνδεσμος και ἄρθρο. Ὄνομα (κύριο) είναι μέρος του λόγου που σημαίνει μιαν ατομική ιδιότητα, όπως «Δίων». Ουσιαστικό προσηγορικό είναι μέρος του λόγου <που σημαίνει> γενική ιδιότητα, όπως «ἄνθρωπος». Ῥήμα είναι μέρος του λόγου που σημαίνει ένα κατηγορημα χωρίς πτώση. Σύνδεσμος είναι μέρος του λόγου χωρίς πτώση που συνδέει τα λοιπὰ μέρη του λόγου. Το ἄρθρο είναι μέρος του λόγου, που δέχεται πτώση και καθορίζει τα γένη των ονομάτων και τους αριθμούς. Συνοδευτικά γνωρίσματα του λόγου είναι πέντε: τα γνήσια ελληνικά, η σαφήνεια, η συντομία, η πρέπουσα έκφραση και η σωστή διαμόρφωση. Επίσης πρέπει να γνωρίζουμε, ότι τα μέρη του λόγου οι φιλόσοφοι τα ονομάζουν στοιχεία. Γιατί, όπως τα στοιχεία αποτελούν τις συλλαβές, και τα κοσμικά στοιχεία αποτελούν τα ανθρώπινα και τα ἄλλα σώματα, ἔτσι κι αυτά συνερχόμενα ἀπαρτίζουσι τὸν λόγον.

Σχόλια

Ο Ζήνων διέκρινε τα τέσσερα πρώτα μέρη του λόγου: όνομα, ρήμα, άρθρο, σύνδεσμος. Ο όρος *πτώσεις*, επίσης, χρησιμοποιήθηκε από τη Στοά και περιορίστηκε στην κλίση των ονομάτων. Ο Ζήνων διέκρινε την ορθή πτώση (ονομαστική) από τις πλάγιες, όπως τις γνωρίζουμε μέχρι σήμερα. Τη δοτική τη συνέδεσε με το ρήμα *δίδωμι* = δίδω, ενώ την αιτιατική τη χαρακτήρισε έτσι από τη σχέση αιτίας, που εκφράζει το όνομα σ' αυτήν την πτώση. Στη γενική αναγνώρισε την πτώση με τη γενικότερη χρήση, που συνδέεται χωρίς περιορισμό με όλες τις κατηγορίες λέξεων.

B60. Η αξία του λόγου (153)

Ο Ζήνων επέμενε, κατά τη διδασκαλία του, στον ορθό τρόπο διατύπωσης των σκέψεων, δηλαδή στην ακολουθία, στη γλωσσικά προσδεδεμένη σκέψη, που έχει το αντίστοιχό της στη φυσική πορεία των συμβαινόντων και ανάγεται στο λόγο.

Διογένης Λαέρτιος 7.18

Ἐφασκε δὲ (sc. ὁ Ζήνων) τοὺς μὲν τῶν ἀσολοίκων λόγους καὶ ἀπηρτισμένους ὁμοίους εἶναι τῷ ἀργυρίῳ τῷ Ἀλεξανδρινῷ· εὐοφθάλμους μὲν καὶ περιγεγραμμένους καθὰ καὶ τὸ νόμισμα, οὐδὲν δὲ διὰ ταῦτα βελτίονας, τοὺς δὲ τοῦναντίον ἀφωμοίου τοῖς Ἀττικοῖς τετραδράχμοις εἰκῆ μὲν κεκομμένοις καὶ σολοίκως, καθέλκειν μέντοι πολλάκις τὰς κεκαλλιγραφημένας λέξεις.

Ἐλεγε δε (ο Ζήνων) ὅτι ἐκεῖνοι που μιλούν χωρίς σολοικισμούς (συντακτικά λάθη), ὅταν οἱ λόγοι τους εἶναι καὶ καλά συγκροτημένοι, μοιάζουν με τὰ ἀργυρὰ ἀλεξανδρινὰ νομίσματα· γιατί εἶναι εὐάρεστοι στα μάτια καὶ περιχαραγμένοι καλὰ ὅπως τὸ νόμισμα, χωρίς ὅμως γι' αὐτὸ νὰ εἶναι καλύτεροι. Τους λόγους ὅμως τοῦ ἀντιθέτου εἴδους τους συνέκρινε με τὰ ἀττικά τετράδραχμα, που ἦταν μὲν κομμένα σὴν τύχη καὶ κατὰ τρόπο σόλοικο (λανθασμένο), ἀλλὰ σὸ βάρος υπερέβαλλαν συχνὰ τους καλλιγραμμένους τρόπους ἐκφρασης.

Σχόλια

Ο λόγος είναι, κατά το Ζήνωνα, το ενεργητικό στοιχείο (*ποιούν*), ενώ η ύλη είναι το παθητικό (*πάσχον*). Με το λόγο λέγονται τα πράγματα, γι' αυτό ονομάζονται λεκτά. Η θεωρία του φιλοσόφου για τα λεκτά συνδέεται με τη θεωρία του για τα εννοήματα. Τα λεκτά βρίσκονται ανάμεσα στην παράσταση (*φαντασία*), που είναι υποκειμενική, και το αντικείμενο που παριστά (*το τυγχάνον*). Παρεμβαίνουν ως κάτι που μεσιτεύει ανάμεσά τους και ανάμεσα στους ανθρώπους, που μιλούν την ίδια γλώσσα και καθιστούν, έτσι, δυνατή την ανακοίνωση των πραγμάτων, γι' αυτό υπάρχει και η κοινωνία ανάμεσα στους ανθρώπους, επειδή μετέχουν του λόγου.

B61. Οι γραμματικοί χρόνοι (157α)

Το σύστημα της διάκρισης των χρόνων ανάγεται πιθανώς στο Ζήνωνα. Η διαίρεση αυτή αποδίδεται στο σημαντικό γλωσσικό αίσθημα του Ζήνωνα, όπου οι χρόνοι είναι τετελεσμένοι και εκφράζουν μια διάρκεια και μόνο από τη συντακτική πλοκή προκύπτουν και άλλοι χρόνοι.

Σχόλια στον Διονύσιο τον Θράκα:
Bekker, *Anecd. Gr.* 2, p. 891:
Τὸν ἐνεστῶτα οἱ Στωϊκοὶ ἐνεστῶτα παρατατικὸν ὀρίζονται, ὅτι παρατείνεται καὶ εἰς μέλλοντα· ὁ γὰρ λέγων «ποιῶ» καὶ ὅτι ἐποίησέ τι ἐμφαίνει καὶ ὅτι ποιήσει.

Ο Αρίστων Μνήμονος | τον Νουμήνιο Δημητρίου τον Σολέα γιατρό (τον τιμά στήνοντας το άγαλμά του).

Σχόλια

Το γλωσσικό αίσθημα των Στωικών, που ώθησε στη διατύπωση της διαίρεσης των χρόνων, είναι συνδεδεμένο με την όλη στάση τους απέναντι στον χρόνο. Το τώρα (Ενεστώτας) δεν είναι το στιγμιαίο, αλλά ένα τώρα που διαρκεί και διαχέεται στο παρελθόν και το μέλλον. Ο χρόνος βιώνεται ως μια διάρκεια, ως ένα καθημερινό έργο για εκπλήρωση του καθήκοντος. Γι' αυτό σημασία έχει όχι η διάκριση παρόντος – παρελθόντος – μέλλοντος, αλλά ο τρόπος: χρόνοι ορισμένοι (συντελικοί – παρατατικοί) και χρόνοι αόριστοι.

Αξιοποίηση των B59 - 61

- Η μεγάλη προσφορά του Ζήωνα και της Σχολής του στη μελέτη της γλώσσας (Νέα Ελληνική Γλώσσα, Αρχαία Ελληνικά).
- Διερεύνηση για το τι ισχύει στις ξένες γλώσσες (Αγγλική, Γαλλική, Γερμανική κ.λπ.) σε σχέση με τους γραμματικούς χρόνους.

B62. Η σελήνη, ο ήλιος και τα άλλα άστρα (167)

Στοβαΐος, Έκλογαί 1.25.5

Ζήνων τὸν ἥλιόν φησι καὶ τὴν σελήνην καὶ τῶν ἄλλων ἄστρον ἕκαστον εἶναι νοερόν καὶ φρόνιμον, πύρινον <δὲ> πυρός τεχνικοῦ. δύο γὰρ γένη πυρός, τὸ μὲν ἄτεχνον καὶ μεταβάλλον εἰς ἑαυτὸ τὴν τροφήν, τὸ δὲ τεχνικόν, ἀυξητικόν τε καὶ τηρητικόν, οἷον ἐν τοῖς φυτοῖς ἐστὶ καὶ ζώοις, ὃ δὴ φύσις ἐστὶ καὶ ψυχὴ. τοιούτου δὴ πυρός εἶναι τὴν τῶν ἄστρον οὐσίαν.

Ο Ζήνων λέει, ότι ο ήλιος και η σελήνη και το καθένα από τα άλλα άστρα έχει νόηση και φρόνηση, είναι πύρινο από φωτιά τεχνική. Γιατί υπάρχουν δύο είδη φωτιάς: το μεν ένα είναι άτεχνο και μετατρέπει την τροφή στον εαυτό του, το δε άλλο είναι τεχνικό, έχοντας την ιδιότητα να αυξάνει και να συντηρεί, όπως στα φυτά και στα ζώα, πράγμα που είναι η φύση και η ψυχή· τέτοιας φωτιάς είναι και η ουσία των άστρον.

B63. Η σελήνη (167α)

Στοβαΐος, Έκλογαί 1.26.1

Ζήνων τὴν σελήνην ἔφησεν ἄστρον νοερόν καὶ φρόνιμον, πύρινον δὲ πυρός τεχνικοῦ.

Ο Ζήνων είπε, ότι η σελήνη είναι άστρο που έχει νόηση και φρόνηση, πύρινο από τεχνικό πυρ.

B64. Έκλειψη ήλιου και σελήνης (167γ)

Διογένης Λαέρτιος 7.145

Ἐκλείπειν δὲ τὸν μὲν ἥλιον ἐπιπροσθούσης αὐτῷ σελήνης κατὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς μέρος, ὡς Ζήνων ἀναγράφει ἐν τῷ Περὶ ὄλου· φαίνεται γὰρ ὑπερχομένη ταῖς συνόδοις καὶ ἀποκρύπτουσα αὐτὸν καὶ πάλιν παραλλάττουσα, γνωρίζεται δὲ τοῦτο διὰ λεκάνης ὕδωρ ἐχούσης. τὴν δὲ σελήνην ἐμπίπτουσαν εἰς τὸ τῆς γῆς

Ο ήλιος παθαίνει έκλειψη, όταν πάρει θέση μπροστά του η σελήνη κατά το μέρος που είναι προς εμάς, όπως περιγράφει ο Ζήνων στο βιβλίο του Περὶ ὄλου. Γιατί φαίνεται κατά τις συζυγίες να περνά από κάτω και να τον κρύβει και πάλι να απομακρύνεται· αυτό φαίνεται καλύτερα σε μια λεκάνη γεμάτη νερό. Η δε σελήνη παθαίνει

σκίασμα, ὅθεν καὶ ταῖς πανσελήνοις ἐκλείπειν μόναις, καίπερ κατὰ διάμετρον ἰσταμένην κατὰ μῆνα τῷ ἡλίῳ· ὅτι κατὰ λοξοῦ ὡς πρὸς τὸν ἥλιον κινουμένη παραλλάττει τῷ πλάτει ἢ βορειότερα ἢ νοτιωτέρα γινομένη. ὅταν μέντοι τὸ πλάτος αὐτῆς κατὰ τὸν ἡλιακὸν καὶ τὸν διὰ μέσων γένηται εἶτα διαμετρήσῃ τὸν ἥλιον τότε ἐκλείπει.

ἐκλειψη πέφτοντας στη σκιά της γης· γι' αυτό μόνο κατά τις πανσελήνους παθαίνει ἐκλειψη, μολονότι στέκει διαμετρικά ἀπέναντι στον ἥλιο κάθε μῆνα, γιατί, ἐπειδὴ κινεῖται λοξά ως πρὸς τον ἥλιο, απομακρύνεται ως πρὸς το πλάτος βρισκόμενη ἢ βορειότερα ἢ νοτιότερα. Ὄταν ὁμως το πλάτος της βρεθεῖ στην τροχιά του ἡλίου κι ἐκεῖνη των διάμεσων ἀστρῶν, κι ἐπειτα ἐρθεῖ διαμετρικά ἀπέναντι στον ἥλιο, τότε παθαίνει ἐκλειψη.

B65. Η αστραπή, η βροντή και ο κεραυνός (167δ)

Διογένης Λαέρτιος 7.153.7-154.1

Ἀστραπὴν δ' (sc. οἱ Στωϊκοὶ φασιν εἶναι) ἔξαψιν νεφῶν παρατριβομένων ἢ ῥηγνυμένων ὑπὸ πνεύματος, ὡς Ζήνων ἐν τῷ Περὶ τοῦ ὄλου· βροντὴν δὲ τὸν τούτων ψόφον ἐκ παρατρίψεως ἢ ῥήξεως· (154) κεραυνὸν δὲ ἔξαψιν σφοδρὰν μετὰ πολλῆς βίας πίπτουσαν ἐπὶ γῆς νεφῶν παρατριβομένων ἢ ῥηγνυμένων.

Ἡ αστραπή (λέγουν οἱ Στωϊκοὶ ὅτι εἶναι) μια φλόγα που ἀνάβει ὅταν τα νέφη τρίβονται το ένα πάνω στο ἄλλο ἢ ἐπειδὴ σπάζουν ἀπὸ το φύσημα του ἀνέμου, ὅπως γράφει ο Ζήνων στο Περὶ του ὄλου· και βροντή εἶναι ο κρότος ἀπὸ την τριβή ἢ το σπάσιμό τους· ο δε κεραυνός εἶναι μια δυνατὴ φλόγα που πέφτει πάνω στη γη με πολλή ορμή, ὅταν τα νέφη τρίβονται το ένα πάνω στο ἄλλο ἢ σπάζουν ἀπὸ το φύσημα του ἀνέμου.

Σχόλια B62-65

Στα αποσπάσματα αὐτὰ γίνεται διάκριση του τεχνικοῦ ἀπὸ το ἀτεχνο πυρ και δίνεται ἐξήγηση των ἐκλείψεων της σελήνης και του ἡλίου, καθὼς και της αστραπῆς. Πύρινα και με νόηση εἶναι ο ἥλιος, η σελήνη και τα ἀστρα (B62), γιατί η σύστασή τους εἶναι ἀπὸ τεχνικό πυρ. Το τεχνικό πυρ εἶναι το δημιουργικό πυρ. Σε ἀντίθεση με το ἀτεχνο, καταστρεπτικό, που ἀφομοιώνει ὅτι το τρέφει, το τεχνικό οδηγεί στην ἀύξηση και τη συντήρηση, ὅπως στα φυτὰ και τα ζῶα. Ο κόσμος εἶναι ἐμψυχος και ζωντανός. Ἡ ἀναφορὰ στις ἐκλείψεις (B64) παρέχει την υιοθέτηση γενικά παραδεκτῶν ἐπιστημονικῶν ἀπόψεων της ἐποχῆς του Ζήνωνος. Ἡ ἐκλειψη του ἡλίου οφείλεται στην παρεμβολή της σελήνης μεταξύ αὐτοῦ και της γης (η ἴδια ἐξήγηση υπῆρξε και στον Θαλή, τους Πυθαγορείους, τον Ἐμπεδοκλή και τον Ἀναξαγόρα). Ἡ ἐκλειψη της σελήνης ἐξηγεῖται ἀπὸ την παρεμβολή της γης μεταξύ αὐτῆς και του ἡλίου, ὅταν εἶναι πανσέληνος.

Αξιοποίηση B62-B65

- Η εξήγηση των φαινομένων της έκλειψης ήλιου και σελήνης, της αστραπής, της βροντής και του κεραυνού (Φυσική). Σύγκριση της εξήγησης που δίδεται από τον Ζήωνα και των σύγχρονων επιστημονικών θεωριών. Δημιουργία ηλεκτρονικού υλικού με στόχο να παρουσιαστούν σε μια Ημερίδα Φυσικής στο σχολείο.

B66. Η αρχή των πάντων είναι ο θεός (171γ)

Ίππόλυτος, Κατὰ πασῶν αἰρέσεων
ἔλεγχος 1.21

Στωϊκοὶ καὶ αὐτοὶ μὲν ἐπὶ τὸ συλλογικώτερον τὴν φιλοσοφίαν ἠΰξησαν καὶ σχεδὸν ὄροις περιέλαβον ὁμόδοξοι γενόμενοι ὃ γε Χρῦσιππος καὶ Ζήνων, οἱ ὑπέθεντο καὶ αὐτοὶ ἀρχὴν μὲν θεὸν τῶν πάντων, σῶμα ὄντα τὸ καθαρῶτατον, διὰ πάντων δὲ διήκειν τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ. καὶ αὐτοὶ δὲ τὸ καθ' εἰμαρμένην εἶναι πάντα διεβεβαιώσαντο παραδείγματι χρησάμενοι τοιοῦτω, ὅτε ὡσπερὸ χήματος ἐὰν ἤ ἐξηρητημένος κύων, ἐὰν μὲν βούληται ἔπεσθαι, καὶ ἔλκεται καὶ ἔπεται, ποιῶν καὶ τὸ αὐτεξούσιον μετὰ τῆς ἀνάγκης οἷον τῆς εἰμαρμένης· ἐὰν δὲ μὴ βούληται ἔπεσθαι, πάντως ἀναγκασθήσεται· τὸ αὐτὸ δὴ πον καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· καὶ μὴ βουλόμενοι γὰρ ἀκολουθεῖν ἀναγκασθήσονται πάντως εἰς τὸ πεπρωμένον εἰσελθεῖν.

Οἱ Στωϊκοὶ αὖξησαν τὴν φιλοσοφία κι αὐτοὶ περισσότεροι ως προς τους συλλογισμούς και την περιέλαβαν ὅλη με ορισμούς διατυπώνοντας τις ίδιες δοξασίες κι ο Χρῦσιππος και ο Ζήνων, οἱ οποίοι υπέθεσαν κι αὐτοὶ ὅτι ἀρχὴ τῶν πάντων εἶναι ο θεός, που εἶναι σῶμα καθαρῶτατο, κι ὅτι ἡ πρόνοιά του διέρχεται μέσ' ἀπ' ὅλα. Κι αὐτοὶ ισχυρίζονταν ὅτι ὅλα γίνονται σύμφωνα με τὴν εἰμαρμένη φέροντας τὸ ἐξὴς παράδειγμα: ὅπως ἀν ἓνας σκύλος εἶναι δεμένος σ' ἓνα ἀμάξι, ἀν μὲν θέλει να το ἀκολουθήσει, καὶ ἔλκεται καὶ ἀκολουθεῖ, κάνοντας καὶ το αὐτεξούσιο μαζί με τὸν ἐξαναγκασμό, που εἶναι τρόπον τινά ἡ εἰμαρμένη· ἐὰν ὅμως δὲν θέλει να ἀκολουθεῖ, ὁποσδήποτε θα ἐξαναγκασθεῖ· τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ με τους ἀνθρώπους· κι ὅταν δηλαδή δὲν θέλουν να ἀκολουθοῦν, θα ἐξαναγκασθοῦν ὁποσδήποτε να μπουν μέσα στο πεπρωμένο.

Σχόλια

Ἡ πρόνοια εἶναι συνυφασμένη με τὴν εἰμαρμένη. Το παράδειγμα του σκύλου, που ἀκολουθεῖ ἐκούσια ἢ ἀκούσια, ἐπιβεβαιώνει τὴν εἰμαρμένη-πρόνοια καὶ ἀφήνει χώρο για τὸ αὐτεξούσιο.

Αξιοποίηση

- Η έννοια του Θείου. Η διαχρονική αναζήτηση του ανθρώπου να κατανοήσει το Θείο (Θρησκευτικά). Σύγκριση της αντίληψης των ανθρώπων για το Θείο διά μέσου των αιώνων (Ίωνες Προσωκρατικοί φιλόσοφοι, Στωικοί, Χριστιανισμός, άλλες θρησκείες).
- Ποια η σημασία της μοίρας: ο άνθρωπος είναι απόλυτα εξαρτημένος από το πεπρωμένο του ή είναι σημαντικές οι επιλογές του από ελεύθερη βούληση; (Φιλοσοφία, Νέα Ελληνική Γλώσσα).

B67. Ζωή σύμφωνα με τη φύση (188)

Διογένης Λαέρτιος 7.87

Διόπερ πρῶτος ὁ Ζήνων ἐν τῷ Περὶ ἀνθρώπου φύσεως τέλος εἶπε τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν, ὅπερ ἐστὶ κατ' ἀρετὴν ζῆν· ἄγει γὰρ πρὸς ταύτην ἡμᾶς ἡ φύσις.

Γι' αυτό πρώτος ο Ζήνων στο βιβλίο του *Περὶ ἀνθρώπου φύσεως* εἶπε ὅτι τελικός σκοπός είναι να ζει κανείς σύμφωνα με τη φύση, πράγμα που σημαίνει να ζει σύμφωνα με την αρετή· γιατί προς αυτή μας οδηγεί το φυσικό μας.

Σχόλια

τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν: Η ὅλη παράδοση, ἀπὸ τον Ηράκλειτο ἕως τον Σκεύσιππο και τον Πολέμωνα, οδηγεί στην παραδοχή της αρχῆς της «ομολογίας», δηλαδή της συμφωνίας με τον λόγο και τη φύση. Ο ὅρος *ὁμολογουμένως τῇ φύσει* υποδηλώνει αφενός την οικείωση του ἀνθρώπου με τα πρῶτα κατὰ φύση, αφετέρου και με αυτά που ακολουθούν, ὅταν ενεργοποιηθεῖ ὁ λόγος μέσα στον ἀνθρώπο. Αυτά εξασφαλίζουν το ἀνώτατο ἀγαθό. Μιλώντας για τη φύση ο Ζήνων φαίνεται ὅτι ἐννοοῦσε τον κοινό νόμο, στον οποίο ἐντάσσονται ὅλοι οἱ ἀνθρώποι. Η ἐναρμόνιση με αὐτόν οδηγεί σε μια ἐνάρετη και εὐδαίμονα ζωή.

Αξιοποίηση

Διαθεματική προσέγγιση. Σύνδεση του ἀποσπάσματος με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και τη σχέση ἀνθρώπου – φύσης. Προβληματισμός και συζήτηση κατὰ πόσον η ἐνάρετη ζωή οδηγεί και σε μια πιο ἐναρμονισμένη σχέση με τη φύση.

B68. Αγαθά, κακά και αδιάφορα (205)

Στοβαΐος, Έκλογαί 2.7.5a (Εκ τῆς Διδύμου ἐπιτομῆς)

Ταῦτ' εἶναι φησιν ὁ Ζήνων ὅσα οὐσίας μετέχει· τῶν δ' ὄντων τὰ μὲν ἀγαθὰ, τὰ δὲ κακά, τὰ δὲ ἀδιάφορα. ἀγαθὰ μὲν τοιαῦτα· φρόνησιν, σωφροσύνην, δικαιοσύνην, ἀνδρείαν καὶ πᾶν ὃ ἐστὶν ἀρετὴ ἢ μετέχον ἀρετῆς· κακά δὲ τὰ τοιαῦτα· ἀφροσύνην, ἀκολασίαν, ἀδικίαν, δειλίαν καὶ πᾶν ὃ ἐστὶ κακία ἢ μετέχον κακίας· ἀδιάφορα δὲ τὰ τοιαῦτα· ζωὴν θάνατον, δόξαν ἀδοξίαν, ἡδονὴν πόνον, πλοῦτον πενίαν, ὑγίειαν νόσον καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

Αυτά, λέει ο Ζήνων, είναι όσα μετέχουν της ουσίας· από δε τα πράγματα άλλα είναι αγαθά, άλλα κακά και άλλα αδιάφορα. Αγαθά είναι τα τέτοια: η φρόνηση, η σωφροσύνη, η δικαιοσύνη, η ανδρεία και κάθε τι που είναι αρετή ή μετέχει αρετής. Κακά είναι τα τέτοια: η αφροσύνη, η ακολασία, η αδικία, η δειλία και κάθε τι που είναι κακία ή μετέχει της κακίας. Αδιάφορα είναι τα τέτοια: η ζωή και ο θάνατος, η δόξα και η ασημότητα, ο πόνος και η ηδονή, ο πλούτος και η πενία, η υγεία και η νόσος, και τα παρόμοια.

Σχόλια

Τα όντα διακρίνονται σε αγαθά, κακά και αδιάφορα. Τη διάκριση σε αδιάφορα τη διατύπωσε ο Ζήνων, ο οποίος χρησιμοποίησε τη λέξη αυτή για πρώτη φορά με ηθική σημασία. Η αναφορά στις αρετές (φρόνηση, σωφροσύνη, δικαιοσύνη, ανδρεία) παραπέμπει στην πλατωνική τετρακτύ των αρετών. Το ίδιο ισχύει για τις κακίες. Αρετές και αγαθά ταυτίζονται. Στην κατηγορία των αδιαφόρων έχουμε μια αναφορά εννοιών κατά ζεύγη ή κατά σειρές σε αντιπαράθεση. Αδιάφορα είναι τα ουδέτερα, που ούτε ωφελούν ηθικά ούτε βλάπτουν. Αυτά τα αδιάφορα όμως ο Ζήνων δεν τα αφήνει να εκπέσουν από κάθε αξία, γιατί τότε ο ανθρώπινος βίος θα παρέμενε σε μια άκαμπτη διάκριση μεταξύ αρετής και κακίας και θα παραμελούσε τις άλλες ποικίλες πλευρές, που αντιμετωπίζει στην πράξη.

Αξιοποίηση

Οι αρετές και τα αγαθά. Πόσο οι έννοιες αυτές ταυτίζονται στις μέρες μας; Διερεύνηση της έννοιας της αρετής στην εποχή μας (Νέα Ελληνική Γλώσσα, Φιλοσοφία).

B69. Το καθήκον (233β)

Στοβαΐος, Έκλογαί 2.7.8

Ὅρίζεται δὲ τὸ καθήκον· τὸ ἀκόλουθον ἐν ζωῇ, ὃ πραχθὲν εὐλογον ἀπολογίαν ἔχει· παρὰ τὸ καθήκον δὲ τὸ ἐναντίως. τοῦτο διατείνει καὶ εἰς τὰ ἄλογα τῶν ζώων, ἐνεργεῖ γάρ τι κἀκεῖνα ἀκολουθῶς τῇ ἑαυτῶν φύσει· ἐπὶ <δὲ> τῶν λογικῶν ζώων οὕτως ἀποδίδεται· τὸ ἀκόλουθον ἐν βίῳ.

Ορίζει δε το καθήκον: αυτό που έχει μια συνέπεια στη ζωή, που, όταν το πράξουμε, έχει μια εύλογη δικαιολογία· παρὰ το καθήκον είναι το αντίθετο. Αυτό εκτείνεται και στα άλογα ζώα, γιατί κι εκείνα ενεργούν σύμφωνα με τη φύση τους στα λογικά όμως ζώα διατυπώνεται ως εξής: αυτό που είναι συνεπές στον βίο.

Σχόλια

εὐλογον ἀπολογίαν ἔχει: Ο χαρακτηρισμός του καθήκοντος ως έχοντος εὐλογον ἀπολογίαν ἔχει συζητηθεί εκτεταμένα. Η επικρατούσα ερμηνεία είναι ότι σημαίνει «σύμφωνα με τον ορθό λόγο», δηλαδή κάτι που μπορεί να στηριχθεί σε μια λογική και επομένως φυσική εξήγηση. Οι άνθρωποι και τα ζώα έχουν καθήκοντα, τα οποία είναι ακόλουθα με τη φύση.

Αξιοποίηση

Μπορούν να αναληφθούν από μέρους των μαθητών εργασίες μέσα από τις οποίες να διερευνάται διαχρονικά η έννοια του καθήκοντος σε διάφορους πολιτισμούς (π.χ. ρωμαϊκή αυτοκρατορία).

B70. Ο σοφός (238)

Διογένης Λαέρτιος 7.121-123:

Μόνον τ' ἐλεύθερον (sc. τὸν σοφὸν εἶναι φασιν οἱ Στωϊκοί), τοὺς δὲ φαύλους δούλους· εἶναι γὰρ τὴν ἐλευθερίαν ἐξουσίαν ἀυτοπραγίας, τὴν δὲ δουλείαν στέρησιν ἀυτοπραγίας. (122) εἶναι δὲ καὶ ἄλλην δουλείαν τὴν ἐν ὑποτάξει καὶ τρίτην τὴν ἐν κτήσει τε καὶ ὑποτάξει, ἣ ἀντιτίθεται ἢ δεσποτεία, φαύλη οὖσα

Και λένε (οι Στωικοί) ότι μόνο (ο σοφός είναι) ελεύθερος, ενώ οι φαύλοι είναι δούλοι· γιατί η ελευθερία είναι η εξουσία της αυτόνομης πράξης, ενώ η δουλεία είναι στέρηση αυτής της αυτόνομης πράξης. (122) Υπάρχει δε και άλλη δουλεία, αυτή που βρίσκεται στην υποταγή, και τρίτη αυτή που βρίσκεται στην κτήση και την υποταγή,

καὶ αὕτη. οὐ μόνον δ' ἐλευθέρους εἶναι τοὺς σοφούς, ἀλλὰ καὶ βασιλέας, τῆς βασιλείας οὐσης ἀρχῆς ἀνυπευθύνου, ἣτις περὶ μόνους ἀν τοὺς σοφούς συσταίη, καθὰ φησι Χρῦσιππος ἐν τῷ Περί τοῦ κυρίως κεχρηῆσθαι Ζήνωνα τοῖς ὀνόμασιν· ἐγνωκέναι γάρ φησι δεῖν τὸν ἄρχοντα περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, μηδένα δὲ τῶν φαύλων ἐπίστασθαι ταῦτα. ὁμοίως δὲ καὶ ἀρχικούς δικαστικούς τε καὶ ῥητορικούς μόνους εἶναι, τῶν δὲ φαύλων οὐδένα. ἔτι καὶ ἀναμαρτήτους, τῷ ἀπεριπτώτους εἶναι ἀμαρτήματι. (123) ἀβλαβεῖς τ' εἶναι· οὐ γὰρ ἄλλους βλάπτειν οὐθ' αὐτούς. ἐλεήμονάς τε μὴ εἶναι συγγνώμην τ' ἔχειν μηδενί· μὴ γὰρ παριέναι τὰς ἐκ τοῦ νόμου ἐπιβαλλούσας κολάσεις, ἐπεὶ τό γ' εἴκειν καὶ ὁ ἔλεος αὐτῆ θ' ἢ ἐπιείκεια οὐδένειά ἐστι ψυχῆς πρὸς κολάσεις προσποιουμένης χρηστότητα· μηδ' οἶεσθαι σκληροτέρας αὐτὰς εἶναι ἔτι τε τὸν σοφὸν οὐδὲν θαυμάζειν τῶν δοκούντων παραδόξων, οἷον Χαϊρώνεια καὶ ἀμπώτιδας καὶ πηγὰς θερμῶν ὑδάτων καὶ πυρὸς ἀναφυσήματα, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν ἐρημίᾳ φασί, βιώσεται ὁ σπουδαῖος· κοινωνικός γὰρ φύσει καὶ πρακτικός. τὴν μέντοι ἄσκησιν ἀποδέξεται ὑπὲρ τοῦ σώματος ὑπομονῆς.

καὶ τρίτη αὐτῆ που βρίσκεται στην κτήση καὶ τὴν υποταγή, στὴν ὁποία ἀντιτίθεται ἡ δεσποτεία, που κι αὐτὴ εἶναι φαύλη. Οἱ σοφοὶ ὅμως δὲν εἶναι μόνον ἐλεύθεροι, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς, ἐφ' ὅσον ἡ βασιλεία εἶναι ἀρχὴ που δὲν δίνει λόγο σε κανένα, που με μόνο τους σοφούς μπορεῖ να συνδεθεῖ, ὅπως λέει ὁ Χρῦσιππος στὸ βιβλίο του «Περί τοῦ ὅτι ὁ Ζήνων χρησιμοποίησε κυρίως τις ὀνομασίες»· γιατί λέει ὅτι ὁ ἀρχὼν πρέπει να γνωρίζει για τα ἀγαθὰ καὶ τα κακά, ἐνῶ κανεὶς ἀπὸ τους φαύλους δὲν τα γνωρίζει αὐτά. Παρόμοια λένε ὅτι οἱ σοφοὶ μόνον εἶναι καὶ σωστοὶ κυβερνήτες καὶ δικαστές καὶ ῥήτορες, ἐνῶ ἀπὸ τους μὴ σοφούς κανέναν. Ἀκόμα εἶναι καὶ ἀλάνθαστοι, γιατί δὲν περιπίπτουν σε σφάλματα. (123) Κι ὅτι εἶναι ἀβλαβεῖς· γιατί δὲν βλάπτουν ἄλλους, οὔτε τους εαυτοὺς των. καὶ δὲν εἶναι σπλαχνικοὶ κι οὔτε συγχωροῦν κανένα· γιατί δὲν μετριάζουν τις τιμωρίες που ἐπιβάλλουν οἱ νόμοι, διότι το να υποχωρεῖ κανεὶς καὶ να νιώθει ἔλεος κι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἐπιείκεια εἶναι μὴδαμινότητα τῆς ψυχῆς που προσποιεῖται καλοσύνη ως προς τις τιμωρίες· οὔτε να νομίζει ὅτι αὐτές εἶναι σκληρότερες. Ἀκόμη καὶ ὁ σοφός δὲν θαυμάζει τίποτε ἀπ' ὅσα φαίνονται παράδοξα, ὅπως τα Χαρώνεια βάραθρα καὶ τις ἀμπώτιδες καὶ τις πηγές των θερμῶν ὑδάτων καὶ τα ἀναφυσήματα τῆς φωτιάς των ηφαιστειῶν. Ὡστόσο λένε ὅτι οὔτε καὶ στὴν ἐρημίᾳ δὲν θα ζήσει ὁ σοφός· γιατί εἶναι ἀπὸ τὴ φύση φτιαγμένος για τὴν κοινωνία καὶ τὴν πράξη. Τὴ σκληρὴ ἄσκηση ὅμως θα τὴ δεχθεῖ για χάρη τῆς σωματικῆς ἀντοχῆς.

B71. Διόρθωση ενός ρητού του Σοφοκλή (238α = ΑΚυΓ1β' 9 F2)

Πλούταρχος, *Ἠθικά* 33d:

Καὶ ὁ Ζήνων ἐπανορθούμενος
τὸ τοῦ Σοφοκλέους (TrGF III fr. 873)

(v. i.) Ὅστις δὲ πρὸς τύραννον
ἐμπορεύεται,

κείνου ἔστι δούλος, κἂν ἐλεύθερος
μόλη,

μετέγραφεν·

5 (v. 1) οὐκ ἔστι δούλος, ἂν
ἐλεύθερος μόλη,

τῷ ἐλευθέρῳ νῦν συνεκφαίνων
τὸν ἀδεᾶ καὶ μεγαλόφρονα καὶ
ἀταπείνωτον.

Και ο Ζήνων επανορθώνοντας το
(ρητό) του Σοφοκλή:

(στ. i.) Ὅποιος ἐμπορεύεται με
τύραννο,

εἶναι δούλος εκείνου, ἀκόμα κι
αν γυρίσει ἐλεύθερος,

ἔγραφε ἀντ' αὐτοῦ:

(στ. 1) δεν εἶναι δούλος, αν γυρίσει
ἐλεύθερος,

συνυποδηλώνοντας τώρα με
τον ἐλεύθερο τον ἀφοβο και τον
μεγαλόψυχο και τον ἀταπείνωτο.

Σχόλια

Οὐ μόνον τ' ἐλευθέρους εἶναι τοὺς σοφοὺς ἀλλὰ καὶ βασιλέας: Τα δύο αὐτὰ γνωρίσματα του σοφοῦ φαίνεται ὅτι ἔχουν Κυνική προέλευση. Ἡ πλατωνική ἰδέα του ἀρχοντος-φιλοσόφου βρῖσκει κατὰ κάποιον τρόπο τὴ συνέχειά της στον Κυνισμό, ὅπου ὁ φιλόσοφος εἶναι βασιλεὺς-κυβερνήτης και ταυτόχρονα παιδαγωγός. Το ιδεώδες ὁμῶς της Κυνικῆς φιλοσοφίας ἔχει χαρακτηῖρα ἠθικό και ατομικό, ἐνῶ της Στωικῆς εἶναι περισσότερο κοινωνικό και πολιτικό.

ἐλεήμονάς τε μὴ εἶναι: Ὁ ἔλεος και ὁ φόβος εἶναι πάθη τα ὁποῖα δεν εἶναι ἀποδεκτά. Ὁ ἔλεος εἶναι μια υποδιαίρεση τῆς λύπης.

οὐδὲν θαυμάζει: Το πάθος του θαυμασμοῦ, που τόσο ἐκτιμήθηκε ἀπὸ τον Πλάτωνα και τον Ἀριστοτέλη ως ἓνα κατεξοχήν φιλοσοφικό πάθος, ἀπορρίπτεται, γιατί ἀποτελεῖ ταραχή τῆς ψυχῆς. Τίποτα το παράδοξο δεν μπορεῖ να ἐπηρεάσει τον ἄνθρωπο που μένει ἀμετακίνητος στον ὀρθό λόγο.

κοινωνικὸς γὰρ φύσει καὶ πρακτικὸς: Το ιδεώδες του σοφοῦ δεν ἀποβλέπει στη σωτηρία του ἀτόμου, ὅπως το κυνικό ιδεώδες, ἀλλὰ εἶναι ἀρρηκτα συνδεδεμένο με τὴ ζωή τῆς πολιτείας. Ὁ σοφός εἶναι πάνω ἀπὸ ὅλα πολίτης (πλατωνική παράδοση). Το πολιτεύεσθαι εἶναι μια περίπτωση καθήκοντος κατὰ περίσταση.

Αξιοποίηση

- Σύγκριση του αποσπάσματος με αποσπάσματα από την Πολιτεία του Πλάτωνα, έτσι ώστε να διαφανεί η θέση των δύο φιλοσόφων σχετικά με το ιδανικό του άρχοντος-φιλοσόφου.
- Η διαχρονική σημασία της πραγματικής ελευθερίας (Νέα Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία, π.χ. «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι»). Τι σημαίνει για τους νέους μας σήμερα η λέξη ελευθερία; Σε ποιους τομείς θεωρούν ότι καταπιέζονται και πώς αγωνίζονται για την ελευθερία τους (εσωτερική και εξωτερική);

B72. Οικοδόμηση ναών και αγαλμάτων (244)

Κλήμης Αλεξανδρεύς, Στρωματείς
5.11.76

Λέγει δὲ καὶ ὁ Ζήνων, ὁ τῆς Στωϊκῆς κτίστης αἰρέσεως, ἐν τῷ τῆς Πολιτείας βιβλίῳ μῆτε ναοὺς δεῖν ποιεῖν μῆτε ἀγάλματα· μηδὲν γὰρ εἶναι τῶν θεῶν ἄξιον κατασκευάσμα· καὶ γράφειν οὐ δέδιεν αὐταῖς λέξεσι τάδε· «Ἰερά τε οικοδομεῖν οὐδὲν δεήσει· ἱερὸν γὰρ μὴ πολλοῦ ἄξιον, καὶ ἅγιον οὐδὲν χρῆ νομίζειν, οὐδὲν δὲ πολλοῦ ἄξιον καὶ ἅγιον οἰκοδόμων ἔργον καὶ βαναύσων.»

Ο δε Ζήνων, ο ιδρυτής της σχολής των Στωϊκών, λέει στο βιβλίο της Πολιτείας ότι δεν πρέπει ούτε ναούς να κτίζουμε, ούτε αγάλματα· γιατί τίποτε απ' αυτά δεν είναι άξιο κατασκευάσμα για τους θεούς· και δεν υπάρχει φόβος για να γράψει κανείς με τις ίδιες αυτές λέξεις τα εξής: «Και να οικοδομήσει κανείς ιερά δεν θα χρειασθεί καθόλου· γιατί το ιερό δεν αξίζει τίποτε και δεν πρέπει να το θεωρούμε άγιο· αφού δεν έχει καμιάν αξία ούτε είναι άγιο το έργο οικοδόμων και βαναύσων ανθρώπων.»

B73. Στολίδι των πόλεων είναι οι αρετές (244α)

Στοβαῖος, Ἐκλογαί 4.1.88
Ζήνων ἔφη δεῖν τὰς πόλεις κοσμεῖν οὐκ ἀναθήμασιν ἀλλὰ ταῖς τῶν οἰκούντων ἀρεταῖς.

Ο Ζήνων είπε ότι πρέπει τις πόλεις να τις κοσμούμε όχι με αναθήματα αλλά με τις αρετές αυτών που τις κατοικούν.

Αξιοποίηση (B72-73)

Συζήτηση για τη σημασία οικοδόμησης ναών και αγαλμάτων και κατά πόσο χρειάζεται να είναι μεγαλοπρεπείς οι ναοί. Ανάθεση εργασιών για τον τρόπο λατρείας μέσα από τα οικοδομήματα, τις εικόνες, τα αγάλματα σε διάφορες θρησκείες (Θρησκευτικά, Νέα Ελληνική Γλώσσα).

B74. Ανέκδοτο (267)

Στοβαΐος, Έκλογαί 4.15b.31
Ζήνων ὁ Στωϊκὸς φιλόσοφος ὁρῶν
τινα τῶν γνωρίμων ὑπὸ τοῦ ἀγροῦ
περισπῶμενον εἶπεν· «Ἐὰν μὴ σὺ τοῦτον
ἀπολέσης, οὐτός σε ἀπολέσει».

Ο Ζήνων ο Στωικός φιλόσοφος, βλέποντας κάποιον από τους γνωστούς του να καταπονείται από τις δουλειές του χωραφιού του, είπε: «Αν δεν χάσεις εσύ αυτό το χωράφι, αυτό θα χάσει εσένα».

B75. Ρητό (271)

Πλούταρχος, Φωκίων 5.4
Ζήνων ἔλεγεν ὅτι δεῖ τὸν φιλόσοφον εἰς
νοῦν ἀποβάπτοντα προφέρεσθαι τὴν
λέξιν.

Γιατί ο Ζήνων έλεγε ότι πρέπει ο φιλόσοφος να βουτά πρώτα τη λέξη στον νου και ύστερα να την προφέρει.

B76. Συμβουλή (272 = ΑΚυΓ1β' 9 F1)

Στοβαΐος, Έκλογαί 3.14.4
Ζήνωνος·
(v. 1) Ἐλεγχε σαυτὸν ὅστις εἶ, {καὶ} μὴ
πρὸς χάριν
ἄκου', ἀφαιροῦ δὲ κολάκων
παρρησίαν.

Του Ζήωνα:
(στ. 1) να ελέγχεις τον εαυτό σου τι
είδους άνθρωπος είσαι,
ό,τι σου λέγεται για
να σ' ευχαριστήσει
να μην τ' ακούς, και να
απομακρύνεις την πολυλογία
των κολάκων.

B77. Ορισμός του φίλου (276)

Διογένης Λαέρτιος 7.23
Ἐρωτηθεὶς τίς ἐστι φίλος, «ἄλλος», ἔφη
(sc. ὁ Ζήνων), «ἐγώ».

Όταν ρωτήθηκε, τι είναι φίλος, «ένας άλλος», είπε (ο Ζήνων), «εαυτός».

B78. Συμβουλή σε έναν νεαρό (284)

Διογένης Λαέρτιος 7.23:

Πρὸς τὸ φλυαροῦν μειράκιον, «διὰ τοῦτο», εἶπε (sc. ὁ Ζήνων), «δύο ᾧτα ἔχομεν, στόμα δὲ ἓν, ἵνα πλείω μὲν ἀκούωμεν, ἥττονα δὲ λέγωμεν».

Προς έναν φλύαρο νεαρό, «γι' αυτό», είπε (ο Ζήνων), «έχουμε δύο αυτιά κι ένα στόμα, για ν' ακούμε περισσότερα και να λέμε λιγότερα».

Αξιοποίηση B74, B75, B78

- Διαθεματικά και μεμονωμένα σε διάφορα μαθήματα για την αξία του χιούμορ στη ζωή μας.
- Ησημασία της αυτοκριτικής στη ζωή των ανθρώπων: Ένας δρόμος που χαράσσεται από τα πρώτα χρόνια της ζωής.

Αξιοποίηση B76 και B77

- Η διαχρονικότητα της αναγνώρισης των κολάκων και της αξίας της φιλίας. Να δοθούν παραδείγματα, μετά από διερεύνηση, για φιλίες που άντεξαν στον χρόνο και έμειναν παροιμιώδεις (Δάμων και Φιντίας, Αχιλλέας και Πάτροκλος κ.ά.). Να διατυπωθούν, μετά από συζήτηση, οι προϋποθέσεις για μια ορθή και εποικοδομητική φιλία.
- Διαθεματική εργασία: Η φιλία, ένα αγαθό πολύτιμο, όπως υμνείται μέσα από την ποίηση και την πεζογραφία, τη μουσική και την τέχνη.
- Η φιλία εμπνέει τους νέους. Συγγραφή ποιημάτων, σύνθεση τραγουδιών, δημιουργία σχεδίων, αφισών.
- Βλ. επίσης κατωτ. **B85-B86** (Κλέαρχος ο Σολεύς, F57 και F64, για τη φιλία και για τους κόλακες αντίστοιχα) και **B109-B110** (Δημόναξ ο Κύπριος, S7-S8, για τη φιλία), με τις προτάσεις αξιοποίησής τους.

2. ΚΛΕΑΡΧΟΣ Ο ΣΟΛΕΥΣ

Ο Κλέαρχος καταγόταν πιθανώς από τους Σόλους της Κύπρου. Η γέννησή του θα πρέπει να τοποθετηθεί γύρω στο 370/360 και ο θάνατός του ίσως γύρω στο 290/280 π.Χ. Ήταν φιλόσοφος και μάλιστα Περιπατητικός, διετέλεσε δε διακεκριμένος μαθητής του Αριστοτέλη. Αναφέρονται δεκαεννέα τίτλοι έργων του. Η πιο σημαντική πηγή του Κλέαρχου παραμένει ο Αθήναιος, ο οποίος στους Δειπνοσοφιστές παραδίδει ένα πλήθος αποσπασμάτων του. Μοναδικό στην αρχαία γραμματεία υπήρξε το έργο του Κλέαρχου *Περί γρίφων*. Κατά την άποψή του, παροιμίες και γρίφοι συνδέονται με κοινό παρονομαστή την παιδεία. Είναι φανερό ότι αναζητά ένα νέο στυλ στο γράψιμο, που οι φιλόσοφοι επιμένουν να αναγνωρίζουν ως σκοτεινό. Ο λόγος του είναι λόγος στοχαστή, που διαδηλώνει, μέσω του ύφους του, ότι καινοτομεί. Στη μέθοδό του επίσης, παρατηρούμε ότι προσπαθεί να παραγάγει κάτι νέο. Δεν είναι βιογράφος, δεν τον απασχολούν μόνο ορισμένες κατηγορίες προσώπων, βασιλείς, τύραννοι, φιλόσοφοι, όπως απασχολούν τους σύγχρονους Περιπατητικούς. Τους θέλει όλους στην πινακοθήκη του: αυλητές, μίμους, εταίρες, βασιλείς, σοφούς και άσοφους ηδονιστές, αμαρτωλούς και εγκρατείς. Δεν αποκρύπτει την αλήθεια, δεν εξωραϊζει, καταγράφει την ωμή πραγματικότητα.

B79. Τα ορτύκια (F2)

Αθήναιος 9.48, 393a

Περὶ δὲ τῆς τῶν ὀρτύγων θήρας ἰδίως ἱστορεῖ Κλέαρχος ὁ Σολεύς, ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Περὶ τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος πολιτεία μαθηματικῶς εἰρημένων, γράφων οὕτως· «Οἱ ὄρτυγες περὶ τὸν τῆς ὀχρείας καιρὸν, ἐὰν κάτοπτρον ἐξ ἐναντίας τις αὐτῶν, καὶ πρὸ τούτου βρόχον θῆ, τρέχοντες πρὸς τὸν ἐμφαινόμενον ἐν τῷ κατόπτρῳ, ἐμπίπτουσιν εἰς τὸν βρόχον.»

Κυρίως με το κυνήγι των ορτυκιών καταπιάνεται ο Κλέαρχος από τους Σόλους στο έργο του που επιγράφεται *Περὶ τῶν ἐν τῇ Πλάτωνος Πολιτεία μαθηματικῶς εἰρημένων*, γράφοντας τα εξής: «Τα ορτύκια, εάν κάποιος, την εποχή που ζευγαρώνουν, τοποθετήσει απέναντί τους έναν καθρέφτη και μπροστά του ένα βρόχι, τρέχοντας προς το είδωλό τους στον καθρέφτη, πέφτουν στο βρόχι.»

B80. Οι κολιοί (F3)

Αθήναιος 9.48, 393ab

Καὶ περὶ τῶν κολιοῶν δὲ καλουμένων τὰ ὅμοια ἱστορεῖ, ἐν τούτοις· «Καὶ τοῖς κολιοῖς δὲ διὰ τὴν φυσικὴν φιλοστοργίαν, καίπερ τοσοῦτον πανουργία διαφέρουσιν, ὅμως ὅταν ἐλαίου κρατὴρ τεθῆ πλήρης, οἱ στάντες αὐτῶν ἐπὶ τὸ χεῖλος καὶ καταβλέψαντες ἐπὶ τὸν ἐμφαινόμενον, καταράττουσι. διόπερ ἐλαιοβρόχων γενομένων, ἢ τῶν πτερῶν αὐτῶν συγκόλλησις αἰτία γίνεται τῆς ἀλώσεως.»

Και για τις λεγόμενες κάργιες (κολιούς) παρόμοια διηγείται με την ακόλουθη διατύπωση: «Και με τις κάργιες, επειδή έχουν ἐμφυτη ἔλξη για το εἶδος τους, παρότι υπερέχουν κατά πολύ στην πανουργία, ὅμως, ὅταν τοποθετηθεῖ μπροστά τους μία κούπα γεμάτη λάδι, ὅσες ἀπ' αὐτές σταθούν στο χεῖλος και κοιτάξουν κάτω, ορμούν προς το εἶδωλο. Ἐτσι λοιπόν, λαδωμένες ὅπως εἶναι, μποροῦν να πιαστούν, ἀφού τα φτερά τους ἔχουν κολλήσει ἀπὸ το λάδι.»

Αξιοποίηση των B79 και B80

Τα αποσπάσματα αυτά, τα οποία πραγματεύονται το θέμα του κυνηγιού και παρουσιάζουν τεχνικές ἀγρας, ορτυκίων το πρώτο (μοιάζοντας περισσότερο με πείραμα) και κολιῶν το δεύτερο, μποροῦν να συνεξεταστούν με το **B87 (F74a)**, το οποίο αναφέρεται επίσης στο ζωικό βασίλειο.

- Γνωριμία με τα χαρακτηριστικά και τις ιδιαιτερότητες στη συμπεριφορά των πουλιών και ιδιαίτερα των ενδημικών πουλιών της Κύπρου (Περιβαλλοντική Αγωγή).
- Διερεύνηση και αναζήτηση άλλων, πρωτότυπων τρόπων κυνηγιού, με σεβασμό πάντοτε προς το περιβάλλον και το ζωικό βασίλειο.
- Αναζήτηση βιντεογραφημένων σκηνών με περιέργη ἢ πρωτότυπη συμπεριφορά κάποιου ζώου.
- Δημιουργία ταινίας, κατασκευής, παρουσίασης κ.λπ., με θέμα τον κόσμο των ζώων.

B81 – B82. Για τον ύπνο (F5 - F6)

Τα δύο αποσπάσματα ἀπὸ το *Περὶ ὕπνου* του Κλέαρχου Σολέα ἔχουν ως θέμα τον προσωρινό διαχωρισμό ψυχῆς – σώματος. Η ἀποψη που επικρατεῖ εἶναι ὅτι η ψυχὴ ὄχι μόνο διατηρεῖ την ανεξαρτησία της ἀπὸ το σῶμα και ἔχει τη βασικὴ ιδιότητα της *αυτονομίας*, ἀλλὰ εἶναι και ἀθάνατη.

B81. Η ψυχουλικός ράβδος (F5)

Πρόκλος, *Εἰς Πλάτωνος Πολιτείαν* II
σελ. 122.12-123.16 Kroll

Ὅτι δὲ καὶ ἐξιέναι τὴν ψυχὴν καὶ εἰσιέναι δυνατόν εἰς τὸ σῶμα δηλοῖ καὶ ὁ παρὰ τῷ Κλέαρχῳ τῇ ψυχουλικῷ ράβδῳ χρησάμενος ἐπὶ τοῦ μειρακίου τοῦ καθεύδοντος καὶ πείσας τὸν δαιμόνιον Ἀριστοτέλη, καθάπερ ὁ Κλέαρχος ἐν τοῖς *Περὶ ὕπνου* φησίν, *περὶ τῆς ψυχῆς, ὡς ἄρα χωρίζεται τοῦ σώματος καὶ ὡς εἰσεῖσιν εἰς τὸ σῶμα καὶ ὡς χρῆται αὐτῷ οἷον καταγωγίῳ. τῇ γὰρ ράβδῳ πλήξας τὸν παῖδα τὴν ψυχὴν ἐξείλκυσε καὶ οἷον ἄγων δι' αὐτῆς πόρρω τοῦ σώματος ἀκίνητον ἐνέδειξε τὸ σῶμα καὶ ἀβλαβὲς σωζόμενον ἀναισθητεῖν πρὸς <τὰς πληγὰς τῶν> γναπτόντων ὁμοίον ἀψύχῳ. ἐκείνην δὲ μεταξὺ διενεχθεῖσαν πόρρω τοῦ σώματος ἐγγύθεν αὐτῆς ἀγομένης πάλιν <διά> τῆς ράβδου μετὰ τὴν εἴσοδον ἀπαγγέλλειν ἕκαστα. τοιγαροῦν ἐκ τούτων πιστεῦσαι τοὺς τε ἄλλους τῆς τοιαύτης ἱστορίας θεατὰς καὶ τὸν Ἀριστοτέλην χωριστὴν εἶναι τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν. τοῦτο μὲν οὖν ὅπερ λέγω, τὸ τὴν ψυχὴν ἐξιέναι τε δύνασθαι τοῦ σώματος καὶ αὐθις εἰσιέναι καὶ ἔμπουν ποιεῖν ὅπερ ἀπελελοίπει, ταῦτά τε δηλοῖ πάλαι τοῖς ἡγεμόσιν τοῦ Περιπάτου γεγραμμένα.*

Ὅτι εἶναι δυνατόν καὶ νὰ ἐξέλθει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ νὰ εἰσέλθει σ' αὐτό τοῦ δηλώνει κι αὐτὸς που, σύμφωνα με τὸν Κλέαρχο, χειρίστηκε πάνω στον κοιμισμένο νεαρό τῆ ράβδο που ἔλκει ἔξω τὴν ψυχὴ, πείθοντας τὸν θαυμάσιο Ἀριστοτέλη, σύμφωνα με ὅσα λέει ὁ Κλέαρχος στο ἔργο του *Περὶ ὕπνου* γιὰ τὴν ψυχὴ, ὅτι δηλαδὴ χωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ ὅτι εἰσέρχεται στο σῶμα καὶ ὅτι τὸ χρησιμοποιεῖ ὡς καταφύγιο. Κι αὐτὸ γιὰτί, χτυπώντας τὸν νεαρό με τὴ ράβδο, τὸν τράβηξε ἔξω τὴν ψυχὴ καὶ, καθὼς τὴν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὸ σῶμα με αὐτὴ τὴ ράβδο, ἀπέδειξε ὅτι τὸ σῶμα ἦταν ἀκίνητο, σῶο καὶ ἀβλαβὲς καὶ, ὁμοίο με ἀψύχο· δὲν ἔδειχνε νὰ αισθάνεται ἀντιδρώντας στα κτυπήματα ὅσων τὸ ἐπλητταν. Ἡ ψυχὴ, που στο μεταξύ εἶχε μεταφερθεῖ μακριὰ ἀπὸ τὸ σῶμα, ὅταν τὴν ξανακάλεσε ἡ ράβδος καὶ εἰσήλθε στο σῶμα, ἄρχισε νὰ διηγείται τα καθέκαστα. Ἔτσι, ἀπ' ὅσα διαδραματίστηκαν, πίστεψαν καὶ οἱ ἄλλοι θεατὲς αὐτῆς τῆς ἱστορίας καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι χωριστὴ ἀπὸ τὸ σῶμα. Αὐτὸ λοιπὸν που λέω, ὅτι δηλαδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι δυνατόν νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ σῶμα, νὰ ξαναμπεῖ καὶ νὰ δώσει ζωὴ σ' αὐτό που εἶχε εγκαταλείψει, τα δηλώνουν καὶ ὅσα ἔχουν γράψει παλαιότερα οἱ επικεφαλῆς τῆς περιπατητικῆς σχολῆς.

Σχόλια

Πρόκειται γιὰ κάποιο πείραμα που πραγματοποιήθηκε ἐνώπιον τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τὸν ἐπίεισε, ὅπως καὶ τοὺς υπόλοιπους θεατὲς, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι χωριστὴ ἀπὸ τὸ σῶμα. Δὲν κατονομάζεται τὸ άτομο που χειρίστηκε τὴν ψυχουλικὴ ράβδο, ἀλλὰ ὅλα τα στοιχεῖα οδηγοῦν στο συμπέρασμα πὼς πρόκειται γιὰ κάποιον σοφὸ τῆς Ανατολῆς. Τέτοιες ἐμπειρίες πάντως, ἐνδεχομένως λιγότερο ἐντυπωσιακές, δὲν ἦταν ἀγνωστες καὶ στους Ἕλληνες. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης, δάσκαλος τοῦ Κλέαρχου, ἀναφέρει μιὰ παρόμοια, βασιλικὴ μάλιστα, ἐμπειρία ἐκστασης.

B82. Κλεώνυμος και Λυσίας (F6)

Πρόκλος, *Εἰς Πλάτωνος Πολιτείαν* II
σελ. 113.1-115.7 Kroll

Καὶ γὰρ ἐφ' ἡμῶν τινες ἤδη καὶ ἀποθανεῖν ἔδοξαν καὶ μνήμασιν ἐνετέθησαν καὶ ἀνεβίωσαν καὶ ὠφθησαν οἱ μὲν ἐγκαθήμενοι τοῖς μνήμασιν, οἱ δὲ καὶ <ἐφ>εστῶτες· καθάπερ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πάλαι γεγονότων ἱστοροῦνται καὶ Ἀριστέας ὁ Προκοννήσιος καὶ Ἐρμότιμος ὁ Κλαζομένιος καὶ Ἐπιμενίδης ὁ Κρήσιος μετὰ θάνατον ἐν τοῖς ζῶσιν γενόμενοι. καὶ τί δεῖ πολλὰ λέγειν; ὅπου γε καὶ ὁ μαθητὴς Ἀριστοτέλους Κλέαρχος ἱστορίαν τινὰ τοιαύτην πρῶτος παραδέδωκεν θαυμασίαν. Κλεώνυμος ὁ Ἀθηναῖος, φιλήκοος ἀνὴρ τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ λόγων, ἐταίρου τινὸς αὐτῶ τελευτήσαντος περιαλγῆς γενόμενος καὶ ἀθυμήσας ἐλιποψύχησέν τε καὶ τεθνάναι δόξας τρίτης ἡμέρας οὔσης κατὰ τὸν νόμον προϋτέθη. περιβάλλουσα δὲ αὐτὸν ἡ μήτηρ καὶ πανύστατον ἀσπασομένη, τοῦ προσώπου θοιμάτιον ἀφελούσα καὶ καταφιλοῦσα τὸν νεκρόν, ἤσθετο βραχείας ἀναπνοῆς αὐτῶ τινος ἐγκειμένης. περιχαρῆ δὲ αὐτὴν γενομένην, ἐπισχεῖν τὴν ταφὴν. τὸν δὲ Κλεώνυμον ἀναφέροντα κατὰ μικρὸν ἐγερθῆναι καὶ εἰπεῖν ὅσα τε ἐπειδὴ χωρὶς ἦν τοῦ σώματος καὶ οἷα ἴδιοι καὶ ἀκούσειεν. τὴν μὲν οὖν αὐτοῦ ψυχὴν φάναι παρὰ τὸν θάνατον οἷον ἐκ δεσμῶν δόξαι τινῶν ἀφειμένην τοῦ σώματος παρεθέντος μετέωρον ἀρθῆναι, καὶ ἀρθεῖσαν ὑπὲρ γῆς ἰδεῖν τόπους ἐν αὐτῇ παντοδαπούς καὶ τοῖς σχήμασι καὶ τοῖς χρώμασι καὶ ρεύματα ποταμῶν ἀπρόσοπτα ἀνθρώποις. καὶ τέλος ἀφικέσθαι εἰς τινα χῶρον ἱερόν τῆς Ἑστίας, ὃν περιέπειν δαιμονίας δυνάμεις ἐν γυναικῶν μορφαῖς ἀπεριηγήτοις. εἰς δὲ ἐκείνον αὐτὸν τὸν τόπον καὶ ἄλλον ἀφικέσθαι ἀνθρώπον καὶ ἀμφοῖν τὴν αὐτὴν γενέσθαι φωνήν, μένειν τε ἡσυχῇ

Και πράγματι στην εποχή μας ἤδη υπήρξαν ἄνθρωποι που θεωρήθηκε ὅτι πέθαναν, ἀποτέθηκαν σε τάφους, ξαναζωντάνεψαν καὶ θεάθηκαν, ἄλλοι νὰ κάθονται κι ἄλλοι νὰ στέκονται στα μνήματα. Ἐτσι ακριβῶς, ὅπως στα παλαιότερα χρόνια λέγονταν ἱστορίες για τὸν Ἀριστέα ἀπὸ τὴν Προκόννησο, τὸν Ἐρμότιμο ἀπὸ τὴν Κλαζομένης καὶ τὸν Ἐπιμενίδη ἀπὸ τὴν Κρήτη, που μετὰ τὸν θάνατό τους ξαναβρέθηκαν ἀνάμεσα στους ζωντανούς. Ἀλλά εἶναι ἀνάγκη νὰ πολυλογῶ; Ἀφοῦ καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ Κλέαρχος μας παραδίδει πρῶτος μιὰ τέτοια ἀξιοπεριεργὴ ἱστορία. Ὁ Κλεώνυμος ὁ Ἀθηναῖος, ἄνθρωπος που ἀκούγε μ' ευχαρίστηση τὸν φιλοσοφικὸ λόγον, ὅταν πέθανε κάποιος φίλος του, ἀπὸ τὸν πολὺ τὸν πόνο καὶ τὴ στενοχώρια λιποθύμησε, πέθανε ὅπως νομίστηκε ἀκόμη καὶ τὴν τρίτῃ μέρα που, κατὰ τὴ συνήθεια, εἶχε εκτεθεῖ για τὴν κηδεῖα. Ἀγκαλιάζοντάς τὸν ἡ μητέρα του καὶ δίνοντάς του τὸν τελευταῖο ἀσπασμό, τὴ στιγμή που ἀφαιρούσε τὸ σκέπασμα ἀπὸ τὸ πρόσωπό του καὶ γέμιζε φιλιὰ τὸν νεκρό, αἰσθάνθηκε ὅτι διατηρούσε κάποια ελαφριά ἀναπνοή. Γεμίζοντας χαρὰ διέκοψε τὴν ταφή. Ὁ Κλεώνυμος ἄρχισε νὰ συνέρχεται σιγὰ σιγὰ, σηκώθηκε καὶ ἐξιστόρησε ὅσα καὶ ὅποια εἶδε κι ἀκούσε κατὰ τὸ διάστημα που εἶχε ἀποχωριστεῖ τὸ σῶμα του. Ἰσχυριζόταν λοιπὸν πὼς ἡ ψυχὴ του, τὴν ὥρα του θανάτου, του φάνηκε σαν νὰ ἐλευθερώθηκε ἀπὸ κάποια δεσμὰ κι ἐνῶ τὸ σῶμα του παρέμενε πεσμένο, αὐτὴ ἀνυψώθηκε μετέωρη, καὶ καθὼς ἀνυψώθηκε πάνω ἀπ' τὴ γῆ, εἶδε τὴ μεγάλη ποικιλία τῶν τόπων τῆς σε σχήματα καὶ σε χρώματα, καθὼς καὶ ρεύματα ποταμῶν που δεν τα εἶδε μάτι ἀνθρώπου. Καὶ, τέλος,

καὶ ὄρᾶν τὰ ἐκεῖ πάντα. καὶ δὴ καὶ ὄρᾶν ἄμφω ψυχῶν ἐκεῖ κολάσεις τε καὶ κρίσεις καὶ τὰς αἰεὶ καθαιρομένας καὶ τὰς τούτων ἐπισκόπους Εὐμενίδας. ἔπειτα κελευσθῆναι ἀποχωρεῖν, καὶ ἀποχωρήσαντας ἀλλήλους ἐπανερέσθαι τίνες εἶεν, καὶ εἰπεῖν ἀλλήλοις τὰ ὀνόματα καὶ τὰς πατρίδας, τὸν μὲν Ἀθήνας καὶ Κλεώνυμον, τὸν δὲ Συρακούσας καὶ Λυσίαν, καὶ ἀλλήλοις παρακελεύσασθαι ζητῆσαι πάντως ἐκάτερον, ἐὰν εἰς τὴν θατέρου πόλιν ἀφίκηται, τὸν ἀπ' ἐκείνης ὠρμημένον. καὶ μετὰ χρόνον οὐ πολὺν ἔλθειν μὲν Ἀθήναζε τὸν Λυσίαν, πόρρωθεν δὲ αὐτὸν ἰδόντα τὸν Κλεώνυμον ἀναβοῆσαι «τοῦτον εἶναι τὸν Λυσίαν», καὶ τοῦτον ὡσαύτως ἐπιγνώναί τε πρὶν προσέλθῃ καὶ τοῖς παροῦσιν εἰπεῖν «τοῦτον εἶναι τὸν Κλεώνυμον». ταῦτα μὲν ὁ Κλεάρχου λόγος.

ἔφτασε σε κάποιον ιερό χώρο της Εστίας που τον φρόντιζαν δαιμονικές δυνάμεις, έχοντας γυναικείες μορφές απερίγραπτες. Στον ίδιο εκείνο τόπο ἔφθασε κι ἄλλος ἄνθρωπος, και ἦταν σαν να βγήκε κι ἀπ' τους δυο η ίδια φωνή. Ησύχαζαν κι ἔβλεπαν τα πάντα εκεί πέρα. Ἐβλεπαν λοιπόν κι οι δυο εκεί τιμωρίες ψυχῶν και κρίσεις, τους αἰώνιους εξαγνισμούς και τις Εὐμενίδες που τους ἐπόπτευαν. Ἐπειτα, πήραν την ἐντολή ν' ἀναχωρήσουν, κι ἀναχωρώντας ξαναρώτησε ο ἕνας τον ἄλλο ποιοι ἦταν και εἶπαν ο ἕνας στον ἄλλο ὀνόματα και πατρίδες. Ο ἕνας Ἀθήνα και Κλεώνυμος, ο ἄλλος Συρακούσες και Λυσίας και παρακάλεσε ο ἕνας τον ἄλλο να τον ἀναζητήσει οπωσδήποτε και να τον βρει, αν τύχει και πάει στη γενέτειρα πόλη του ἄλλου. Κι ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ ἦλθε στην Ἀθήνα ο Λυσίας, κι ὅταν τον εἶδε ἀπὸ μακριά ο Κλεώνυμος φώναξε δυνατὰ ὅτι αὐτὸς εἶναι ο Λυσίας· κι αὐτὸς πάλι τον ἀναγνώρισε προτοῦ πλησιάσει και εἶπε στους παρευρισκόμενους ὅτι αὐτὸς εἶναι ο Κλεώνυμος. Αὐτὴ εἶναι η ἱστορία του Κλεάρχου.

Σχόλια

Οι ἥρωες της ἱστορίας δεν ξεχωρίζουν για κάτι ἰδιαίτερο. Ἴσως να πρόκειται για σύγχρονους του Κλεάρχου. Φαίνεται πως, και σε αὐτὴ την περίπτωση, κοιτίδα τέτοιων θρησκευτικῶν κυρίως ἐμπειριῶν ἦταν η Ἀνατολή, ἀπὸ ὅπου μεταλαμπαδεύτηκαν στην ἐλληνικὴ φιλοσοφικὴ σκέψη.

Αξιοποίηση των B81 και B82

Τα δύο αποσπάσματα παρέχουν πλούσιο υλικό για συζήτηση του θέματος της ψυχής (αθανασία, σχέση ψυχής-σώματος). Στα πλαίσια των μαθημάτων των Θρησκευτικών, της Φιλοσοφίας, των Φιλολογικών, μπορούν να διερευνηθούν θέματα όπως:

- Η αθανασία της ψυχής: χριστιανικές και άλλες απόψεις. Σύνδεση του αποσπάσματος με τα επιγράμματα **A33 (E33)** και **A38 (E42)**.
- Σχέση ψυχής - σώματος. Διερεύνηση του πώς το ένα επηρεάζει το άλλο (ψυχοσωματική οντότητα ο άνθρωπος). (Θρησκευτικά, Ψυχολογία, Αγωγή Υγείας.)
- Μεταθανάτιες εμπειρίες στην αρχαιότητα και σύγχρονες.
- Απόψεις των Πυθαγορείων, του Αριστοτέλη ή άλλων φιλοσόφων για την ψυχή. Διαπολιτισμικά, αντιλήψεις για την ψυχή και το σώμα σε άλλους λαούς.

B83. Τρόποι ζωής (F8)

Στο βιβλίο *Περί βίων* εξετάζονταν και απορρίπτονταν διάφοροι τρόποι βίου, όπως ο κυνικός, ο παρασιτικός κ.ά. Μεταξύ των βίων που παρουσιάζονταν γίνεται φανερή η προτίμηση του Κλέαρχου στον καρτερικό βίο. Το ζητούμενο για το φιλόσοφο ήταν πώς θα ζήσει κανείς βίον μέτριον μεταξύ της πλήρους απόρριψης και της ολοκληρωτικής αποδοχής των ηδονών.

Αθήναιος 13.93, 611b-d

Συνελόντι δ' εἰπεῖν, κατὰ τὸν Σολέα Κλέαρχον, οὐ καρτερικὸν βίον ἀσκεῖτε, κυνικὸν δὲ τῶ ὄντι ζητεῖτε, καίτοι τοῦ ζώου τούτου ἐν τέτταρσι τὴν φύσιν περιττὴν ἔχοντος· ὧνπερ ὑμεῖς τὰ χεῖρω μερισάμενοι τηρεῖτε. αἰσθήσει τε γὰρ τῇ πρὸς ὄσφρανσιν καὶ πρὸς τὸ οἰκεῖον καὶ ἀλλότριον, θαυμαστὸν καὶ τῶ συνανθρωπίζον οἰκουρὸν εἶναι καὶ φυλακτικὸν τοῦ τῶν εὐδράωντων βίου, πάντων περιττότατον· ὧν οὐδέτερον πρόσεστιν ὑμῖν τοῖς τὸν κυνικὸν βίον μιμουμένοις. οὔτε γὰρ συνανθρωπίζετε, οὔτε διαγινώσκετε οὐδένα τῶν

Για να μιλήσουμε συνοπτικά, κατά τον Κλέαρχο από τους Σόλους, δεν έχετε ασκηθεί να ζείτε με εγκράτεια και στην πραγματικότητα ο βίος σας είναι κυνικός. Αν και του ζώου αυτού η φύση ξεχωρίζει για τέσσερις θετικές ιδιότητες, σεις πήρατε και κρατάτε μόνον τα αρνητικά του. Διότι, με τη δύναμη της όσφρησης, που μ' αυτήν ξεχωρίζει το οικείο και το ξένο, παρουσιάζεται να είναι ζώο θαυμάσιο· ομοίως κι από το δέσιμό του με τον άνθρωπο, που ως κατοικίδιο περιφρουρεί τη ζωή όλων εκείνων που τον καλομεταχειρίζονται, ο σκύλος

ὄμιλούντων, αἰσθήσει τε πολλῶ ὑστεροῦντες, ἀργῶς καὶ ἀφυλάκτως ζῆτε. Λοιδόρου δὲ καὶ παμφάγου τοῦ ζώου πεφυκότος, ἔτι δὲ ταλαιπώρου καὶ γυμνοῦ τὸν βίον, ἄμφω ταῦτα μελετᾶτε, κακολόγοι καὶ βοροί, πρὸς τε τούτοις ἄνοικοι καὶ ἀνέστιοι βιοῦντες. ἐξ ὧν ἀπάντων, ἀλλότριον μὲν ἀρετῆς, μάταιοι δὲ <ἐστὲ> εἰς τὸ τοῦ βίου χρήσιμον.

αποδεικνύεται εξαιρετικός. Καμιά από τις δύο αυτές ιδιότητές του δεν ταιριάζει σε σας, που ζείτε κατά μίμησιν του κυνικού βίου. Γιατί ούτε δενόσαστε με κανέναν ούτε και ξεχωρίζετε κανέναν απ' αυτούς που συναναστρεφόσαστε, κι ακόμη, υστερώντας κατά πολύ στη δύναμη της αίσθησης, ζείτε τεμπέλικα και απροφύλακτα. Επειδή το ζώο είναι από τη φύση του επιθετικό και παμφάγο κι επιπλέον ζει ταλαίπωρο και απροφύλακτο, αυτές τις δύο ιδιότητες τις ενστερνίζεσθε ζώντας μέσ' στην κακολογία και τη λαιμαργία κι επιπλέον άστεγοι και ανέστιοι. Για όλ' αυτά είσαστε ξένοι προς την αρετή και ανώφελοι για κάθε τι που χρησιμεύει στη ζωή.

Σχόλια

Η κύρια κατηγορία εναντίον των Κυνικών εστιαζόταν στην αντικοινωνική τους συμπεριφορά. Η σύγκριση με τον κύνα (που είναι το ζώο-πρότυπό τους) απεδείκνυε ότι οι κυνικοί εμφάνιζαν όλα τα ελαττώματά του, αλλά δεν είχαν αντιγράψει τα προτερήματά του.

Αξιοποίηση

Το απόσπασμα για τους Κυνικούς μπορεί να αξιοποιηθεί στο μάθημα της Φιλοσοφίας ή σε οποιοδήποτε άλλο μάθημα γίνεται σχετική αναφορά. Είναι δυνατόν να εξεταστεί:

- Η προέλευση, οι εκπρόσωποι και οι βασικές αρχές της Κυνικής φιλοσοφίας.
- Τα προτερήματα του ζώου που εκμεταλλεύονταν οι Κυνικοί (και εδώ αποσιωπώνται).
- Τα ελαττώματα του ζώου που έδωσαν τροφή στην άσκηση αρνητικής κριτικής απέναντί τους (όπως εδώ).
- Ομοιότητες και διαφορές της Κυνικής φιλοσοφίας με άλλες (π.χ. Πυθαγόρεια, Επικούρεια, Στωική).

B84. Ο μύθος της Ωραίας Ελένης (F52)

Ο Κλέαρχος σε αυτό το απόσπασμα προσπαθεί με φιλολογικά μέσα να διαλύσει μία μεγάλη παρεξήγηση που στήριξε ολόκληρη μυθολογία γύρω από την Ωραία Ελένη: τη γέννησή της από αβγό.

Αθήναιος 2.50, 57ef

«Ἐκάλουν δὲ καὶ τὰ νῦν τῶν οἰκιῶν παρ' ἡμῖν καλούμενα ὑπερῶα, "ῶά"», φησὶ Κλέαρχος ἐν Ἑρωτικοῖς, τὴν Ἑλένην φάσκων, «ἐν τοιούτοις οἰκήμασι τρεφομένην, δόξαν ἀπενέγκασθαι παρὰ πολλοῖς, ὡς ἐξ ᾧ οὐ εἶη γεγεννημένη».

«Αυτά που εμείς ονομάζουμε σήμερα ὑπερῶα των κατοικιών, τα έλεγαν οι παλαιοὶ ῶά», μαρτυρεῖ ο Κλέαρχος στα *Ερωτικά*, υποστηρίζοντας ότι η Ωραία Ελένη «σε τέτοια οικήματα μεγάλωσε, γι' αυτό και από πολλούς πλάστηκε το θρύλημα πως βγήκε τάχα από τ' αβγό».

Αξιοποίηση

Αυτό το απόσπασμα μπορεί να αξιοποιηθεί στα φιλολογικά μαθήματα (μύθος Ωραίας Ελένης, Ομηρικά έπη, *Κύπρια έπη*, *Ελένη* του Ευριπίδη, *Ελένη* του Σεφέρη και άλλων σύγχρονων λογοτεχνών) ως μία άλλη εκδοχή αναφορικά με τη γέννηση της Ελένης. Είναι δυνατόν να διερευνηθεί:

- Ο μύθος της Ωραίας Ελένης και οι διάφορες εκδοχές του.
- Το θέμα των πολλαπλών εκδοχών ενός μύθου, γενικότερα.
- Το θέμα των επιλογών ενός συγγραφέα μέσα από μία πληθώρα μυθολογικών εκδοχών (ποια εκδοχή επιλέγει και γιατί, σε τι τον εξυπηρετεί, πώς την αξιοποιεί κ.λπ.).
- Το συγκεκριμένο απόσπασμα ως πηγή έμπνευσης για ζωγραφική, κατασκευή, ηλεκτρονικό σχέδιο, δημιουργική γραφή κ.λπ.

B85. Για τη φιλία– Θεμιστοκλής (F57)

Ο Θεμιστοκλής (περίπου 528-462 π.Χ.) υπήρξε ένας από τους σπουδαιότερους πολιτικούς και στρατηγούς της αθηναϊκής δημοκρατίας. Το απόσπασμα του Κλέαρχου αφορά τη φιλία και καταδεικνύει την ειλικρίνεια που χαρακτήριζε τον μεγάλο άνδρα.

Αθήναιος 12.45, 533e
Κλέαρχος δέ, ἐν πρώτῳ Περὶ φιλίας, τὸν Θεμιστοκλέα φησὶ τρίκλινον οἰκοδομησάμενον περικαλλέστατον ἀγαπᾶν <ἄν> ἔφησεν, εἰ τοῦτον φίλων πληρώσειεν.

Ο Κλέαρχος στο πρώτο βιβλίο του έργου του *Περὶ φιλίας* λέει πώς, όταν ο Θεμιστοκλής κατασκεύασε ένα θαυμάσιο τρίκλινο, είπε ότι θα ήταν ευτυχής αν βρίσκονταν τόσοι φίλοι που να καλύψουν όλες τις θέσεις.

Αξιοποίηση

Το περιστατικό του αποσπάσματος είναι ιδιαίτερα ευφύες και εύστοχο και αναμένεται να κινήσει το ενδιαφέρον των μαθητών/τριών ως προς το μεγάλο και πάντα επίκαιρο θέμα της αληθινής φιλίας. Μπορεί να αξιοποιηθεί στα φιλολογικά μαθήματα (Αρχαία Ελληνικά π.χ. Ομηρικά Έπη, Νέα Ελληνικά), αλλά και σε οποιοδήποτε μάθημα (Πολιτική Αγωγή, Φιλοσοφία, Ψυχολογία) δίνεται η κατάλληλη ευκαιρία. Ενδεικτικά:

- Να συζητηθεί το θέμα με βάση τις εμπειρίες, απόψεις, γνώσεις τους.
- Η φιλία όπως παρουσιάζεται στη λογοτεχνία (π.χ. Ομήρου *Ιλιάδα*, Z 119-236: Γλαύκος και Διομήδης, Διόδωρος Σικελιώτης, Βιβλιοθήκη 10.4.3-6: Δάμων και Φιντίας). Σύνδεση του αποσπάσματος με τα ανωτ. **B76** και **B77** (Ζήνων ο Κιτιεύς, αποσπ. 272 και 276) και το κατωτ. **B100** (Δημόναξ ο Κύπριος, S7, βλ. και S8).
- Τυπικά παραδείγματα φίλων (μυθικά ή πραγματικά): Αχιλλέας-Πάτροκλος, Ηρακλής-Ιόλαος, Θησέας-Πειρίθους, Τσώρτσιλ-Φλέμιγκ κ.ά.
- Προβληματισμός για το σημερινό περιεχόμενο της έννοιας της φιλίας λόγω του διαδικτύου (π.χ. η έννοια φίλος στο Facebook).
- Συγκέντρωση γνωμικών, ρητών, αποφθεγμάτων κ.λπ. για τη φιλία
- Συγκέντρωση ποιημάτων και τραγουδιών (δημοτικά, μαντινάδες, σύγχρονα) για τη φιλία.
- Κατασκευή, σχεδιασμός, συγκέντρωση καρτών με θέμα τη φιλία.

B86. Γεργίνοι και Προμάλαγγες (F64)

Το απόσπασμα αναφέρεται στο καλά οργανωμένο δίκτυο πληροφοριών των Κυπρίων βασιλέων και χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο ο Κλέαρχος περιγράφει με σαφείς όρους το δίκτυο αυτό, ενώ στο δεύτερο αναφέρει την καταγωγή και την αποικιακή δράση των Γεργίνων.

Αθήναιος 6.68, 255f-256c

«Παραδεδεγμένοι δ' εἰσὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν Κύπρον μόναρχοι τὸ τῶν εὐγενῶν κολάκων γένος ὡς χρήσιμον· πάνυ γὰρ τὸ κτῆμα τυραννικόν ἐστι. καὶ τούτων, οἷον Ἀρεοπαγιτῶν τινων, οὔτε τὸ πλῆθος, οὔτε τὰς ὄψεις, ἔξω τῶν ἐπιφανεστάτων, οἶδεν οὐδεὶς. διηρημένων δὲ διχῆ κατὰ συγγένειαν τῶν ἐν Σαλαμίनि κολάκων, ἀφ' ὧν εἰσὶν οἱ κατὰ τὴν ἄλλην Κύπρον κόλακες, τοὺς μὲν Γεργίνους, τοὺς δὲ Προμάλαγγας προσαγορεύουσιν· ὧν οἱ μὲν Γεργίνοι συναμιγνύμενοι τοῖς κατὰ τὴν πόλιν, ἐν τε τοῖς ἐργαστηρίοις καὶ ταῖς ἀγοραῖς, ὠτακουστοῦσι, κατασκόπων ἔχοντες τάξιν. ὃ τι δ' ἂν ἀκούσωσιν ἀναφέρουσιν ἐκάστης ἡμέρας πρὸς τοὺς καλουμένους ἀνακτας. οἱ δὲ Προμάλαγγες ζητοῦσιν ἂν τι τῶν ὑπὸ τῶν Γεργίνων προσαγγελθέντων οὐκ ἀνάξιον εἶναι ζητήσεως δόξης, ὄντες τινὲς ἐρευνηταί. καὶ τούτων οὕτως ἐντεχνος καὶ πιθανὴ πρὸς ἅπαντας ἢ ἐντενξις, ὥστ' ἔμοιγε δοκεῖ, καθάπερ καὶ αὐτοὶ φασί, παρ' ἐκείνων εἰς τοὺς ἔξω τόπους διαδεδοσθαι τὸ σπέρμα τῶν ἐλλογίμων κολάκων· καὶ γὰρ οὐχ οἷον μετρίως ἐπὶ τῷ πράγματι σεμνύνονται, διὰ τὸ τετιμῆσθαι παρὰ τοῖς βασιλεῦσιν, ἀλλὰ καὶ λέγουσιν, ὅτι τῶν Γεργίνων τις, ἀπόγονος ὧν τῶν Τρώων ἐκείνων, οὗς Τεῦκρος ἀπὸ τῶν αἰχμαλώτων κατακτησάμενος, εἰς Κύπρον ἔχων ἀπάκησεν, οὗτος διὰ τῆς παραλίας μετ' ὀλίγων στείλας ἐπὶ τῆς Αἰολίδος κατὰ πύστιν ἅμα καὶ οἰκισμὸν τῆς τῶν προγόνων χώρας, πόλιν οἰκίσειε περὶ

Ὀλοιοιμονάρχες που εξουσιάζουν στην Κύπρο έχουν αποδεχθεί ως χρήσιμη την τάξη των ευγενών κολάκων. Διότι πρόκειται για θεσμό που προσιδιάζει κατεξοχήν στη δεσποτεία. Των κολάκων αυτών, όπως και μερικών Ἀρεοπαγιτών, δεν γνωρίζει κανείς εκτός από τους πλέον υψηλά ισταμένους, ούτε τον αριθμό ούτε τα πρόσωπα. Οι κόλακες της Σαλαμίνας, από τους οποίους κατάγονται οι κόλακες της υπόλοιπης Κύπρου, είναι χωρισμένοι σε δύο κατηγορίες σύμφωνα με την καταγωγή τους: τους Γεργίνους και τους Προμάλαγγες, όπως ονομάζονται. Από αυτούς οι Γεργίνοι ανακατώνονται στο πλήθος των πολιτών, στα εργαστήρια και τις αγορές, και κρυφακούν κάνοντας τη δουλειά χαφιέδων. Για ό,τι ακούσουν καθημερινώς δίνουν αναφορά στους λεγόμενους «ἀνακτες». Οι Προμάλαγγες πάλι εξετάζουν κατά πόσον κάτι απ' αυτά που ανέφεραν οι Γεργίνοι φαίνεται ότι αξίζει να διερευνηθεί, όντας ένα είδος μυστικών ανακριτών. Και πράγματι, τους προσεγγίζουν όλους με τέτοια επιδεξιότητα και τέτοια πειστικότητα, ώστε τείνω κι εγώ να πιστέψω αυτό που ακούς κι από τους ίδιους, ότι απ' αυτούς διαδόθηκε και στ' άλλα μέρη ἔξω απ' το νησί η φύτρα των «επιφανών κολάκων». Πραγματικά, όχι μόνον καμαρώνουν, κι όχι λίγο, που ασκούν αυτή την υπηρεσία κι απολαμβάνουν τις τιμές των βασιλέων, αλλά φθάνουν στον ισχυρισμό ότι κάποιος Γεργίνος,

τὴν Τρωικὴν Ἰδὴν συμπαραλαβὼν τινὰς τῶν Μυσῶν, ἢ πάλαι μὲν ἀπὸ τοῦ γένους Γέργινα, νῦν δὲ Γέργιθα κέκληται. τούτου γάρ, ὡς ἔοικε, τοῦ στόλου τινὲς ἀποσπασθέντες, ἐν τῇ Κυμαίᾳ κατέσχον, ἐκ Κύπρου τὸ γένος ὄντες, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς Θετταλικῆς Τρίκκης, καθάπερ τινὲς εἰρήκασιν, ὧν ἰατρεῦσαι τὴν ἄγνοιαν οὐδ' Ἀσκληπιάδαις τοῦτό γε νομίζω δεδόσθαι.»

απόγονος των Τρώων εκείνων που πήρε ως προσωπικό μερίδιο των αιχμαλώτων ο Τεύκρος και που με τούτους έκανε τον αποικισμό της Κύπρου, αυτός λοιπόν, παραπλέοντας την ακτή με λίγους άνδρες προς την κατεύθυνση της Αιολίδος για εξερεύνηση μαζί και αποικισμό της χώρας των προγόνων του, παίρνοντας και μερικούς Μυσούς έγινε ο οικιστής μιας πόλης στην περιοχή της τρωϊκής Ἰδης, πόλης που στα παλιά τα χρόνια λεγόταν Γέργινα από το γένος των ανθρώπων που την κατοικούσαν και τώρα καλείται Γέργιθα. Όπως φαίνεται, μερικοί ξεχώρισαν από την αποστολή αυτή κι εγκαταστάθηκαν στην Κύμη. Αυτοί είναι Κύπριοι την καταγωγή και δεν προέρχονται από την Τρίκκη της Θεσσαλίας, όπως έχουν γράψει μερικοί, που την άγνοιά τους, μου φαίνεται, δεν μπορεί να τη γιατρέψει ούτε η δύναμη που δόθηκε στους Ασκληπιάδες.

Σχόλια

Το κυπριακό δίκτυο πληροφοριών ήταν, ίσως, σχεδιασμένο πάνω σε περσικά πρότυπα, όπως δέχεται γενικά για τις μεθόδους των τυραννικών καθεστώτων ήδη ο Αριστοτέλης. Ο Ηρόδοτος (1.100.2) αναφέρει ότι σε ολόκληρη την Περσία υπήρχαν κατάσκοποι και κατήκοι, ενώ ο Πλούταρχος (*Περὶ πολυπραγμοσύνης* 16, 522f) θεωρεί ότι ο πρώτος που χρησιμοποίησε κατασκόπους ήταν ο Δαρείος λόγω της ανασφάλειας που ένιωθε. Στην Κύπρο κατασκόπους χρησιμοποίησε σύμφωνα με τον Ισοκράτη (9.42) ο Ευαγόρας.

Γεργίνοι: Εθνικό όνομα, οι κάτοικοι της τρωϊκής πόλης Γέργινα ή Γέργιθα. Οι έλλόγιμοι κόλακες (επιφανείς κόλακες) περηφανεύονταν όχι μόνο για τη βασιλική εύνοια αλλά και για την καταγωγή τους, συνδέοντας το όνομά τους με την πόλη Γέργινα/Γέργιθα, αφού ήταν άποικοι των Τρώων που ήλθαν στην Κύπρο με τον Τεύκρο.

Αξιοποίηση

Το κείμενο αυτό παρουσιάζει το θέμα των κολάκων, καθώς και το κατασκοπευτικό σύστημα των βασιλείων της αρχαίας Κύπρου. Μπορεί να αξιοποιηθεί στο μάθημα της Ιστορίας (αρχαίας και νεότερης - σύγχρονης) για να μελετηθούν:

- Η διαχρονική διάσταση της κατασκοπευτικής πρακτικής.
- Η εξέλιξη των κατασκοπευτικών μεθόδων μέσα από τη σύγκριση αρχαιότητας – παρόντος.
- Ο ρόλος της κατασκοπείας στην εξέλιξη της ιστορίας.
- Η αναγκαιότητα της κατασκοπείας για έναν ηγέτη, ένα κράτος, κ.λπ.
- Ιστορικές περιπτώσεις κατά τις οποίες η κατασκοπεία διαδραμάτισε πρωταρχικό ρόλο στην εξέλιξη των γεγονότων.
- Κατασκοπεία και αντικατασκοπεία (παρελθόν – παρόν).
- Διάσημοι κατάσκοποι.
- Το προφίλ των κατασκόπων (αρχαιότητα-παρόν).

B87. Για τα ζώα που ζουν στο νερό – Χταπόδι (F74a)

Ο Κλέαρχος ασχολήθηκε με τα θαλάσσια ζώα στα έργα του *Περί τῶν ἐνύδρων*, στο οποίο εξέταζε μόνο είδη ψαριών, και *Περί τῶν ἐν τῷ ὕγρῳ*, στο οποίο μελετούσε άλλα υδρόβια όντα.

Ἀθήναιος 7.103, 317b-d

«Ὁ δὲ πονύπουσ ἐστὶ συντηκτικὸς καὶ λίαν ἀνόητος. πρὸς γὰρ τὴν χεῖρα τῶν διωκόντων βαδίζει καὶ διωκόμενος ἔστιν ὅτε οὐχ ὑποχωρεῖ. συντήκονται δ' αὐτῶν αἰθήλεια μετὰ τὸν τόκον καὶ παρίενται, διὸ καὶ ῥαδίως ἀλίσκονται. ἐωράθησαν δὲ ποτε καὶ ἐπὶ τὸ ξηρὸν ἐξιόντες, μάλιστα δὲ πρὸς τὰ τραχέα τῶν χωρίων· φεύγουσι γὰρ τὰ λεία. καὶ χαίρουσι δὲ τῶν φυτῶν καὶ <δὴ καὶ> ταῖς ἐλαίαις καὶ πολλάκις εὐρίσκονται ταῖς πλεκτάναις περιελιφότες τὸ στέλεχος. (...) ἐστὶ δὲ δεῖγμα τοῦ ἠδυσθαι αὐτοὺς τῇ ἐλαίᾳ καὶ

Το χταπόδι εύκολα μαλακώνει και είναι και πολύ ανόητο, διότι κατευθύνεται προς το χέρι του διώκτη του και πολλές φορές που καταδιώκεται δεν υποχωρεί. Τα θηλυκά τους αδυνατίζουν μετά τη γέννα και παραλύουν, γι' αυτό και πιάνονται εύκολα. Υπάρχουν φορές που τα είδαν να βγαίνουν στην ξηρά και μάλιστα σε βραχώδη μέρη, διότι αποφεύγουν τις στρωτές επιφάνειες. Από τα φυτά τους αρέσουν οι ελιές και πολλές φορές τα βρίσκουν τυλιγμένα στον κορμό με τα πλοκάμια τους. (...) Απόδειξη ότι τους αρέσει η ελιά

τοῦτο· ἐάν τις κλάδον τοῦ φυτοῦ τούτου καθῆ εἰς τὴν θάλασσαν, καθ' ἣν εἰσι πουλύποδες καὶ μικρὸν ἐπισχῆ, ἀπονητὶ ἀνέλκει τῷ κλάδῳ περιπλεκόμενους ὄσους ἐθέλει.»

εἶναι κι αυτό: αν βυθίσει κανείς ένα κλαδί του φυτού αυτού σε μέρος της θάλασσας που υπάρχουν χταπόδια και το κρατήσει για λίγη ώρα, θ' ανεβάσει τυλιγμένα στο κλαδί και χωρίς κόπο ὅσα θέλει.»

Αξιοποίηση

Το απόσπασμα αυτό μπορεί να συνεξεταστεί με τα ανωτ. **B79** και **B80** (F2 και F3) που αναφέρονται επίσης στο ζωικό βασίλειο.

Να μελετηθούν τα κείμενα στα μαθήματα Βιολογίας και:

- Να αναγνωριστούν ιδιαιτερότητες και χαρακτηριστικά στη συμπεριφορά του χταποδιού ή άλλων θαλάσσιων όντων.
- Να αναζητηθούν βιντεογραφημένες σκηνές με περίεργη ή πρωτότυπη συμπεριφορά κάποιου θαλάσσιου ζώου.
- Να δημιουργηθεί ταινία, κατασκευή, παρουσίαση, κ.λπ., με θέμα τον κόσμο της θάλασσας.

B88-B89. Παροιμίες (F88, F89c)

Πολλές από τις παροιμίες που χρησιμοποιούμε ευρέως σήμερα προέρχονται από την Αρχαία Γραμματεία. Στα αποσπάσματα που ακολουθούν γίνεται προσπάθεια να ερμηνευθεί και να δικαιολογηθεί η προέλευση δύο γνωστότατων παροιμιών: *ἡ ἀρχὴ εἶναι τὸ ἥμισυ τοῦ παντός και γνῶθι σαυτόν.*

B88. Η αρχή είναι το ἥμισυ του παντός (F88)

Διογενιανός, Παροιμιῶν 1.83

«Ἀρχὴ δέ τοι ἥμισυ παντός.» τινὲς μὲν τὴν παροιμίαν ἔταξαν ἐπὶ τῶν εἰς τι προκοπόντων. Κλέαρχος δὲ αὐτὴν ἐντεῦθεν φησὶν εἰρησθαι· «Παρὰ Λακεδαιμονίοις τῶν παιδῶν ὁ πρεσβύτερος τὴν βασιλείαν διεδέχετο

«Ἡ ἀρχὴ εἶναι ἀσφαλῶς τὸ ἥμισυ τοῦ παντός»: εἶναι μερικοὶ που συνταίριασαν τὴν παροιμίαν σε ὅσους προκόπτουν σε κάτι. Ὁ Κλέαρχος ὅμως λέει ὅτι εἰπώθηκε ἀπὸ το ἀκόλουθο περιστατικό. «Στους Λακεδαιμονίους τὸ μεγαλύτερο παιδί ἦταν ὁ διάδοχος

τοῦ πατρὸς τελευτήσαντος. Ἀργεία οὖν τῇ Ἀριστοδήμου γυναικὶ γεγόνασι δίδυμοι, καὶ τοῦ ἀνδρὸς τελευτήσαντος, βουλομένη ἄμφω τοὺς παῖδας βασιλεύειν, Προκλέα καὶ Εὐρυσθέα, οὐκ εἰδέναι ἔφασκεν, ὁπότερος αὐτῶν πρεσβύτερος εἴη. εἶτα ἐρωτηθεὶς ὁ θεὸς εἶπεν·

Ἀρχὴ παντὸς ἡμῖν,
δηλῶν ὅτι ἄμφω δεῖ βασιλεύειν, μετέχειν
δὲ ἑκάτερον τῆς ἀρχῆς.»

στη βασιλεία με τον θάνατο του πατέρα. Αλλά η Αργεία, η γυναίκα του Αριστοδήμου, γέννησε δίδυμα και, όταν πέθανε ο άνδρας της, στην επιθυμία της και τα δυο παιδιά να βασιλεύσουν, ο Προκλής και ο Ευρυσθέας, ισχυριζόταν ότι δεν εγνώριζε ποιος τάχα να είναι ο μεγαλύτερος. Έπειτα, όταν ρωτήθηκε ο θεός, είπε:

Ἀρχὴ παντὸς ἡμῖν,
δηλώνοντας ὅτι και οι δύο πρέπει να βασιλεύουν και ο καθένας τους να ἔχει μερίδιο στην εξουσία.»

Σχόλια

Η ερμηνεία της παροιμίας που παραδίδει ο Κλέαρχος αιτιολογεί την περίφημη αρχή των δύο βασιλείων της Σπάρτης. Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία ἀρχή = εξουσία, ενώ το ἡμῖν παραπέμπει στη διαίρεση της βασιλικής αρχής, της εξουσίας.

B89. Γνώθι σαυτόν (F89c)

Στοβαΐος, *Ἀνθολόγιον* 3.21.12

«Γνώθι σαυτόν»· ὡς παροιμία παραλαμβάνεται μαρτυρεῖ Θεόφραστος ἐν τῷ *Περὶ παροιμιῶν*. οἱ πολλοὶ δὲ Χείλωνος εἶναι τὸ ἀπόφθεγμα, Κλέαρχος δὲ ὑπὸ τοῦ θεοῦ λεχθῆναι Χείλωνι.

«Γνώριζε τον εαυτό σου»· χρησιμοποιείται ως παροιμία, όπως μαρτυρεῖ ο Θεόφραστος στο ἔργο του *Περὶ παροιμιῶν*. Οι περισσότεροι ὅμως λένε ὅτι τὸ ἀπόφθεγμα εἶναι του Χίλωνος, ἐνῶ ο Κλέαρχος ἀναφέρει ὅτι εἰπώθηκε ἀπὸ τον θεὸ στον Χίλωνα.

Ἀξιοποίηση των B88 και B89

Οι παροιμίες μπορούν να αποτελέσουν αφορμὴ για ποικίλες δραστηριότητες ὅπως:

- Συγκέντρωση παροιμιῶν και θεματικὴ ταξινόμησή τους.
- Ἐρμηνεία παροιμιῶν και σύνδεση με περιπτώσεις της καθημερινῆς ζωῆς (σχολικῆς, οικογενειακῆς, κοινωνικῆς, κ.λπ.).

- Αναζήτηση αντίστοιχων παροιμιών σε άλλους λαούς, στα πλαίσια της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.
- Καλλιτεχνική απόδοση των παροιμιών (ζωγραφική, κολλάζ, ηλεκτρονικό σχέδιο, ηλεκτρονική παρουσίαση, κ.λπ.).

B90-B92. Περί γρίφων (F101a, F101d, F102a, F109, F*110, F111b)

Ο Κλέαρχος στο έργο του *Περί παροιμιών* αναφέρει ότι οι γρίφοι συνδέονται με τη φιλοσοφία και με αυτούς οι παλαιοί έκαναν επίδειξη της μόρφωσής τους. Στα παλαιότερα συμπόσια οι γρίφοι ήταν βασικό αντικείμενο συζήτησης μεταξύ των συνδαιτυμόνων και ορίζονταν μάλιστα έπαθλα για τους νικητές. Στα αποσπάσματα που ακολουθούν δίνεται ο ορισμός του γρίφου (F101a), ποινές που επιβάλλονταν σε όσους δεν τον έλυναν (F101d), είδη γρίφων (F102a) και γρίφοι (F109, F*110, F111b).

B90. Ορισμός του γρίφου (F101a)

Αθήναιος 10.69, 448c

Ὁ μὲν Σολεὺς Κλέαρχος οὕτως ὀρίζειται· «Γρίφος πρόβλημά ἐστι παιστικόν, προστακτικόν τοῦ διὰ ζητήσεως εὐρεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ προβληθέν, τιμῆς ἢ ἐπιζημίου χάριν εἰρημένον.»

Ο Κλέαρχος από τους Σόλους δίνει τον ακόλουθο ορισμό: «Ο γρίφος είναι ένα πρόβλημα παιδιάς που απαιτεί να βρεθεί με διανοητική αναζήτηση απάντηση στο ζήτημα που τέθηκε, παρέχοντας ανταμοιβή ή επισύροντας ποινή αναλόγως.»

B91. Ποινές για όσους δεν λύσουν τον γρίφο (F101d)

Αθήναιος 10.88, 458f-459a

Ἐπεὶ δὲ ἱκανὴν παρέκβασιν πεποιήμεθα περὶ τῶν γρίφων, λεκτέον ἤδη καὶ τίνα κόλασιν ὑπέμενον οἱ μὴ λύσαντες τὸν προτεθέντα γρίφον. ἔπινον οὗτοι ἄλμην παραμισογομένην τῷ αὐτῶν ποτῶ καὶ ἔδει {μὴ} προσενέγκασθαι τὸ ποτήριον ἀπνευστί ...

Επειδή αρκετά ξεστράτισαμε με τους γρίφους, ας πούμε τώρα και ποιου είδους ποινή υπέμεναν όσοι δεν κατόρθωναν να λύσουν τον γρίφο που τους πρότειναν. Ἐπιναν ἄλμη ανακατωμένη στο κρασί τους και ἔπρεπε να κατεβάσουν ὅλο το ποτήρι χωρίς ανάσα ...

B92. Τα είδη των γρίφων (F102a)

Αθήναιος 10.69, 448c-e

Ἐν δὲ τῷ Περὶ γρίφων ὁ αὐτὸς Κλέαρχος φησιν ἑπτὰ εἶδη εἶναι γρίφων. «Ἐν γράμματι μὲν, οἷον ἐροῦμεν ἀπὸ τοῦ ἄλφα, ὡς ὄνομά τι ἰχθύος ἢ φυτοῦ, ὁμοίως δὲ κἄν ἔχειν τι κελεύη τῶν γραμμάτων ἢ μὴ ἔχειν, καθάπερ οἱ ἄσιγμοι καλούμενοι τῶν γρίφων· ὅθεν καὶ Πίνδαρος πρὸς τὸ “σ” ἐποίησεν ὠδήν, οἶονεὶ γρίφου τινὸς ἐν μελοποιῖᾳ προβληθέντος. ἐν συλλαβῇ δὲ λέγονται γρίφοι οἷον ἐροῦμεν ἕμμετρον ὅτιδῆποτε οὗ ἠγεῖται “βα”, οἷον “βασιλεύς” ἢ ὧν ἔχει τελευτήν τὸ “ναξ”, ὡς “Καλλιάναξ”. ἢ ὧν τὸν “λέοντα” κατηγοῖσθαι, οἷον “Λεωνίδης”, ἢ ἔμπαλιν τελικὸν εἶναι, οἷον “Θρασυλέων”. ἐν ὀνόματι δέ, οἷον ἐροῦμεν ὀνόματα ἀπλᾶ ἢ σύνθετα δισύλλαβα, οὗ μορφή τις ἐμφαίνεται τραγικῇ ἢ πάλιν ταπεινῇ, ἢ ἄθεα ὀνόματα, οἷον “Κλεώνυμος”, ἢ θεοφόρα, οἷον “Διονύσιος”, καὶ τοῦτο ἦτοι ἐξ ἑνὸς θεοῦ ἢ πλειόνων, οἷον “Ἐρμαφρόδιτος”. ἢ ἀπὸ Διὸς ἄρχεσθαι, “Διοκλῆς” ἢ “Ἐρμού”, “Ἐρμόδωρος”. ἢ λήγειν, εἰ τύχοι, εἰς “νικος”.»

Και στο έργο του Περὶ γρίφων ο ίδιος Κλέαρχος λέει ότι υπάρχουν επτά είδη γρίφων. Πρώτα, γρίφος που στηρίζεται σε γράμμα, όπως ας πούμε ν' αρχίζει από το άλφα, π.χ. κάποιο όνομα ψαριού ή φυτού. Με τον ίδιο τρόπο, εάν οριστεί να περιλαμβάνεται ή να απουσιάζει κάποιο γράμμα, όπως στην περίπτωση των καλουμένων ασίγμων γρίφων. Έτσι, ακόμη και ο Πίνδαρος συνέθεσε μία ωδή χωρίς σίγμα, λες και έθεσε ένα γρίφο στο πλαίσιο της λυρικής ποίησης. Έπειτα, παίζονται γρίφοι που στηρίζονται σε συλλαβή, λ.χ. να μας ζητηθεί να πούμε ο,τιδήποτε έμμετρο που ν' αρχίζει από «βα», όπως βασιλεύς, ή κάποιο απ' αυτά που λήγουν σε «ναξ», όπως Καλλιάναξ, ή κάποιο όνομα που να έχει ως πρώτο συνθετικό το «λέων», όπως Λεωνίδης, ή αντιστρόφως να τελειώνει με αυτό, όπως Θρασυλέων. Ακόμη, υπάρχουν γρίφοι που στηρίζονται σε όνομα, λ.χ. μας ζητούν ν' αναφέρουμε ονόματα απλά ή σύνθετα δισύλλαβα που ν' αναδίδουν ήθος μεγαλοπρεπές ή, και αντιθέτως, ταπεινό, ή ονόματα που δεν έχουν το συνθετικό «θεός», όπως Κλεώνυμος, ή που περιλαμβάνουν το όνομα κάποιου θεού, όπως Διονύσιος, κατηγορίαστηνοποία η σύνθεση μπορεί να γίνεται είτε με το όνομα ενός θεού ή και περισσοτέρων, όπως Ερμαφρόδιτος, ή ονόματα που ν' αρχίζουν με το όνομα του Διός, Διοκλής π.χ., ή του Ερμού, όπως Ερμόδωρος, ή να λήγουν αίφνης σε «νικος».

Σχόλια για το B92

Από τα επτά είδη γρίφων για τα οποία γίνεται λόγος στην αρχή του αποσπάσματος διασώθηκαν τα τρία, μάλλον τα τρία πρώτα. Λείπουν, επομένως, τέσσερα, διότι η αντιγραφή σταμάτησε για κάποιο λόγο και το χωρίο ολοκληρώθηκε με την αναφορά της τιμωρίας που περιμένει όσους δεν λύσουν τον γρίφο. Τα τρία είδη γρίφων, όπως τεκμηριώνονται μέσα από παραδείγματα, στηρίζονται: (α) στο γράμμα, (β) στη συλλαβή και (γ) στη λέξη.

B93. Γρίφοι του τραπεζιού (F109)

Αθήναιος 14.60 648f-649a

Τοῦ δὲ ἡμῖν παρακειμένου μελιπήκτου μέμνηται Κλέαρχος ὁ Σολεὺς ἐν τῷ Περὶ γρίφων, οὕτως ἰλέγων· «Σκευὴ κελεύοντι λέγειν ὁμοία, εἰπεῖν·

τρίπους, χύτρα, λυχνεῖον, ἀκταία, βάθρον,

σπόγγος, λέβης, σκαφεῖον, ὄλμος, λήκυθος,

σπυρίς, μάχαιρα, τρύβλιον, κρατήρ, ράφισ.

ἢ πάλιν ὄψων οὕτως·

ἔτνος, φακῆ, τάριχος, ἰχθύς, γογγυλῖς,

σκόροδον, κρέας, θύννειον, ἄλμη, κρόμμυον,

σκόλυμος, ἐλαία, κάππαρις, βολβός, μύκης.

ἐπί τε τῶν τραγημάτων, ὁμοίως·

ἄμης, πλακοῦς, ἔντιλτος, ἴτριον, ρόα,

ῶόν, ἐρέβινθος, σησάμη, κοπτῆ, βότρυς,

ἰσχάς, ἄπιος, πέρσεια, μῆλ', ἀμύγδαλα.»

ταῦτα μὲν ὁ Κλέαρχος.

Τη μελόπιτα που βρίσκεται δω κοντά μας τη μνημονεύει ο Κλέαρχος από τους Σόλους στο σύγγραμμά του Περὶ γρίφων λέγοντας τα εξής: «Όταν η εντολή που δίνεται στους γρίφους είναι ν' αναφερθούν παρόμοια σκευή, μπορεί κανείς να πει:

Τρίποδο, χύτρα, λυχνοστάτης, μαρμάρينو γουδί, πάγκος,

σφουγγάρι, λέβητας, ξινάρι, σκαφίδι, ξύλινο γουδί, λαδικό,

κοφίνι, μαχαίρι, κούπα, κρατήρας, βελόνι.

Ἡ, πάλι, για φαγητά ως εξής:

Χυλός φασόλια, φακῆ, παστό, ψάρι, γουλί,

σκόρδο, κρέας, τόννος, ἄρμη, κρεμμύδι, αγριαγκινάρα, ελιά, κάππαρη, βολβός,

μανιτάρι.

Παρομοίως και για επιδόρπια:

Γαλατόπιτα, πίτα, πίτα αντζούγιες, σουσαμόπιτα, ρόδι,

αυγό, ρεβίθι, σουσάμι, συκόπιτα, σταφύλι,

ξερόσυκο, αχλάδι, πέρσεια, μήλα, ἀμύγδαλα.»

Αυτά ο Κλέαρχος.

B94. Ο γρίφος της βεντούζας (F*110)

Αθήναιος 10.76, 452bc

Πολλοὶ δὲ <τῶν> γρίφων καὶ τοιοῦτοί
τινὲς εἰσιν οἷον·

ἄνδρ' εἶδον πυρὶ χαλκὸν ἐπ' ἀνέρι
κολλήσαντα,

οὕτω συγκόλλως ὥστε σύναιμα
ποιεῖν.

τοῦτο δὲ σημαίνει σικύας προσβολήν.

Πολλοὶ γρίφοι εἶναι διατυπωμένοι
κάπως ἔτσι:

Εἶδα τον άντρα στη φωτιά και τον χαλκό
στον άντρα να κολλά
τόσο σφιχτά απάνω του, που να τον
πάρουν τα αίματα.

Κι αυτό σημαίνει εφαρμογή
βεντούζας.

B95. Ο γρίφος του Πανάρκου (F111b)

Σχόλια στον Πλάτωνα, Πολιτεία 5, 479c

Κλεάρχου γρίφος·

αἰνός τις ἐστὶν ὡς ἀνὴρ τε κοῦκ ἀνὴρ

ὄρνιθα {τε} κοῦκ ὄρνιθ' ἰδὼν τε κοῦκ ἰδὼν

ἐπὶ ξύλου τε κοῦ ξύλου καθημένην {τε κοῦ καθημένην}

λίθῳ τε κοῦ λίθῳ βάλοι τε κοῦ βάλοι.

ἄλλως·

ἄνθρωπος οὐκ ἄνθρωπος, ἄνθρωπος δ' ὅμως,

ὄρνιθα κοῦκ ὄρνιθα, ὄρνιθα, ὄρνιθα δ' ὅμως,

ἐπὶ ξύλου τε κοῦ ξύλου καθημένην

λίθῳ βαλὼν τε κοῦ λίθῳ διώλεσεν.

“νυκτερίδα”, “ὁ εὐνούχος”, “νάρθηκος”, “κισήρει”.

ὁ εὐνούχος

ρόπτερίδα

νάρθηκος

κισήρει.

Γρίφος ἀπὸ το ἔργο του Κλεάρχου:

Ἐπάρχει μια παροιμία ὅτι ἕνας ἄνδρας, που δεν ἦταν ἄνδρας,

ἕνα πουλί που δεν ἦταν πουλί, το εἶδε και δεν το εἶδε,

πάνω σ' ἕνα ξύλο που δεν ἦταν ξύλο, να κάθεται

με πέτρα που δεν ἦταν πέτρα, να χτυπά και να μη χτυπά.

Ἄλλη εκδοχή:

ἄνδρας κι ὄχι ἄνδρας, ἄνδρας ὅμως ο ευνούχος

πουλί και μη πουλί, πουλί ὅμως νυκτερίδα

πάνω σε ξύλο και μη ξύλο καθισμένο του νάρθηκος

με πέτρα με εχτύπησε κι η πέτρα δεν με σκότωσε Με ελαφρόπετρα

νυκτερίδα, ο ευνούχος, ξύλο νάρθηκος, με ελαφρόπετρα

Αξιοποίηση των γρίφων

Οι γρίφοι είναι ιδιαίτερα ελκυστικοί για όλους, μαθητές και καθηγητές, καθώς διεγείρουν τη φαντασία, καλλιεργούν την κριτική σκέψη και ψυχαγωγούν. Μπορούν να αξιοποιηθούν σε κάθε ευκαιρία που ο διδάσκων κρίνει κατάλληλη για δραστηριότητες όπως:

- Αναζήτηση, συγκέντρωση και επίλυση γρίφων.
- Δημιουργία νέων, ευφάνταστων γρίφων.
- Η λειτουργία των γρίφων για σκοπούς ψυχαγωγίας στην αρχαιότητα, ο ρόλος τους στα συμπόσια. (Για το θέμα της ψυχαγωγίας στα συμπόσια βλ. επίσης κατωτ. **B98** και **B99**: Περσαίος ο Κιτιεύς, F5 και F9.)
- Τρόποι ψυχαγωγίας: σύγκριση αρχαιότητας – παρόντος.
- Οι γρίφοι ως πηγή άντλησης πληροφοριών για την καθημερινή ζωή. Ιδιαίτερα ο γρίφος **B93** προσφέρει έναν μεγάλο κατάλογο για οικιακά σκεύη, φαγητά και επιδόρπια, τα οποία μπορούν να μελετηθούν. Για παράδειγμα, μπορεί μεταξύ άλλων να εξεταστεί: τι από αυτά επιβιώνει σήμερα, ποιες πληροφορίες παρέχουν για την εποχή τους, είναι τυπικά σκεύη και φαγητά της Κύπρου;

B92: ποια μπορεί να είναι τα τέσσερα είδη γρίφων που δεν αναφέρονται στο απόσπασμα;

B96. Σωφρονιστήρες (F126)

Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο Κλέαρχος ερμηνεύει την ονομασία «σωφρονιστήρες» για τα δόντια που σήμερα αποκαλούμε επίσης «φρονιμίτες».

Σχόλια στον Νίκανδρο, *Θηριακά* 447c
 «Υπόκραντῆρος»· «κραντῆρες» λέγονται οἱ ὕστερον ἀναβαίνοντες ὀδόντες παρὰ τὸ κραίνειν καὶ ἀναπληροῦν τὴν ἡλικίαν. νεωτέρων γὰρ ἤδη ἡμῶν γενομένων φύονται οἱ ὀδόντες οὗτοι. Κλέαρχος δὲ «σωφρονιστῆρας» αὐτοὺς καλεῖ. νῦν ἀπλῶς τοὺς ὀδόντας. «σωφρονιστῆρες» δὲ διὰ τὸ ἅμα τῷ ἀνιέναι αὐτοὺς καὶ τὸ σῶφρον τοῦ νοῦ λαμβάνειν ἡμᾶς.

«Υπό κραντῆρος», από τον φρονιμίτη: «κραντῆρες» λέγονται τα δόντια που φύονται αργότερα, από το ρήμα κραίνειν, με την έννοια ότι τελειοποιούν και συμπληρώνουν την ηλικία. Τα δόντια αυτά φυτρώνουν όταν είμαστε ήδη νεότεροι. Ο Κλέαρχος τα ονομάζει «σωφρονιστήρες». Τώρα σημαίνει απλώς τα δόντια. Λέγονται δε σωφρονιστήρες διότι, με την εμφάνισή τους, μας έρχεται και η φρόνηση του νου.

Αξιοποίηση

Το απόσπασμα μπορεί να αξιοποιηθεί στα μαθήματα Βιολογίας αλλά και Ψυχολογίας, όταν γίνεται αναφορά στην ανάπτυξη του ανθρώπου. Μπορεί να μελετηθεί πώς η έννοια του σωφρονισμού συνδέθηκε με την εμφάνιση δοντιών.

B97. Υποθήκες των Επτά Σοφών (F134c)

Το ποίημα που ακολουθεί προέρχεται από επιγραφή που βρέθηκε το 1966 στο Αφγανιστάν και φωτίζει την προσωπικότητα του Κλέαρχου, ο οποίος ταξίδεψε στην Ανατολή. Το ποίημα αναφέρεται σε όλη τη ζωή του ανθρώπου και εμφανίζεται ως το καταστάλαγμα της βιοτικής σοφίας.

Robert, CRAI 1968, 424 = *Opera Minora Selecta* V 518: SGO 12/01/01

Παῖς ὦν κόσμιος γίνου,
ἡβῶν ἐγκρατής,
μέσος δίκαιος,
πρεσβύτης εὐβουλος,
τελευτῶν ἄλυπος.

Παιδί σαν είσαι, ευπρεπής,
Έφηβος να 'σαι εγκρατής,
Μεσήλικας και δίκαιος,
Γέροντας νάσαι συνετός,
Πεθαίνοντας, απίκραντος.

Αξιοποίηση

Το εξαιρετο αυτό απόσπασμα συμπυκνώνει σε πέντε στίχους όλη την ουσία της ζωής του ανθρώπου. Το ποίημα μπορεί να συζητηθεί με τους μαθητές και να σχολιαστούν τα χαρακτηριστικά που ο φιλόσοφος συνδέει με κάθε ηλικία. Μπορούν να αναληφθούν εργασίες όπως:

- Πόσο σημαντικές είναι για τον σύγχρονο άνθρωπο οι αρετές που προκρίνει ο Κλέαρχος για κάθε ηλικία;
- Πόσο επίκαιρος είναι ο Κλέαρχος;
- Μπορεί το ποίημα αυτό να θεωρηθεί διαχρονικό και πανανθρώπινο;
- Συμπυκνώνουμε σε ποίημα (ή άλλο είδος δημιουργικής γραφής) τη δική μας φιλοσοφία για τη ζωή.

3. ΠΕΡΣΑΙΟΣ Ο ΚΙΤΙΕΥΣ

Ο Περσαίος ο Κιτιεύς, επονομαζόταν και Δωρόθεος, έζησε από το 300 περίπου μέχρι το 243 π.Χ. και ήταν μαθητής του Ζήνωνα. Πρόκειται για προσωπικότητα που αμφισβητήθηκε, όχι μόνο λόγω της φιλοσοφίας και των συγγραμμάτων του, αλλά, κυρίως, λόγω του τρόπου της ζωής του, που ήταν ιδιότυπος και περιπετειώδης.

Την προσωπικότητά του σφράγισε η ζωή του κοντά στον Ζήνωνα, ο οποίος τον αγαπούσε πολύ και του πρόσφερε διαμονή στο σπίτι του. Τόσο στενή ήταν η σύνδεση των δύο ανδρών, ώστε στη χάλκινη προτομή του Περσαίου είχε χαραχθεί *Περσαῖον Ζήνωνος Κιτιᾶ*. Για το ίδιο θέμα, ωστόσο, δέχθηκε και επικρίσεις, καθώς κατηγορήθηκε ως οικιακός δούλος του Ζήνωνα.

Τα χρόνια κοντά στον Ζήνωνα ο Περσαίος διαμόρφωσε τη φιλοσοφική του θεωρία και δεν δίσταζε να αστευτεί και να πειράξει τον Ζήνωνα για την αυστηρότητα της ζωής του. Ο Ζήνωνας δεχόταν το νεανικό χιούμορ, το ανταπέδιδε και, όταν ο Αντίγονος του ζήτησε να μεταβεί στη Μακεδονική Αυλή, εκείνος επέλεξε και έστειλε τον Περσαίο (βλ. ανωτ. B47: Ζήνων ο Κιτιεύς, απόσπ. 28γ/47). Ο Αντίγονος εκτίμησε τόσο τον νεαρό φιλόσοφο, ώστε του ανέθεσε την ανατροφή του γιου του Αλκυονέως και τη φύλαξη του Ακροκορίνθου. Δεν είναι βέβαιο το τέλος του Περσαίου. Άλλες πηγές παραδίδουν ότι σκοτώθηκε κατά την κατάληψη του Ακροκορίνθου και άλλες ότι διασώθηκε και κατέφυγε στις Κεχρεές, απ' όπου επέστρεψε στη Μακεδονία.

Το συγγραφικό του έργο δεν πρέπει να ήταν ιδιαίτερα εκτεταμένο, σε σύγκριση με το έργο άλλων φιλοσόφων. Έχουν σωθεί αποσπάσματα από τα έργα του: *Περί Θεών*, *Ηθικαί σχολαί*, *Συμποτικοί διάλογοι*, *Συμποτικά υπομνήματα*, *Λακωνική πολιτεία*, *Περί ερώτων*, *Περί Ομήρου*.

B98. Συμποτικοί διάλογοι α'-β' (F5)

Το απόσπασμα σώζεται στο έργο του Αθήναιου *Δειπνοσοφισταί*, συγκεκριμένα στο τέταρτο βιβλίο, όπου γίνεται λόγος για τη συμμετοχή των φιλοσόφων στα συμπόσια. Ο Αθήναιος διατηρεί ειρωνική και αρνητική διάθεση απέναντι στον Περσαίο και στόχος του είναι να δείξει πως ο Περσαίος διέπρεψε περισσότερο ως συμποσιαστής παρά ως φιλόσοφος. Δίνει ωστόσο μια ιδιαίτερα κατατοπιστική εικόνα αναφορικά με τη δομή και τον χαρακτήρα του έργου (συμποτικό-ερωτικό). Οι *Συμποτικοί διάλογοι* εντάσσονται στη μακρά παράδοση των *Συμποσίων* (π.χ. *Συμπόσιο του Πλάτωνα*, *Συμπόσιο του Ξενοφώντα*).

Αθήναιος 4.54, 162bc+e

Ἀσπάζεσθε Περσαίου τε τοῦ καλοῦ φιλοσόφου Συμποτικούς διαλόγους, συντεθέντας ἐκ τῶν Στίλπωνος καὶ Ζήνωνος ἀπομνημονευμάτων, ἐν οἷς ζητεῖ, ὅπως ἂν μὴ κατακοιμηθῶσιν οἱ συμπόται, {καὶ} πῶς ταῖς ἐπιχύσει χρηστέον πηνίκα τε εἰσακτέον τοὺς ὠραίους καὶ τὰς ὠραίας εἰς τὸ συμπόσιον καὶ πότε αὐτοὺς προσδεκτέον ὠραῖζομένους καὶ πότε παραπεμπτέον ὡς ὑπερορῶντας, καὶ περὶ προσοψημάτων καὶ περὶ ἄρτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ὅσα τε περιεργότερον περὶ φιλημάτων εἴρηκεν <ἢ> ὁ Σωφρονίσκου φιλόσοφος. (...) δύο δὲ συγγράμμασι τοῦ Περσαίου ἀπηντήκαμεν τῆς σοφῆς ταύτης πραγματείας, τοιοῦτον ἔχουσι τὸ ἐπίγραμμα Συμποτικῶν διαλόγων.

Κι ακόμη, σας αρέσουν του Περσαίου του αρχοντοφιλόσοφου οι Συμποτικοὶ διάλογοι, που δεν είναι παρά σύνθεση από απομνημονεύματα του Στίλπωνος και του Ζήνωνος. Στο ἔργο αυτό, για να μην πάρει ο ὕπνος τους συμπότες, ανοίγονται ζητήματα, ὅπως, για παράδειγμα, πῶς πρέπει να γίνονται οι προπόσεις, σε ποια στιγμή πρέπει να μπάσουν στο συμπόσιο τους ωραίους και τις ωραίες, πότε πρέπει να δώσουν σημασία στους χαριεντισμούς τους αλλά και πότε να τους διώξουν βαριεστημένοι, ποια συνοδευτικά ἐδέσματα υπάρχουν, πόσα εἶδη ψωμιού και τόσες άλλες λεπτομέρειες, αφθονότερες ἀπ' ὅσες ἀνέφερε ο φιλόσοφος ο γιος του Σωφρονίσκου ερευνώντας με περισσή φροντίδα τη φύση του φιλιού. (...) Πετύχαμε δύο τόμους αυτής της σοφῆς πραγματείας του Περσαίου με τον τίτλο Συμποτικοὶ διάλογοι.

Σχόλια

Μέσα από την παρουσίαση του περιεχομένου του ἔργου Συμποτικοὶ διάλογοι παρέχονται πληροφορίες για το τι γινόταν στα συμπόσια και ποια θέματα συζητιούνταν. Το ἔργο αποτελεί ἕναν οδηγό, θα λέγαμε σήμερα, συμποσίου.

Λακωνική πολιτεία

Ο Περσαίος, ὅπως και ο δάσκαλός του Ζήνωνας και παλαιότερα ἄλλοι Στωικοί, ενδιαφέρθηκε για την οργάνωση και τους θεσμούς της λακωνικῆς πολιτείας. Οι Στωικοί εἶχαν υποστηρίξει τη «Σπαρτιατικὴ ἐπανάσταση» που ἐγινε την εποχὴ του Ἀγίδος Δ' και ἐκδήλωναν την προτίμησή τους στο πολίτευμα της «μικτῆς πολιτείας», κράμα δημοκρατίας, βασιλείας και αριστοκρατίας, χαρακτηριστικὸ παράδειγμα της ὁποίας αποτελούσε η Σπάρτη του Λυκούργου. Η Λακωνικὴ πολιτεία του Περσαίου μάς εἶναι γνωστὴ μέσα ἀπὸ τους Δειπνοσοφιστῆς του Αθήναιου, ο ὁποῖος ἐνδιαφέρθηκε για τα λακωνικά συμπόσια.

B99. Επάικλα (F9)

Αθήναιος 4.18, 140ef

Περὶ δὲ τῶν ἐπαϊκλῶν Περσαῖος ἐν τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ οὕτως γράφει· «Καὶ εὐθύς τοὺς μὲν εὐπόρους ζημιῶν εἰς ἐπάικλα (ταῦτα δὲ ἐστὶ μετὰ δεῖπνον τραγήματα), τοῖς δ' ἀπόροις ἐπιτάττει κάλαμον ἢ στιβάδα ἢ φύλλα δάφνης φέρειν, ὅπως ἔχῃσι τὰ ἐπάικλα κάπτειν μετὰ δεῖπνον· γίνεται γὰρ ἄλφιτα ἐλαίῳ ἐρράμενα. τὸ δ' ὅλον ὡσπερ πολίτευμά τι τοῦτο δὴ συνίσταται μικρόν· καὶ γὰρ ὄντινα δεῖ πρῶτον κατακεῖσθαι ἢ δεύτερον ἢ ἐπὶ τοῦ σκιμποδίου καθῆσθαι, πάντα ταῦτα ποιῶσιν εἰς ἐπάικλα». τὰ ὅμοια ἴστορεῖ καὶ Διοσκουρίδης.

Για τα «επάικλα» γράφει τα ακόλουθα ο Περσαῖος στο έργο του Λακωνική πολιτεία: «Και αμέσως επιβάλλει εισφορά στους ευπόρους για να πληρωθούν τα επάικλα, τα οποία είναι επιδόρπια που παρατίθενται μετά τό δείπνο. Από τους φτωχούς ζητεί να φέρουν καλάμια ή βούρλα ή φύλλα δάφνης για να μπορούν να τρώγουν τα επάικλα μετά το δείπνο, τα οποία γίνονται με αλεύρι κριθαριού στο λάδι. Όλη αυτή η διαδικασία παίρνει τη μορφή πολιτειακού πρωτοκόλλου σε μικρογραφία. Γιατί ποιος θα πρέπει να λάβει θέση πρώτος σε ανάκλιτρο ή δεύτερος ή ποιος θα τοποθετηθεί σε σκίμποδα, όλ' αυτά τα τηρούν στα επάικλα». Παρόμοια διηγείται και ο Διοσκουρίδης.

Σχόλια

ἐπάικλα: ἄικλον ονόμαζαν οι Λάκωνες το δείπνο, ενώ ἐπάικλον όσα ακολουθούσαν μετά από αυτό (Δίδυμος Αλεξανδρεὺς, 4.17, 140cd). Στα επάικλα συνεισέφεραν τόσο οι πλούσιοι όσο και οι φτωχοί, ο καθένας ανάλογα με τις δυνατότητές του. Τα ἐπάικλα είχαν επίσης πολιτικό και κοινωνικό χαρακτήρα, αφού κατά τη διάρκειά τους τηρούσαν ένα είδος πρωτοκόλλου.

Αξιοποίηση B98 και B99

Τα δύο αποσπάσματα δυνατόν να αποτελέσουν πηγή πληροφοριών για τα συμπόσια (οργάνωση, εδέσματα). Το θέμα μπορεί να αξιοποιηθεί στα πλαίσια των μαθημάτων των Αρχαίων Ελληνικών, της Ιστορίας, της Οικιακής Οικονομίας. Μπορεί να γίνει σύγκριση με τις σύγχρονες πρακτικές ψυχαγωγίας ή με τρόπους ψυχαγωγίας άλλων λαών (διαπολιτισμική εκπαίδευση). Σχετικά με τα συμπόσια και την ψυχαγωγία βλ. επίσης ανωτ. B86 – B91: Κλέαρχος ο Σολεύς, *Περὶ γρίφων*.

4. ΔΗΜΩΝΑΞ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ

Κυνικός φιλόσοφος της Δεύτερης Σοφιστικής, «το πλέον σπινθηροβόλο πνεύμα που γέννησε μέχρι σήμερα η Κύπρος» (Ι. Ταϊφάκος, ΑΚυΓ⁶). Ο Δημόνακτας καταγόταν από διακεκριμένη και ευκατάστατη οικογένεια της Κύπρου, αλλά έζησε στην Αθήνα. Έζησε μεταξύ 80 και 180 μ.Χ. Όσα γνωρίζουμε για το πρόσωπό του προέρχονται από το έργο του Λουκιανού *Βίος Δημόνακτος*. Σύμφωνα με τον Λουκιανό, ο Δημόνακτας στράφηκε νωρίς στη φιλοσοφία. Τα πρότυπά του ήταν ο Σωκράτης και ο Διογένης, ενώ η φιλοσοφία του ήταν ο τρόπος της ζωής του: *πρᾶος, ἡμερος καὶ φαιδρός*. Στην Αθήνα κατηγορήθηκε για ασέβεια, δικάστηκε και, με την πανηγυρική του αθώωση, κέρδισε τον σεβασμό και την αγάπη όλων. Όταν πέθανε, κηδεύτηκε με ευλάβεια και τιμές.

Ο Δημόνακτας ανήκει στη Δεύτερη Σοφιστική, τον 2^ο μ.Χ. αιώνα, εποχή που χαρακτηρίστηκε από την άνθηση των ελληνικών Γραμμάτων. Τα στοιχεία που τον χαρακτήριζαν ήταν: η σάτιρα και η κοινωνική κριτική που ασκούσε ακόμα και σε ισχυρούς (κυρίως Ρωμαίους αξιωματούχους) και πλουσίους, ο σκεπτικισμός με τον οποίο έβλεπε τον κόσμο, ο ορθολογισμός και η έμφαση στον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου και την *ἐλευθερία*.

Λουκιανού, Δημόνακτος βίος

Ο Λουκιανός χαρακτηρίζει τον Δημόνακτα ως *άνδρα λόγου και μνήμης ἄξιον*. Ο ίδιος μαθήτευσε κοντά στον φιλόσοφο για αρκετό καιρό και συνέγραψε τον βίο του για δύο λόγους: πρώτον, για να διατηρηθεί η μνήμη του και, δεύτερον, για να λειτουργήσει ως πρότυπο για τους νέους. Από τον βίο αυτό προέρχονται τα αποσπάσματα που ακολουθούν, ενδεικτικά της προσωπικότητας και φιλοσοφίας του Δημόνακτα.

B100. Η μακροθυμία του (§7)

Στοβαῖος, *Ἐκλογαί* 2.7.5a (Εκ τῆς *Διδύμου ἐπιτομῆς*)

Οὐδεπώποτε γοῦν ὠφθη κεκραγῶς ἢ ὑπερδιατεινόμενος ἢ ἀγανακτῶν, οὐδ' εἰ ἐπιτιμᾶν τῷ δέοι, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀμαρτημάτων καθήπτετο, τοῖς δὲ ἀμαρτάνουσι συνεγίνωσκεν. καὶ τὸ παράδειγμα παρὰ τῶν ἰατρῶν ἤξιον λαμβάνειν τὰ μὲν νοσήματα ἰωμένων, ὀργῇ δὲ πρὸς τοὺς νοσοῦντας οὐ χρωμένων· ἡγεῖτο γὰρ ἀνθρώπου μὲν εἶναι τὸ ἀμαρτάνειν, θεοῦ δὲ ἢ ἀνδρὸς ἰσοθέου τὰ πταισθέντα ἐπανορθοῦν.

Ποτέ, για παράδειγμα, δεν τον είδαν να οχλαγωγεί, να παθιάζεται ή ν' αγανακτεί, ακόμη κι όταν χρειαζόταν να επιτιμήσει κάποιον, αλλά, ενώ καταφερόταν εναντίον των παραπτωμάτων, συγχωρούσε όσους τα διέπρατταν. Ισχυριζόταν ότι το παράδειγμα πρέπει να το παίρνει κανείς απ' τους γιατρούς, που θεραπεύουν τις ασθένειες αλλά δеноργίζονται εναντίον των ασθενών. Διότι πίστευε ότι είναι ανθρώπινο ν' αμαρτάνει κανείς, το να διορθώνονται όμως οι συνέπειες είναι έργο του θεού ή ισοθέου ανθρώπου.

Σχόλια

Οὐδεπώποτε γοῦν ὤφθη κεκραγῶς (...): Η καυτηρίαση και θεραπεία των αμαρτημάτων συνήθως γινόταν από τους φιλοσόφους, τους προφήτες και τους θεολόγους με οργίλο ύφος. Η ανοχή και η κατανόηση του άλλου δίνει νέα προοπτική στη στάση των ανθρώπων απέναντι στους συνανθρώπους τους.

ἄνδρὸς ἰσοθέου: ἰσόθεος ἄνδρας εἶναι ὁ φιλόσοφος. Ὁ Λουκιανὸς σαφέστατα υπαινίσσεται τὸν Δημόνακτα.

B101. Σιδώνιος σοφιστής (§14)

Τοῦ δὲ Σιδωνίου ποτὲ σοφιστοῦ Ἀθήνησιν εὐδοκιμοῦντος καὶ λέγοντος ὑπὲρ αὐτοῦ ἔπαινόν τινα τοιοῦτον, ὅτι πάσης φιλοσοφίας πεπείραται – οὐ χειρὸν δὲ αὐτὰ εἰπεῖν ἄ ἔλεγεν· «Ἐὰν Ἀριστοτέλης με καλῆ ἐπὶ τὸ Λύκειον, ἔψομαι· ἂν Πλάτων ἐπὶ τὴν Ἀκαδημίαν, ἀφίξομαι· ἂν Ζήνων, ἐπὶ τῇ Ποικίλῃ διατρίψω· ἂν Πυθαγόρας καλῆ, σιωπήσομαι». ἀναστὰς οὖν ἐκ μέσων τῶν ἀκροαμένων, «Οὔτος», ἔφη, προσειπὼν τὸ ὄνομα, «καλεῖ σε Πυθαγόρας».

Κάποτε, ὅταν διέπρεπε στὴν Ἀθήνα ἓνας σοφιστὴς ἀπ’ τὴ Σιδώνα και περιαιτολογοῦσε λέγοντας για τὸν εαυτὸ του ἓναν ἔπαινο του τύπου ὅτι ἔχει πείρα ὅλου του φάσματος τῆς φιλοσοφίας – ἀλλὰ, καλύτερα, ἀς μεταφέρουμε ἐδῶ τα ἴδια του τα λόγια: «Ἐὰν με καλέσει ὁ Ἀριστοτέλης στὸ Λύκειο, θα τὸν ἀκολουθήσω· εἰάν με καλέσει ὁ Πλάτων στὴν Ἀκαδημία, θα πάω· εἰάν με καλέσει ὁ Ζήνων, θα διαθέσω χρόνο και στὴν Ποικίλη Στοά· εἰάν με καλέσει ὁ Πυθαγόρας, θα σιωπήσω». Και τότε σηκώνεται ὁ Δημόναξ στὸ μέσον του ἀκροατηρίου και του λέει: «Ἐ, συ» (και τὸν προσφώνησε με τ’ ὄνομά του), «ὁ Πυθαγόρας σε καλεῖ».

Σχόλια

«καλεῖ σε Πυθαγόρας»: Με τὸν χαρακτηριστικὰ ἔξυπνο τρόπο του καλεῖ τὸν ἀνώνυμο σοφιστὴ να σιωπήσει.

B102. Ευδαιμονία σημαίνει ελευθερία (§20)

Ἐρωτήσαντος δέ τινος τίς αὐτῶ ὄρος εὐδαιμονίας εἶναι δοκεῖ, μόνον εὐδαίμονα ἔφη τὸν ἐλεύθερον· ἐκείνου δὲ φήσαντος πολλοὺς ἐλευθέρους εἶναι, «Ἄλλ' ἐκείνον νομίζω τὸν μήτε ἐλπίζοντά τι μήτε δεδιότα»· ὁ δέ, «Καὶ πῶς ἄν», ἔφη, «τοῦτό τις δύναίτο; ἅπαντες γὰρ ὡς τὸ πολὺ τούτοις δεδουλώμεθα». «Καὶ μὴν, εἰ κατανοήσεις τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, εὐροὶς ἂν αὐτὰ οὔτε ἐλπίδος οὔτε φόβου ἄξια, πανσομένων πάντως καὶ τῶν ἀνιαρῶν καὶ τῶν ἡδέων.»

Όταν κάποιος τον ρώτησε ποιος είναι, κατά τη γνώμη του, ο ορισμός της ευτυχίας, απάντησε πως μόνο ευτυχισμένο θεωρεί τον ελεύθερο. Κι όταν εκείνος παρατήρησε πως είναι πολλοί οι ελεύθεροι, είπε: «Νομίζω πως ο πραγματικά ελεύθερος είν' εκείνος που ούτε ελπίζει ούτε φοβάται τίποτε». Ξανά παρατηρεί ο άλλος: «Και πώς θα μπορούσε κανείς να το πετύχει; Διότι όλοι μας έχουμε υποδουλωθεί για τα καλά σ' αυτά». «Κι όμως, αν είχες προσέξει καλά όσα αφορούν τον άνθρωπο, δεν θα τα εύρισκες άξια για φόβο ή για ελπίδα, αφού και τα δυσάρεστα και τα ευχάριστα θα έχουν οπωσδήποτε ένα τέλος.»

Σχόλια – Αξιοποίηση

Ο Δημόνακτας ορίζει την ευτυχία σε σχέση με την απόλυτη ελευθερία: ελεύθερος είναι ο άνθρωπος που δεν ελπίζει και δεν φοβάται τίποτα. Η φράση αυτή θυμίζει το αντίστοιχο «Δε φοβάμαι τίποτα, δεν ελπίζω τίποτα, είμαι λεύτερος» του Καζαντζάκη και, επομένως, το απόσπασμα θα μπορούσε να δώσει αφορμή για να διερευνηθεί αυτή η άποψη.

B103. Οι υπερβολές του πένθους (§25)

Ὁ δ' αὐτὸς υἱὸν πενθοῦντι καὶ ἐν σκότῳ ἑαυτὸν καθείρξαντι προσελθὼν ἔλεγεν μάγος τε εἶναι καὶ δύνασθαι αὐτῷ ἀναγαγεῖν τοῦ παιδὸς τὸ εἶδωλον, εἰ μόνον αὐτῷ τρεῖς τινας ἀνθρώπους ὀνομάσειε μηδένα πώποτε πεπενθηκότας· ἐπὶ πολὺ δὲ ἐκείνου ἐνδοιάσαντος καὶ ἀποροῦντος –οὐ γὰρ εἶχέν τινα, οἶμαι, εἰπεῖν τοιοῦτον– «Εἶτ'», ἔφη, «ὦ γελοῖε, μόνος ἀφόρητα πάσχειν νομίζεις μηδένα ὀρῶν πένθους ἄμοιρον;»

Εμφανίστηκε, πάλι, σε κάποιον που πενθούσε για τον θάνατο του γιου του και είχε κλειστεί σε ολοσκότεινο μέρος· του ἔλεγε ὅτι εἶναι μάγος και ὅτι εἶχε τη δύναμη να του φέρει πίσω το εἶδωλο του παιδιού του, αρκεί μόνον να του κατονόμαζε τρεις ανθρώπους που δεν είχαν ποτέ πενήσει για κανέναν. Όταν εκείνος για πολλή ώρα κόμπιαζε και εἶχε σαστίσει –γιατί δεν εἶχε, πιστεύω, ούτε ἕναν ν' αναφέρει– του εἶπε: «Κι ἔπειτα, γελοῖε ἄνθρωπε, νομίζεις πως εἶσαι ο ἕνας και μοναδικός που βασανίζεσαι ἀπὸ κακά ἀνυπόφορα, τη στιγμή που βλέπεις ὅτι δεν ὑπάρχει ἄνθρωπος που να μην ἔχει δοκιμάσει πένθος;»

B104. Πρώτος και μόνος (§29)

Ἀγαθοκλέους δὲ τοῦ Περιπατητικοῦ μέγα φρονούντος ὅτι μόνος αὐτὸς ἐστὶν καὶ πρῶτος τῶν διαλεκτικῶν, ἔφη, «Καὶ μὴν, ὦ Ἀγαθόκλεις, εἰ μὲν πρῶτος, οὐ μόνος· εἰ δὲ μόνος, οὐ πρῶτος».

Επειδὴ ο Ἀγαθοκλῆς ο Περιπατητικός κομπορημονούσε ὅτι αὐτὸς εἶναι ο μοναδικός κι ο πρῶτος τῶν διαλεκτικῶν φιλοσόφων, του εἶπε: «Μα δεν μου λες, Ἀγαθοκλή· αν εἶσαι ο πρῶτος, δεν εἶσαι ο μόνος· κι αν εἶσαι ο μόνος, δεν εἶσαι ο πρῶτος».

B105. Χιούμορ με τον κίνδυνο (§35)

Ἐπεὶ δὲ ποτε πλεῖν μέλλοντι αὐτῷ διὰ χειμῶνος ἔφη τις τῶν φίλων, «Οὐ δέδοικας μὴ ἀνατραπέντος τοῦ σκάφους ὑπὸ ἰχθύων καταβρωθῆς;» «Ἄγνώμων ἂν εἶην», ἔφη, «ὀκνῶν ὑπὸ ἰχθύων καταδασθῆναι τοσοῦτους αὐτὸς ἰχθύς καταφαγῶν».

Κάποτε πάλι που ἦταν να κάνει θαλασσινό ταξίδι μέσα στον χειμῶνα, του εἶπε κάποιος φίλος, «Μα, δεν φοβάσαι μήπως ἀνατραπεί το σκάφος και σε καταβροχθίσουν τα ψάρια;» Κι αὐτὸς ἀπάντησε: «Θα ἤμουν ἀχάριστος αν δίσταζα να καταφαγῶθῶ ἀπὸ τα ψάρια, εγὼ που τόσα ψάρια ἔχω φάει».

B106. Η ματαιοδοξία της ενδυμασίας (§41)

Ἰδὼν δε τινα τῶν εὐπαρύφων ἐπὶ τῷ πλάτει τῆς πορφύρας μέγα φρονοῦντα, κύψας αὐτοῦ πρὸς τὸ οὖς καὶ τῆς ἐσθῆτος λαβόμενος καὶ δείξας, «Τοῦτο μέντοι», ἔφη, «πρὸ σοῦ πρόβατον ἐφόρει, καὶ ἦν πρόβατον».

Βλέποντας κάποιον αριστοκράτη να καμαρώνει για το πλάτος της πορφύρας του, έσκυψε στο αφτί του, έπιασε το ένδυμα και δείχνοντάς το του είπε: «Τούτο, πριν από σένα, το φορούσε ένα πρόβατο και δεν ήταν παρά ένα πρόβατο».

B107. Η χρησιμότητα των νόμων (§59)

Ἦκουσα δὲ αὐτοῦ ποτε καὶ πρὸς τινα τῶν νόμων ἔμπειρον ταῦτα λέγοντος, ὅτι κινδυνεύουσιν ἄχρηστοι εἶναι οἱ νόμοι, ἂν τε πονηροῖς, ἂν τε ἀγαθοῖς γράφονται· οἱ μὲν γὰρ οὐ δέονται νόμων, οἱ δὲ ὑπὸ νόμων οὐδὲν βελτίους γίνονται.

Τον άκουσα κάποτε να λέει προς κάποιο νομομαθή, ότι οι νόμοι κατανοούν να είναι άχρηστοι είτε για τους κακούς ψηφίζονται είτε για τους καλούς. Διότι, οι καλοί μεν δεν χρειάζονται νόμους, ενώ οι άλλοι δεν βελτιώνονται σε τίποτε από τους νόμους.

Δημόνακτος Γνώμαι καὶ ἀποφθέγματα (Sententiae)

Διάφορες γνώμες και αποφθέγματα του Δημόνακτα συγκεντρώθηκαν από τον Ψευδο-Μάξιμο Ομολογητή (9/10 αι. μ.Χ.) σε ένα ογκώδες ανθολόγιο. Στη συλλογή αυτή οι γνώμες ταξινομήθηκαν θεματικά. (Για την αξιοποίησή τους βλ. σελ. ?).

B108. Περί βίου, αρετής και κακίας (S3)

Ψευδο-Μάξιμος 1.65/61

Τοὺς τῶν σωμάτων ἐπιμελουμένους, ἑαυτῶν δὲ ἀμελοῦντας ὠνειδίζεν ὡς τῶν μὲν οἴκων ἐπιμελουμένους, τῶν δὲ ἐνοίκων ἀμελοῦντας.

Κατέκρινε όσους φροντίζουν τα σώματά τους, παραμελούν όμως την ψυχή τους, θεωρώντας ότι είναι σαν να φροντίζουν το σπιτικό και να παραμελούν τους ενοίκους του.

Σχόλια

Πρόκειται για την αντίθεση μεταξύ του *είναι* και του *φαίνεσθαι*. Ο Δημόνακτας φρόντιζε να εξισορροπεί στην ψυχή και τις πράξεις του την αντίθεση μεταξύ της υλικής υπόστασης του ανθρώπου (σώμα) και του ψυχικού του κόσμου. Επιπλέον κατέκρινε, όταν παρατηρούσε ότι σε άλλους βρίσκονταν σε αναντιστοιχία.

B109-B110. Περί φίλων και φιλαδελφίας (S7-S8)

B109 Ψευδο-Μάξιμος 6.30/38

Δημόνακτος. Αίτιωμένον τινός τῶν ἐταίρων αὐτὸν καὶ φήσαντος· «οὐκ ἐχρῆν σε τῷ ἐχθρῷ μου φίλον εἶναι»· «σὲ μὲν οὖν», ἔφη, «οὐκ ἐχρῆν τῷ φίλῳ μου ἐχθρὸν εἶναι».

Του Δημόνακτος. Του παραπονιόταν κάποιος φίλος του και του είπε: «Δεν ήταν ανάγκη να είσαι φίλος του εχθρού μου». Απάντησε: «Τουναντίον, εσύ δεν ήταν ανάγκη να είσαι εχθρός του φίλου μου».

B110 Ψευδο-Μάξιμος 6.83/118

Δημόνακτος. Ἐλάσσω κακὰ πάσχουσιν οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἢ ὑπὸ τῶν φίλων· τοὺς μὲν γὰρ ἐχθροὺς δεδιότες φυλάσσονται, τοῖς δὲ φίλοις ἀνεωγμένοι εἰσὶ καὶ γίνονται σφαλεροὶ καὶ εὐεπιβούλευτοι.

Του Δημόνακτος. Μικρότερα κακά παθαίνουν οι άνθρωποι από τους εχθρούς παρά από τους φίλους. Διότι φοβούνται τους εχθρούς και προφυλάσσονται, ενώ στους φίλους είναι ανοιχτοί, πέφτουν σε σφάλματα και έτσι εύκολα τους υπονομεύουν.

Σχόλια – Αξιοποίηση

Ο Δημόνακτας έδινε μεγάλη σημασία στον φίλο και στη φιλία. Στη γνώμη S7 η έμφαση του Δημόνακτα είναι στον φίλο, ενώ του άγνωστου συνομιλητή του στον εχθρό· και αυτό έχει τη σημασία του. Η γνώμη S8 αποδίδει την κοινή αντίληψη για επιφύλαξη απέναντι στους φίλους. Σχετικά με τη φιλία βλ. επίσης ανωτ. B76 και B77 (Ζήνων ο Κιτιεύς, αποσπ. 272 και 276) και B85-B86 (Κλέαρχος ο Σολεύς, F57 και F64), με τις προτάσεις αξιοποίησής τους.

B111. Για την υπεροψία (S19)

Στοβαῖος 3.22.16

Δημώννακτος.

Θνητοὶ γεγῶτες μὴ φρονεῖθ' ὑπὲρ
θεοῦς.

Του Δημώννακτος.

Ἄνθρωποι, θνητοὶ γεννημένοι,
μὴ δείχνετε τόση ἐπαρση
που οὔτε οἱ θεοὶ δὲν ἔχουν.

Σχόλια

Ο Δημώννακτας που χαρακτηριζόταν από ταπεινοφροσύνη, ήταν σαφώς εναντίον της αλαζονείας. Τους θεούς, που αναφέρονται σε αυτή τη γνώμη, δεν τους απέρριπτε, έδειχνε όμως σκεπτικισμό απέναντι σε πρακτικές λατρείας.

Αξιοποίηση: Βίος, Γνώμες

Καθώς τόσο ο Βίος όσο και οι Γνώμες αποτελούν ιδιαίτερα ευχάριστο, ευφύες και εύληπτο υλικό, μπορούν να αξιοποιηθούν διαθεματικά σε πλήθος μαθημάτων (Φιλολογικά μαθήματα, Θρησκευτικά, Φιλοσοφία, Πολιτική Αγωγή, Ψυχολογία), λόγω της ποικιλίας των θεμάτων του. Επιπλέον, το χιούμορ τους μπορεί να αξιοποιηθεί σε στιγμές χαλάρωσης και ψυχαγωγίας (με την αρχική σημασία του όρου) της τάξης.

5. ΕΥΔΗΜΟΣ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ

Ο Εύδημος (4^{ος} αι. π.Χ.) είναι ο πρώτος Κύπριος που ενδιαφέρθηκε για την ελληνική φιλοσοφία. Υπήρξε μαθητής του Πλάτωνα και στενός φίλος του Αριστοτέλη. Στο απόσπασμα που ακολουθεί παρουσιάζεται και ερμηνεύεται ένα όνειρο του Εύδημου. Είναι έκδηλη η πίστη στα όνειρα και η ερμηνεία των πραγματικών γεγονότων με βάση αυτά.

B112. Το προφητικό όραμα (T1)

Κικέρων, *Περὶ μαντικῆς* 1.25.53
*Quid? singulari vir ingenio Aristoteles et
 paene divino ipsene errat an alios vult errare,
 cum scribit Eudemum Cyprium, familiarem
 suum, iter in Macedoniam facientem Pheras
 venisse, quae erat urbs in Thessalia tum
 admodum nobilis, ab Alexandro autem
 tyranno crudeli dominatu tenebatur; in eo
 igitur oppido ita graviter aegrum Eudemum
 fuisse, ut omnes medici diffiderent; ei visum
 in quiete egregia facie iuvenem dicere fore
 ut perbrevis convalesceret, paucisque diebus
 interiturum Alexandrum tyrannum, ipsum
 autem Eudemum quinquennio post domum
 esse rediturum. atque ita quidem prima statim
 scribit Aristoteles consecuta, et convalesse
 Eudemum, et ab uxoris fratribus interfactum
 tyrannum; quinto autem anno exeunte, cum
 esset spes ex illo somnio in Cyprium illum ex
 Sicilia esse rediturum, proeliantem eum ad
 Syracusas occidisse; ex quo ita illud somnium
 esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi
 e corpore excesserit, tum domum revertisse
 videatur.*

Μα και ο Αριστοτέλης, προικισμένος με πνεύμα μοναδικό που άγγιζε τα όρια του θεϊκού, είτε θέλει να οδηγήσει τους άλλους στην πλάνη γράφοντας για τον φίλο του Εύδημο από την Κύπρο. Ο Εύδημος λοιπόν, ταξιδεύοντας για τη Μακεδονία, έφτασε στις Φερές, πόλη της Θεσσαλίας τότε τουλάχιστον φημισμένη, που όμως βρισκόταν κάτω από την ωμή κυριαρχία του τυράννου Αλεξάνδρου. Στην πόλη αυτή αρρώστησε τόσο βαριά ο Εύδημος που όλοι οι γιατροί απελπίστηκαν. Είδε τότε στον ύπνο του ένα όραμα· ένας νέος εξαιρετικής ομορφιάς του είπε ότι πολύ γρήγορα θα αναρρώσει, σε λίγες ημέρες ο τύραννος Αλέξανδρος θα πεθάνει και ο ίδιος ο Εύδημος θα επιστρέψει στην πατρίδα του πέντε χρόνια αργότερα. Και πράγματι, αμέσως επαληθεύτηκε η πρώτη σειρά προφητειών, όπως γράφει ο Αριστοτέλης, με την ανάρρωση του Ευδήμου και τη δολοφονία του τυράννου από τους αδελφούς της γυναίκας του. Τελιώνοντας όμως ο πέμπτος χρόνος κι έχοντας την ελπίδα της επιστροφής στην Κύπρο από τη Σικελία, ελπίδα που είχε δώσει εκείνο το όνειρο, ο Εύδημος σκοτώθηκε μαχόμενος στις Συρακούσες. Με βάση το γεγονός αυτό ερμηνεύτηκε και το όνειρο: ήταν πια φανερό ότι, εγκαταλείποντας το σώμα του η ψυχή του Ευδήμου, επέστρεψε στην πατρίδα της.

Σχόλια

Η πρώτη μαρτυρία για τον Εύδημο προέρχεται από τον Κικέρωνα, ο οποίος στηρίζεται στο έργο *Εύδημος* του Αριστοτέλη. Ο τύραννος Αλέξανδρος πράγματι δολοφονήθηκε το 359/358 π.Χ. από τους αδελφούς της συζύγου του και, επομένως, η πενταετία του ονείρου θα έληγε το 354/353 π.Χ.

Αξιοποίηση

Το απόσπασμα μπορεί να αξιοποιηθεί:

- Λόγω του περιεχομένου του, διαθεματικά για θέματα δοξασιών, αντιλήψεων, πίστης σε όνειρα. Προσφέρεται για μελέτη τέτοιων πεποιθήσεων από την αρχαιότητα (όνειρα, χρησμοί, σημεία κ.ά.) μέχρι σήμερα (ονειροκρίτες, άστρα, ζώδια κ.ά.), σε διάφορες περιοχές του πλανήτη.
- Γλωσσικά, στο μάθημα των Λατινικών.

6. ΝΙΚΑΝΩΡ/ΝΙΚΑΝΟΡΑΣ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ

Ο Νικάνωρ/Νικαγόρας συμπεριλαμβάνεται σε έναν κατάλογο φιλοσόφων, που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο αμφισβήτησαν τους θεούς του Ολύμπου. Ο κατάλογος αυτός χρησιμοποιήθηκε από Χριστιανούς συγγραφείς, οι οποίοι υποστήριξαν ότι οι φιλόσοφοι αυτοί όχι απλά δεν ήταν άθεοι, αλλά, αντίθετα, είχαν την ορθή άποψη περί του θείου. (Βλ. και ανωτ. Β.1.VII: Νικαγόρας ο Κύπριος.)

B113. Ο Κύπριος «άθεος» (Τ1)

Κλήμης Αλεξανδρεύς, *Προτρεπτικός*
2.20-21

Ὦν δὴ χάριν (οὐ γὰρ οὐδαμῶς ἀποκρυπτόεν) θαυμάζειν ἔπεισί μοι ὅτῳ τρόπῳ Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντίνον καὶ Νικάνορα τὸν Κύπριον καὶ Διαγόραν καὶ Ἴππωνα τὸν Μηλίῳ τὸν τε Κυρηναῖον ἐπὶ τούτοις ἐκείνον (ᾧ Θεόδωρος ὄνομα αὐτῶ) καὶ τινὰς ἄλλους συχνούς, σωφρόνως βεβιωκότας καὶ καθεωρακότας ὀξύτερόν που τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοὺς θεοὺς τούτους πλάνην, ἀθέους ἐπικεκλήκασιν, εἰ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν μὴ νουνοηκότας, ἀλλὰ τὴν πλάνην γε ὑπωπτευκότας, ὅπερ οὐ σμικρὸν εἰς ἀλήθειαν φρονήσεως ζώπυρον ἀναφύεται σπέρμα.

Εξαιτίας αυτών λοιπόν—γιατί δεν πρέπει καθόλου να το αποκρύπτω— απορώ πραγματικά με βάση ποια στοιχεία αποκάλεσαν αθέους τον Ευήμερο από τον Ακράγαντα, τον Νικάνορα από την Κύπρο, τον Διαγόρα και τον Ίπωνα, από τη Μήλο και τους δύο, και μαζί μ' αυτούς τον Κυρηναίο εκείνον που το όνομά του ήταν Θεόδωρος και άλλους αρκετούς που έζησαν με σωφροσύνη και είδαν με κάπως μεγαλύτερη οξυδέρκεια από τους άλλους ανθρώπους την πλάνη που επικρατούσε γύρω από τους θεούς αυτούς. Παρότι δεν έφτασαν στο σημείο να διαγνώσουν την αλήθεια, όμως, το γεγονός και μόνον ότι υποπτεύτηκαν την πλάνη συνέβαλε σημαντικά στο να φυτρώσει ο σπόρος που οδηγεί τη διάνοια προς την αλήθεια.